

CZÖVEK JUDIT

HALOTTLÁTÓK
A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

DEBRECEN, 1987.

CZÖVEK JUDIT

HALOTTLÁTÓK
A MAGYAR NÉPHAGYOMÁNYBAN

DEBRECEN, 1987.

STUDIA FOLKLORSTICA ET ETHNOGRAPHICA

**A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének
kiadványa**

Szerkeszti:

UJVÁRY ZOLTÁN

Techn. munkatárs:

Bartha Elek

A címlap rajza Tamás Noémi munkája

**Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi
Kutató Csoportjának támogatásával**

**ISSN 0138-9882
ISBN 963 471 437 4**

BEVEZETÉS

A magyar néphagyomány mitikus alakjainak sorában sajátos szerepet, helyet foglalnak el az úgynevezett *látók (nézők), halottlátók*. Ezek a személyek a néphiedelem szerint különleges képességekkel rendelkeznek; meglátják a földbe rejtett kincset; a gyógyító hírűek előre tudják, milyen betegségben szenved a hozzájuk menő beteg; mások házak falain átlátanak, tudják, mi történik odakint; némelyek látják a halottakat és érintkeznek is velük.¹ A folklór irodalom a látó (néző) embereket a *hiedelemmondák* csoportosításában a természetfeletti (mágikus) erővel rendelkező emberek közé sorolja.²

A *halottlátó* a magyar népi hitvilág olyan természetfeletti erejű személye, aki közvetítő szerepet tölt be az élők és a holtak között: beszél a halottakról, hallja a hangjukat, esetleg látja is őket, felőlük hírt tud hozni. Egyesek közülük beszélni tudnak a jövőről, mások gyógyítanak vagy időben távoli dolgokról is tájékoztatnak (pl. hol az eltűnt állat, mikor jön meg a messzi földön élő hozzátartozó).³ Ilyen képességekkel asszonyok és férfiak is rendelkezhetnek.

A halottlátóknak fontos szerepük van a mai magyar falu életében is, amelyben már viszonylag kevés a varázslatok, a mitikus lények száma.

Ma a hiedelmek gyűjtése során a kutató a legtöbb történetet a boszorkány mellett a halottlátóról hallhatja, de amíg a boszorkány a gonosz lények szférájába tartozik, addig a halottlátó (és a többi természetfeletti erővel rendelkezőnek tartott élő ember) szerepe kettős: személyét egyszerre övezi félelem és tisztelet. Vonzódnak hozzá, szükség esetén igénybe veszik különleges képességét, de el is határolják magukat tőle. Így a falu társadalmi hierarchiájában különleges helyet foglalnak el.⁴

A halottlátás- halottlátó problémakörének feldolgozása néprajzi szakirodalmunk eddig teljességében feltáratlan területéhez tartozik. Erre tesz kísérletet ez a kötet, mely széleskörű terepmunkára épül, felhasználva

a Magyar Néprajzi Atlasz, a Szolnok megyei Néprajzi Atlasz és a Néprajzi Múzeum Adattárának e témára vonatkozó adatait. Szükségesnek tartottam a halottlátókra vonatkozó folyóiratokban – helyi lapokban megjelent – közlések minél szélesebb körű összegyűjtését is. E munkának nem volt célja a külföldi szakirodalom áttekintése. A magyar halottlátók európai párhuzamainak feltárását egy későbbi kutatási feladatnak tekintem.

Munkám a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke pályázati tervtémájának keretében készült, Ujváry Zoltán egyetemi tanár irányításával.

Magyar halottlátókra vonatkozó irodalmi adatokkal először a 16. században találkozunk. Ezek részint bizonyítják a halottlátók létezésének és működésének tényét, részint következtetni engednek rá.

Méliusz Juhász Péter Debreceni hitvallásában (1562), amelyet Szegedi Gergely és Czeglédi György segítségével fogalmazott meg – szól a „sorsvetésekről, jövendölésekről, jeljóslatokról” és arról: „vajjon tudnak-e a holtak valamit?” – „A madár jóslatok, mindennemű jövendölések, bűvölések, kézjóslások, holtak lelkeiről való beszédek, holtaktól való jóslások, kockavetésből és a teremtmények babonás vizsgálásából való jövendölések *meg vannak tiltva*... Különösen az egyes dolgokat illetőleg nem tudnak, nem látnak mirőlunk semmit sem; az előbbieket eszökbe nem jutnak, mint az írás mondja. Azt tudják és értik, hogy az emberek e világon élnek, mivel még most a hitben boldog reményökkel várják a testek feltámadását, a fiak kijelentését és a bosszúállást, mint az írás mondja. Mert nem szűnik meg az utolsó napig a meghalt választottakban a hit és reménység, noha a feltámadás után meg fog szűnni, sem az ismeret és tudomány meg nem fogyatkozik bennök; egyeseknek óhajításait, könyörgéseiket, szükségeiket nem ismerik, azért érettünk nem is imádkozhatnak, holott ez nem is a meghalt szenteknek kötelessége. Az élők imádkozhatnak e földön az élőkért, de a holtak azokról mit sem tudnak, s nem is imádkoznak.”⁵

Halottlátókra vonatkozó adatokat találunk a 16. századtól kezdve református prédikátorok műveiben, illetve református zsinatok végzései között. Ezek általában a halottak lelkeiről való beszédek tiltásáról szólnak, mint ahogy ez Méliusz fentebb idézett művéből is kitűnik. Megfigyelhető ezekben az iratokban, hogy a látókat gyakran emlegetik együtt a nézőkkel.

Pápai Páriz Imre 1647-ben így ír a varázslókról:

„F. Nagy dolgokat tselekezik néha maga az ördög: de gyakrabban inkább az ő tagjai által, kikkel kötése 'szövetsége' vagyon.

K. Kitsodák azok?

F. A 'varázsló, a 'ki jövendől viaszból, embernek körméből, a' madárnak béliből...

K. Hallottam azt – is, hogy meg-jelenik ember 'képében?

F. Mind férfiu, mind asszony-ember képében, mind oktalan – állat képében jelenik-meg: elég példa erre a' Saul ördöge, ki megjelenék a' meg-hóltt Samuel képében.

K. Láttam azt-is, a' Nézőhöz el-ment a' káros ember, 's jó utba igazította a' Néző?

F. Így lehet-meg: mivel a' Nézőnek kötése vagyon az ördöggel, hogy egymásnak engednek, s' egymásnak szolgálnak, ettől a' kötéstől a' szövetségtől viseltetvén az ördög, mivel-hogy ő gyors és sebes lélek mint a' villámlás, hirtelen nagy földet eljárván, és az el-tévedett marhát, meg-tudván, meg-sugálja a' fülébe a' Nézőnek, mint tzimborájának, és eképpen a' néző gyakran igazat tud mondani.

K. Nem hijába futnak hát a' Nézőhöz?

F. Lássá, a' 'ki ördögtől kérd tanátsot, és annak segítségéhez folyamodik: te azt ne tselekedjed."⁶

A másik legrégebbi értesítés a magyar halottlátók működéséről 1697-ből való. *Diószegi K. Istvánnak* „Kiosztatott talentom, az az olyan idvességes magyar predikációk, mellyekben az hibás vallás megczáfoltatik” címen jelelt meg prédikációs gyűjteménye Debrecenben. A Bihar vármegyei néphez írt beszédek közül számunkra a György-napra való prédikáció érdekes. „Miképpen közösködnek az emberek az ördögökkel? kérdésre felsorolja: „Vagy mások által vagy edgy átallyában. Edgy átallyában közösködnek a' kik az ördögöktől kérnek segítséget.” – Illyenek elsőben a boszorkányok (...). Másodszor: a bűjös bájosok (...). Harmadszor: a szem-fény vesztők (...). Negyedszer: a halottaktúl tudakozók; a' kik halottaktúl tudakoznak (...). Azt is mondja, hogy mit tudakol a halottaktól tudakozó: „... valami el-rejtett titkos dolognak meg-tudására, vagy valami jövendő dolognak meg-mondására, vagy valami nehéz dolognak végben vivésére, vagy valami nagy nyavalyának meggyógyítására.”⁷

Bod Péter a Szent Hiláriusban (1760) „A nyavajákról, orvosokról és a halálról” szólva a következőket jegyzi meg: „A meghóltak, akik minden harag, kedvezés nélkül az igazat kimondják, intnek, tanítanak, s melyik úton kelljen járni, megmutatják.”⁸

A debreceni lelkipásztorok prédikációiban csak *Diószeginél* alkotnak külön csoportot a halottlátók, *Kecskeméti Alexis Jánosnál* és *Nógrádi Mátyásnál* nem fordulnak elő. *Makkai László* szerint úgy tűnik, hogy Debrecenben nem tartották őket „ördögi mesterséget” űzőknek, mert a 16–17. századi boszorkányperekben ilyen vádat nem emeltek. *Nógrádi* – jegyzi meg róla *Makkai* – mintha kételkednék is a halottnéző-képességben, „mert amikor bizonyos „ellenvetéseket” cáfol, az egyikre, mely szerint *Sámuel* prófétát a *Sátán* feltámasztotta, *Saul* kívánságára... így válaszol: „az Írás gyakorta úgy szól nekünk, amint látszik a dolog lenni, nem amint vagyon magában, ut *evangelium est stultitia*... Azért itt is, amint látszott a dolog, úgy íratta az Úr, nem amint magában volt.”⁹ A halottnézést *Nógrádi* a szemfényvesztés kategóriájába sorolta, s valószínűleg ezért *Diószegitől* eltérően nem is említi külön.

Ugyancsak a 17. századból – 1633-ból ismeretes egy *Kapuvárról* származó tiltás a „lélekmondásról”.¹⁰

Ebben az évszázadban Erdélyben is működtek halottlátók. *Orbán Balázs* megemlékezik egy kászoni mondóemberről, aki az 1860-as években tevékenykedett. „Jós, ki delejes álomba merülve, túlvilágiakkal beszél, onnan üzeneteket hoz, mint a nép mondja, s mivel igen erkölcsös, józan életű s főként önzéstelen volt, a nép nagy hitelt adott neki, Istentől ihletettnek hitte és annyira csődült hozzá, hogy a rendőrség betiltotta jóslatait. Én is felkerestem, mivel sokat tudó, bölcs embernek mondák, de csalódtam, mert az egy együgyű, beteges, minden műveltség nélküli lény.”¹¹

Ez a férfiú a *Szent Annának* szentelt „imolát”, ahol régebben is búcsúkat tartottak. „sajátkezüleg kiigazította, befedte, s a búcsujáratokat is felújította, mivel delejes álomlátásában – állítása szerint – megjelent neki az imola védszentje, s azt mondá, hogy addig nem lesz áldás és termékenység a Székelyföldön, s politikai jobblét a hazában, míg e búcsuk fel nem újítanak. A szent ihlettől megszállott emberének szavára sz. Anna napján egybegyűlt a tóhoz, s mivel pap nem volt, a mondó ember tartott szónoklatot, sőt újból folyamodtak a püspökhöz, hogy a Sz.-Annatói búcsuk tartására engedélyt nyerjenek.”¹²

A korabeli szótárakban is szerepel a halottidéző címszó. *Czuczor Gergely* – *Fogarasi József* szótára a következőképpen határozza meg: „A halottidéző babonás vakhítű vagy csaló, ki oly hatalmat tulajdonít magának, melynél fogva halottakat előidézhet, vagy a megjelenteket visztautasíthatja.”¹³

Ballagi Mór szerint a „halottidéző személy, (az) ki vakhitéségből vagy babonáságból azt véli magáról, hogy a halottakat előidézni képes.”¹⁴

1897-ből származik a halottlátók első szakirodalmi említése *Kandra Kabos* Magyar mythológiájában. „Majdnem minden vidéknek megvannak a maguk tudós emberei és asszonyai, kiket a nép messze vidékről is felkeres, hogy ügyes-bajos dolgaikban segítségüket kérje. A néphit valóban azt tartja, hogy vannak látóasszonyok, akik a holtakat látják, velük beszélnek és kívánságukat tőlük kitudhatják.”¹⁵ *Kandra* azt tartja, hogy „ősvallásunk hagyományos gyakorlatával vagy on bennök dolgunk... „Északi nyelvokoinainknál a sámánizmusnak még észrevehetőbbek a nyomai. A Lappföld még ma is hazája az ilyen tudósoknak vagy bűvészeknek.”¹⁶

Kandra Hunfalvy *Vogul nép című könyvére való hivatkozással közli Lönnrot 1837-ből származó megfigyelését. „A bűvész, miután megtudja, hogy mi végett jött el a segítséget kereső ember, énekelni kezd, s addig folytatja, míg az énekléstől elalszik. Ezen álmában, azt hiszik, hogy a lapp bűvösnek lelke kiszabadul testéből, s elnegyen azokra a helyekre, amelyek felé a bűvös éneklés közben elméjét irányozta volt. Felébredvén, néha egész éjszaka tart az álom, a bűvös mond mindenfélét, s így hihetővé teszi, hogy álmában tudást volt keresni. Ennek az énekléstől való elalvását elragadtatásnak nevezik.”¹⁷*

A halottakról való érdeklődésre utalnak a 19. században megsokasodott leírások. A legtöbb a krími háború idejéből származik.

Az Ethnographiában az első hosszabb tudósítás 1899-ben jelent meg a szalacsi halottlátó asszonyról és a dormándi jósnőről. A szalacsi „a távolban lévő sírok mélyére is belátott és megmondta, hogy a halott mily körülmények között halt meg. Fölvilágosítást adott arról is, hogy a halott lelke a mennyországba vagy a pokolba jutott-e. Nagy híre futott e tudományának és sok hívője akadt. Nem ritkán 20 szekér is állott a kapuja előtt vidékikkal...”¹⁸ Ebben az évben a március 9-i lapok is foglalkoztak a szalacsi asszonnal.

A halottlátók tevékenysége iránti érdeklődést mutatja, hogy a cikk után egyre több közlés jelent meg a folyóiratok hasábjain.¹⁹

Ilyen forrásértékű feljegyzés *Benkóczy Eleké* a dormándi és a novaji halottlátó asszonyról. A dormándi felvilágosítást tudott adni arról, hol nyugszik a halott, hol van a lelke, kell-e érte misét szolgáltatni. Csak bizalommal lehet hozzá fordulni, mert csak akkor tájékoztat a halott hogyléte felől.²⁰

Benkóczy említi először, hogyan szerezte tudományát a dormándi

asszony. „E tehetsége még leánykorában kezdődött; ő meg az anyja fészülködött egy reggel, de csak egy tükrük lévén, az előtt az anyja, a leány pedig a Mária-kép üvegből készült födele előtt. A mint fészülködik, az üveglemezen megjelent egy halálfej (koponya), a mitől a leány elájult s csak sokára tudták életre hozni. Attól a pillanattól kezdve látja a halottakat.”²¹ Azóta tömegesen keresték fel.

Benkóczy úgy hallotta, hogy „ez az érsek füléhez is eljutván, magához hivatá a dormándi asszonyt és kérdéseket intézett hozzá, halott anyjára vonatkozóan. S az asszony elmondá, hogy Trencsénhez közel egy kis falucskában van eltemetve az érsek anyja, karjai között tart egy kis gyermeket. Ezek után az érsek megtiltá neki, hogy bárkinek is felvilágosítást adjon a halottjáról, s azóta az asszony nem mond semmit.”²²

Benkóczy a novaji halottlátóról csak annyit közöl, hogy ez az asszony is igen híres, s szolgálataiért nem fogad el pénzt.

Nyáry Albert részletes leírást ad a korabeli halottlátókról. Így a pilinyi Kővágó Borkáról, a novaji tudósasszonyról, a jászberényi Csákné Papp Terézről és az endrefalusi látóasszonyról.²³

Nyáry számba vette azt is, hogy miről tudósítanak ezek az asszonyok:

– Hírt adnak az elhunyt sorsáról.

– Véleményük szerint nem kell siratni a halottat, mert ez fáj annak, s idekötí a földhöz, melytől szabadulni akar.

– Kővágó Borcsa azt vallotta, hogy az őt látogató szellemek különféle színűek. Vannak egészen sötét, elrútultak, vannak aztán szép fehérek is... egyesek, mialatt hozzája jártak, lassan levetni kezdték a fekete színt s tarka, majd fokozatosan fehéredő testtel jelentek meg nála.”²⁴

– Egy kútba esett kislányról Kővágó Borcsa a következőket állította: „nem tud hozzám jönni a lelkem, mert nem bír elmenni még a kúttól, a melyikbe beleesett.”²⁵

– Az endrefalusi asszony „a halott ruházatára vonatkozó részleteket is mondott, a melyekre csak az ő figyelmeztetésére emlékezik vissza a család maga is.”²⁶

– A novaji pontosan leírta a halott külsejét, „betegségének kezdetét, fájdalmainak titkolását, ... aztán ruházatát a ravatalon, nem felejtve el, hogy a gomblukában egy virágocskát vitt magával a sírba, a melyet egy lányka tűzött oda, s a melyet nagyon köszön. Hálás a kezébe adott imakönyvért és olvasóért is... a fehérvirágból font koszorúért is a melyet a sírba tettek vele együtt.”²⁷

Nyáry jellemzi is az általa bemutatott asszonyokat. Kővágó Borcsának rossz volt az emlékezőtehetsége, „folyton szent éneket dúdolt...” Beszéde zavaros volt. Nem tett egészen normális benyomást.²⁸ Az asszonyról úgy tudja, hogy teljesen tanulatlan, olvasni nem tud.

Nyári a következőket hallotta a novaji asszony tudományszerzéséről: „15 éves korában kezdett „szellemeket” látni, s ha olyanok jönnek hozzá, a kik „tiszták”, akkor egy általános jó érzés tölti el, míg kellemetlen utóíz, sőt émelygés a következő a „tisztátalanok” közeledésének.”²⁹

A lelkeknek módjukban áll, hogy fokozatos tisztulás útjára lépjenek, „ha van bennök akarat a javulásra s e részben az élőknek az értük való imádkozása javukra válhat.”³⁰ Nyáry megfigyelte, hogy a haláleset után mennyi idő múlva keresték fel a halott rokonai a halottlátót. Kővágó Borkához a falubeliek nem sokkal a haláleset után mentek el, a novaji bármikor készen volt beszélni a meghaltakról. Ez utóbbi „szemeit ilyenkor a földre szegezi s elkezd beszélni, ... a nélkül, hogy megkérdezné kiről akar tudni valamit az illető.” Csákné Papp Teréz „szemeit állandóan lesütve tartja, mintha kerülné az idegenek tekintetét s révedezve szokott maga elé nézni.”³¹

Berze Nagy János Besenyőtelek szokásait, „babonás” alakjait vizsgálva jutott el a kor három leghíresebb halottlátójához: a dormándi, a novaji és a mezőtárkányi tudósasszonyhoz. Ezek a tudósok fontos szerepet játszottak és játszanak ma is a besenyőtelki nép hiedelemvilágában.³²

A tudósasszonynak az a tulajdonsága – állapítja meg *Berze Nagy* –, „hogy a halottakat látja, velük beszél s kívánságaikat hozzátartozóinak közvetíti.” A besenyőtelki nép a temetés után szokásos hat hét múlva ment hozzájuk, „s a kapott tanács vagy utasítás szerint eljárni első kötelessége.”³³

Berze Nagy a tudományszerzésnél egyértelműen csak a kézfogással történő átadásról beszélt. „Ha a tudósasszony haldoklik, valakinek mellette keil lenni, a kinek a tudományát kézfogás útján átadhassa, mivel addig nem tud meghalni, míg a tudományától meg nem szabadul. Egyéb híján egy seprőt szokott megfogni s tudományát arra hagyja. Ha pedig férfi vagy asszony áll mellette, a halott-látás arra marad, melytől élete végéig nem tud szabadulni.”³⁴

Megkülönbözteti a látó-embert a tudósasszonytól. A látó-ember nemcsak látja a halottat, hanem láthatóvá is teszi. Állítására példát is közölt. „Egy betyárról beszélnek, hogy meghalt apját látni akarta s elment a látó-emberhez, hogy mutassa meg neki. A látó-ember először vonakodott

kérését teljesíteni, de mivel a betyár a halállal fenyegette – végül mégis megmutatta. Felvezette egy hídra s azt mondta: „nézz arra, a merről a víz folyik.” A betyár arra nézett s meglátta az apját, de egy évre ő maga is meghalt.”³⁵

Nyáry Albert cikkének hatására foglalta össze megfigyeléseit *Fekete József* az egerszalóki, a szemerei és a novaji tudósasszonyokról.³⁶ A novaji tudósasszony Hegyi Józsefné Nagy Kati, akit Tudós Katinak is emlegettek. Gyenge, vézna asszonyka volt, idegbetegnek látszott. Tudományát akkor kapta, amikor mint „15-16 éves leány szolgált a szomszédos Mezőkövesden a „Lopd teli” kocsmában. Abban az időben agyonverték ott egy embert. A gyilkos megszökött s helyette ártatlan embert fogtak el. Katinak megjelent álmában a meggyilkolt s megmondta neki a gyilkos nevét és hollétét. Kérte egyúttal, hogy mindezt mondja el törvényesen. Elbeszélése alapján az igazi gyilkost el is fogták. Kati azonban az eset után nagy bétég lett. Napokig félholtan feküdt s az orvosok se tudták öntudatra kelteni. Egyszer aztán magától jobban lett. Azt mondják, hogy Kati ekkor álmában gyönyörű kertekben járt, sőt még talán a mennyországban is volt és Máriával beszélgetett. Ezóta beszél a megholtakról.”³⁷

Fekete a tudomány megszerzésének egy másik változatáról is említést tesz. „... Valamelyik vasárnap sietve készült a templomba. A tükröt hirtelen nem találta meg, s egy szentkép üvegében kötötte meg a kendőjét (ismét mások szerint a szentkép üvegében fésülködött). A szentképben azonban a maga arcza helyett halálfejet látott. Ettől fogva lett halottlátó.” ... „Betegsége, melylyel a tudománya kezdődött, életében többször megisméltődött s mindig jobban lett orvosi segítség nélkül.”³⁸

A szemerei tudósasszonyról, Kós Borcsa tudományának eredetéről is többféleképpen vélekedtek. Egyesek véleménye az volt, hogy a dormánditól kapta. „A dormándi „tudósasszony” halála után csakugyan megnyíltak a szemei- a halottak látására s ettől fogva beszél ő nekünk...”³⁹ Mások szerint karácsony előtt a falu szegényebbjei gallyat gyűjtöttek guba sütéshez. Kós Borcsa is velük volt, többször ledobta útközben a gallyat, „letérdelt, imádkozott”. Megkérdezték az emberek tőle: – „Tán megháborodtál, Borcsa? – Jobb lenne, ha ti is letérdelnétek és imádkoznátok.”⁴⁰

Készült az éjféli misére, imádkozott. Az első harangzás után indulni akart, de az ajtón nem tudott kimenni. Visszafordult, elaludt a mécses. Hirtelen újból világosság lett. Nemsokára megjelent előtte az uraság meghalt kertgazdája. Arra kérte Borcsát, hogy „mondja meg a feleségének: ne csak mindig készüljön adni, hanem etesse is már a szegényeket. Utána sor-

ban jelentek meg előtte az elhunyt szellemek... Az asszony megijedt és elvesztette az eszméletét, s egy hétnél is tovább feküdt félholtan. Amikor felébredt, elmondta, hogy nagyon szép helyen járt, ahol angyalokat és boldog embereket látott. Azóta beszél a halottakról.⁴¹

Fekete beszámolt arról, hogy tudósított a halottakról Nagy Kati. „A látogatóktól megkérdezi, hogy kiről akar tudakozódní. Leül és beszél, szemét a földre szögezve tartja... látja a holtakat, bár a régebbi halottat homályosan, a nagyon régen elhunytat pedig már nem is látja. ... Mihelyt a látogatók hozzá belépnek, azonnal megjelennek halottjaik, a kikről tudakozódní akarnak.” Tudta: – ha készültek hozzá és azt is, kik; – ha nem egyenesen hozzá mentek, ilyenkor már nem is beszélt, mert „a lelkek hazatértek. A lelkek nem kóborolhatnak velük a faluban.”⁴²

Fekete hallott arról is, „ha zavarognak a lelkek, meghinti őket. Néha gonoszak jönnek, tüzesen csattognak, mindent levernek a falról, a szenteltvízes üveget földhöz vágják s ekkor ő is nagyon fél.”⁴³ Csak hétköznap beszél. „Pénzt nem fogad el, mert a szellemek elvernék.”⁴⁴

A század tizes éveitől kezdve egy-egy tájegységet bemutató kötetekben, tanulmányokban – elsősorban a temetkezési szokások tárgyalásakor – bukkannak fel ismertetések halottlátókról. Egy Szatmár vármegyét bemutató monográfiában említik a nyírmeggyesi halottlátót, aki 1907-ben „elrejtőzött”. A tizennégy éves lány amikor felébredt, „tudósá” lett. „... A szatmármegyei Nyírség megmozdult, a Hodász, Kántorjánosi, Jármí, Csiszári, Gebe, Fábiánháza, az egész nagy környék asszonyai, lányai vonaton, szekéren siettek a „meggyesi jányhoz”⁴⁵

Sok tanulmány jelent meg a századforduló után a matyókról. Az őket bemutató tanulmányok számunkra is gazdag anyagot tartalmaznak. A látóasszonyok mindig nagy szerepet játszottak a matyók életében.⁴⁶ Régebben a dormándi javasasszonyhoz, később pedig (főleg a mezőkövesdiék) a mezőtárkányi és a novaji asszonyhoz látogattak.

Herkely Károly a mezőkövesdi matyók azon hiedelmét említi, mely szerint halottlátó olyan gyerekekből lesznek, „akiknél a születésükkor az anyjuk, hogy tudósok legyenek, a ház utcára néző baloldali ablakát belülről jobbkézszel háromszor keresztalakban megjelöli.”⁴⁷

Herkely a novaji asszony működését régebbinek tartotta, mint a mezőtárkányiét és a dormándiét. *Herkely* megfigyelte, hogy a matyók korán indultak – gyalog vagy kocsin, mert a körükben legnépszerűbb mezőtárkányi halottlátó csak délig beszélt.⁴⁸ E tanulmányában leírta a tudósítás körülményeit is: „... Mikor bemennek, az asszony egy fehér ab-

rosszal leterített asztal mellett ül. A halott lelkek már ott vannak előtte és mondja, amit az beszél neki. Vannak azonban türelmetlen halottak, akik gyakran megjelennek, akkor is, ha nincs ott valaki hozzátartozójuk, mert közölni szeretnének valamit. Ilyenkor a látóasszony megmondja a falubelieknek, hogy küldje el annak a hozzátartozóját." Herkely megállapította, hogy "...a nép vakon hisz bennük és nincs olyan fontos ügy, ami előtt el ne mennének a halottlátó asszonyhoz, hogy megtudják a halott véleményét."⁴⁹

Dala József és Erdélyi Tamás a következőket írják a matyókról: „Hat hét múlva ment el az „árván maradt” asszony a novaji látóasszonyhoz, aki megnyugtatta az özvegyet: a halott akaratának megfelelően cselekedett. A halott lelke örül a misének; s annak, amit érte tettek.”⁵⁰

Ilyés Endre, aki „ösvallásunk nyomait” kereste a református néphitben, feladatul tűzte ki „a veszendőbe menő, öregekkel lassan kiháló néphagyományok tárgycsoportok, érdekkörök szerinti minél teljesebb összegyűjtését vidékenként, csoportosítását foglalkozási ág, vagy egy magyar babonaszótár számára betűrend szerint, hogy ezzel előkészítsük az összehasonlítást, megrostálást, magyarázást, egybefoglalást végső feladatát.”⁵¹

Csoportosításában a varázserejű emberekhez sorolta a halottlátókat. Más megnevezésüket is ismerte: *halottidéző*, *halottöltöztető* és *tudósasszony*. Megfigyelései között szerepel egy új vonás. Ezeknek az asszonyoknak „... egynémelyike előre megérzi a halál bekövetkezését. A gyászolónak rendszeren ők tanácsolják, hogy ne sírjanak a haldokló mellett, mert az nem tud meghalni.”⁵²

A tudósasszonyok abban különböznek a halottidézőktől és a halottöltöztetőktől – tartja Ilyés –, hogy a „halottlátás mellett még elveszett tárgyak kiderítésének titkához is értenek, varázsos igék általi gyógyítással is foglalkoznak, a csak halott által tudott, vagy tőle megtudható nehéz kérdésekben is feleletet tudnak adni a halottidézés által. Néha nehezen eldönthető családi ügyekben is hozzáfordulnak tanácsért.”⁵³

A harmincas években a Cserszegtomajon élő hetési származású Vak Lináról *Vajkai Aurél* tanulmánya révén tudunk. A gyógyításhoz és a kártyavetéshez is értő halottlátóhoz sokan jártak tudakozódni az elhaltak után. Ilyenkor Vak Lina elvesztette az eszméletét (sokszor fél órára is). Amikor magához tért, akkor beszélt a halottakról. Máskor azt mondta, „elrejtőzködöm, holnap beszélek róla.”⁵⁴ Tudományának kifejlődésében nagy szerepet játszhatott egy szentpéterúri híres öntóasszony, akinél Vak Lina fiatal korában huzamosabb ideig tartózkodott.

Vajkai írt az Ősi-i javasról is, akit az I. világháborútól kezdve rengeteg asszony keresett fel, hogy érdeklődjenek a háborúban eltűnt rokonai után.⁵⁵ *Vajkai Aurél* elemezte Megyesi József hatását a paraszti közösségre, pszichológiai szempontokat is figyelembe véve.

Értékes forrást jelent *K. Kovács László* A kolozsvári hóstátiak temetkezése c. monográfiája, melyben egy fejezetet a tudós – látóasszony kérdésének szentel.⁵⁶ Meghatározza azt, hogy ki a tudósasszony. „A tudósasszony olyan öregasszony – írja K. Kovács – akinek megjelennek a halottak... Látó-asszonyoknak is nevezik (őket), éppen azért, hogy ezek látják a hóttakat, sőt egy pohár vízben meg is tudják mutatni – ha a halott is úgy akarja – az elköltözöttet.”⁵⁷

A mezőtárkányi, a dormándi asszonyokról és a borsodivánkai tudós emberről hallott hiedelemmondák kapcsán foglalkozik ezzel a jelenséggel.

„A fent említett vidékeken az a szokás, hogy a haláleset után hat hétre, a halott legközelebbi hozzátartozója mindenféle tőle telhető jóval telerakja batyuját, és elmegy a látóasszonyhoz.”⁵⁸

K. Kovács tanulmánya az előzőekhez képest új megfigyeléseket is tartalmaz.

– Az általa vizsgált hóstátiak a halott felőli érdeklődést összekapcsolták a vásárokkal.

– Ha a halott nem mondott semmit, akkor a haláleset után egy évre ismét eimentek a látóasszonyhoz.

Bálint Sándor a magyar vallásos népélet kutatása során foglalkozott egy paraszti énekköltőnek és szentembernek az életrajzával.⁵⁹ E kutatás során figyelt fel olyan szentemberekre, akik olykor halottak sorsáról is tudtak felvilágosítást adni. Ilyen képességet tulajdonítottak Orosz Istvánnak, a 19. század első negyede legnagyobb hatású szentemberének; Frankovics Mihálynak (Szent Miska); a tápéi születésű Miklós Istvánnak (Tápai Pista); az ősi orvosembernek, Megyesi Józsefnek és fiának; ifjabb Megyesi Józsefnek. Vannak ezek mellett – írja Bálint – olyan szentemberek, szentasszonyok is, akikben a halottlátás képessége a lelegevenebb. A halottlátók iránti érdeklődést a parasztság sajátos lelkialkatával magyarázta. Bálint kiemelte a dormándi és a novaji halottlátó asszonyok szerepét. Érdekes adatot szolgáltatott az Alföld leghíresebb halottlátójának – a csépai Mészáros Mihálynak – tudományszerzéséhez. Felhívta a figyelmet a püspök-lelei asszony növekvő hírére is.

A szegedi nagytáj népélete c. munkájában foglalkozott azokkal a halottlátókkal, akikhez Szegedről jártak.⁶⁰ Így megemlékezett a csibai

emborról, akit a múlt század utolsó éveitől kerestek fel, az alsótanyai Engi Tüdő Vincéről, továbbá a lelei asszonyról és a szőregi emberről, Vidács Mihályról. A szegediek – figyelte meg Bálint – a családi nevükön nem emlegetik ezeket az embereket, valószínűleg névmágiás szorongásból.

Diószegi Vilmos az ötvenes években kezdett el foglalkozni a tudóstalpos-halottlító hiedelemkör vizsgálatával a samanizmus kutatása kapcsán. Számos tanulmányában foglalkozott az ősi magyar hitvilággal, s ezen belül a halottlítókkal is. „Nem halt meg, csak elrejtett” c. írásában közölt adatokat a markazi, egy torontálmezei és egy valéni (Moldva) halottlátóról.⁶¹ Nyomtatásban csak egy nagyobb elemzése jelent meg halottlátóról: a novaji tudósasszonyról.⁶² Ebben a tanulmányában próbálta feltárni a tudósasszony személyiségének összetevőit. Ez azért figyelemre méltó, mert a tudósok személye köré fonódó mondák mögött az egyéniség elhalványodik, s a közösség ideáljának megfelelően alakul át.

Az utóbbi években ismét egyre többször merült fel a halottlátók kérdése a néprajztudományban. Elsősorban a megjelenő mondagyűjteményekben, paraszti önéletrajzokban, egy-egy falu néphitének feldolgozásakor közöltek újabb adatokat a kutatók, gyűjtők.⁶³ Adatokban, részletkérdések felvetésében nincs hiány, azonban csak kevesen próbálták meg ennek a témának a részletes összefoglalását. Sajnos *Diószegi* halottlátókról szóló összefoglaló munkája máig csak kéziratos formában van meg.

Jelentősek *Barna Gábornak* ebben a témakörben végzett kutatásai. Először a Borsodban működött halottlátókat ismertette,⁶⁴ majd a Hortobágy-környék⁶⁵ és a Zempléni-hegység⁶⁶ idevonatkozó hagyományait foglalta össze. Legjelentősebb „Halottlátók a magyar néphitben” c. tanulmánya,⁶⁷ mely összegző, ugyanakkor eredetelemző munka.

Barna Gábor tanulmányának újszerűsége, hogy elemzi a középkori látásirodalom és a halottlátók túlvilágjárása közötti kapcsolatot. Terepen végzett gyűjtőmunkája alapján arra a következtetésre jutott, hogy a halottlátók előfordulása, működése – a paraszti közösségre tett hatása – összefüggésben van a palócokkal.⁶⁸

A halottlátókról szóló mondák csoportosítását Nagy Ilona végezte el *Diószegi Vilmos* munkái alapján.⁶⁹ Rendszerezte a tipikus mondaszűzséket. Az első csoportba a *tudományszerzésről* szóló mondákat helyezte.

Barna Gábor megállapította, hogy ezek számát éppen a legtipikusabbakkal még szaporítani lehet; külön csoportba sorolható a foggal való születés, betegség megrázkódtató élmény hatására, vagy minden előzmény nélküli huzamosabb alvás (elrejtetés, elragadtatás, ellevés-tetszhalál állá-

potába való kerülés), a tudomány kézfogással történő átadása, vagy a tudomány könyvből való megtanulása.⁷⁰

A második csoportba tartoznak az útban a halottlátóhoz címmel összefoglalható mondaszűzsék, melyekről Nagy Ilona megjegyzi, hogy „félúton vannak a memorattól a fabulat felé.”⁷¹

A harmadik csoportba kerültek a halottlátók másvilágról szóló tudósításai, a negyedik csoportban találjuk az élménytörténeteket, melyek a halottlátók tudósításairól szólnak.

Barna Gábor az utolsó csoport mondaszűzséi kapcsán megjegyzi: „Az itt említhető történetek közös vonást egy-egy halottlátó személyéhez kapcsolódva azon a kisebb-nagyobb területen belül mutatnak, amely a halottlátó tevékenységi, ismeretségi körzetét jelenti.”⁷²

Az elmúlt években más tudományágak művelőinek – elsősorban pszichológusoknak – az érdeklődését is felkeltették a halottlátók. *Orzóy Róbert* Néphit elemek idegbetegek kórképében c. tanulmányában kimutatta a pszichózisokban megjelenő hiedelemrendszer elemeket.⁷³ Vizsgálata során – többek között – megfigyelte: a pszichózisokban a hiedelmi elem a rontás-betegség asszociációban jelentkezik. A hiedelmekben a samanisztikus elemek felbukkanása a szívós szociális átörökítést bizonyítja. „Úgy tűnik, hogy minél szélesebb körben található meg ezek az elemek a betegek elbeszélésében, annál mélyebb a hiedelemkörü elemeknek a személyiségbe való beépülése.”⁷⁴ Az esetek között leírja egy halottlátó – véleményem szerint az egri – tudományszerzését, s értékeli azt pszichológiai szempontból is.

Kelemen András a samanisztikus tevékenységet vizsgálta kórlélektani szempontból,⁷⁵ majd összegezte a samанизmus pszichoszociális alapjait.⁷⁶ Cáfolta a sámán magatartásával kapcsolatosan felmerült kórtani magyarázatokat. Bebizonyította, hogy a sámánt társadalmi igény formálja. „A sámán és a sámánisztikus tevékenységet folytató gyógyító ember... magasrendű emberséget, embereszményt valósít meg. Fogékonysága az emberi lét alapkérdései iránt nem kóros, hanem filozófikus jellegű.”⁷⁷

Kelemen munkája során halottlátókon is végzett megfigyeléseket, abból a megfontolásból, hogy a „halottlátóhoz kapcsolódó hiedelemanyag tulajdonképp a táltos hiedelemkörnek benne való továbbélésére mutat”. Elfogadja Vargyas feltételezését, mely szerint ősi világképünk az Anjou-korban olvadhatott össze a kereszténységgel. „E folyamat részének érzem a táltosnak halottlátóvá történt átalakulását.”⁷⁸

III. A HIEDELEMKÖR EREDETE

A magyar néphit halottlátójához fűződő hiedelemkör eredetét először *Diószegi Vilmos* vizsgálta.⁷⁹ Mint már az előző fejezetben említettem, a samanizmus kutatása során foglalkozott a tudós-táltos-halottlátó hiedelemkörrel. Kutatásai célja volt, hogy a honfoglaló magyar nép hitvilágát elsősorban néprajzi anyag alapján feltárja. Ezt csak összehasonlító kutatással vélte rekonstruálhatónak; a magyar népi kultúra (hitvilág) jelenségeit össze kell vetni rokon népeink és a velük történeti kapcsolatban állt vagy álló népek sámánhitének képzeteivel. Az összehasonlítás egyik sarkpontjának tartotta, hogy a honfoglaló magyarság ma már széthullott hitvilágának minden egyes, valamikor együvé tartozó motívumát – valamennyi ma élő alkotóelemével együtt – a maga teljességében összegyűjtjük. A magyar halottlátó hiedelemkört a honfoglaláskori magyar sámán-hiedelemkör töredékének tartotta, ma élő formáját ennek ellenére újnak vélte.⁸⁰

A már említett 17. századi prédikátornál, *Diószegi K. Istvánnál* találta meg a halottlátók legkorábbi említését.⁸¹ Mivel a prédikátor Debrecenben és Bihardiószegen teljesített szolgálatot, *Diószegi Vilmos* arra a következtetésre jutott, hogy ezen a környéken általánosan ismert volt a halottlátó. „Sőt, lehet, hogy a halottaktól tudakozó éppen olyan országosan ismert, emberfeletti erővel rendelkező személy volt, mint a bűbajos, a szemfényvesztő és a néző, mert ha nem lett volna olyan közismert, akkor nem vette volna bele prédikációiba, akkor nem kellett volna éppen úgy hadakoznia ellene, mint a boszorkány stb. ellen.”⁸²

Diószegi K. István adatai alapján *Diószegi Vilmos* így foglalta össze a 17. századi hiedelemkört: „vannak különös képességgel rendelkező egyének, akik a szellemekkel („halottakkal”) közvetlenül érintkezésbe tudnak lépni, hogy segítségükkel elrejtett dolgokat fedhessenek fel, jövendölhessenek, nehéz dolgokat vihessenek végbe és gyógyíthassanak. A 17. századi

hiedelemkör tehát némely vonásban eltér a maitól: a rejtező emberfeletti erejű egyén akkor a halottaktól tudakozódott csupán, de róluk nem mondott.⁸³

Nemcsak *Diószegi K. István* negatívuma utal a halottak felől való mondás másodlagosságára – vallja *Diószegi Vilmos*. Pozitív adatokkal is rendelkezünk, mert a természetfeletti lényekről (halottakról) való érdeklődés, vagyis a „halott-látás” kezdeteinek időpontja is körvonalazható. A múlt századi újságok híradásai alapján megállapítható, hogy a halottak felől való tudakozódás a „krími háború idején, az asztaltáncoltatás keletkezésekor támadt”, tehát az 1850-es évek körül.⁸⁴ Természetesen nem gondolhatjuk – írta *Diószegi Vilmos* –, hogy a halottakról szóló „első” írásbeli értesítések valóban a magyarság körében legrégebben működő halottlátókra utalnak; azt azonban már joggal feltehetjük, hogy a halottlátás a 17. század után és a 19. század első fele előtt alakult ki, a halottlátásról szóló legrégebb ma ismert féléjegyzés és a róla még mitsem tudó *Diószegi K. István*-féle értesítés ideje között.⁸⁵ Az általam eddig talált és fentebb idézett adatok alapján a halottlátás kialakulása régebbi időszakra tehető.

Diószegi Vilmos kutatásaihoz kapcsolhatók *Pais Dezső* nyelvészeti elemzése. A néző és a látó c. tanulmányában kifejti, hogy „a sámán, a varázsló tevékenységének egyik fő ága a jövődönék, a rejtett vagy elvesztett dolgoknak felderítése.”⁸⁶ A honfoglalás előtti és utáni századokban a magyar varázslónak vagy jósnak valóban lehetett a neve a finnugor alapszóból magyar -z gyakorító képzővel alakult néz igének néző... ige-neve.⁸⁷

A látó szóra az első példát *Méliuszról* (1565-ből) idézi: „A kiket e mostani időbe prophetanac hynac, régen azt latónak es nezo^enek hijac vala.”⁸⁸ A népnyelvből is hoz példát, mégpedig a moldvai csángóktól (Klészéről), akik ezt ellátó („jós, jövődömondó, álomlátásból jövődölő”) szóval nevezik meg.

A látó szóval személyneveinkben is találkozhatunk. Az oklevelekben először 1346-ban fordult elő. *Pais* valószínűnek tartja, hogy a látus alakulatnak „látó” értelme is volt, s így a 12–13. században előforduló *Latus* személynevek samanisztikus értelemben vett látó-k voltak.

Meg kell emlékeznünk *Klanczay Gábor* tanulmányáról, mely a samanizmus és a boszorkányhit érintkezési pontjait vizsgálta *Ginzburg* 1966-ban megjelent tanulmányának hatására.⁸⁹ Összehasonlító történeti és néprajzi dokumentumok figyelembevételével vetette össze észak-olasz-

országi, délszláv és magyar hiedelemalakokat (benandante-kresnik, zduhac – táltos-halottlátó).

A samanizmus egyetlen közép-európai képviselőjének a táltos alakját tekinti. Helyesebbnek tartja, ha Közép- és Délkelet-Európában a samanizmus számos továbbélő alkotóeleméről beszélünk, melyek átalakulva, eltérő formákban illeszkedtek be az új hiedelemrendszerekbe. „Azt az általánosabb keretet pedig, ahol sor kerül a samanizmus alkotóelemeinek az integrációjára és átalakulására, a népi boszorkányhit szolgáltatja.”⁹⁰

Amikor a samanizmus továbbélő alkotóelemeiről beszél, akkor a varázslók saját közösségén belül betöltött funkciójára és emberfeletti képességeinek néhány jellemzőjére gondol.

Az általa felsorolt varázslók közösséget védelmező szerepük mellett, lehetővé tették a kommunikációt a halott hozzátartozók lelkével, jövedtek, fellelték a földbe rejtett kincset, az elveszett-ellopott javakat, s végül gyógyították azokat a betegeket, akik mágikus agresszió áldozatának tekintették magukat.”⁹¹ Történelmi típusuk a sáman. Samanisztikus vonás e közép-európai varázslók transztechnikája, a lélek-utazás; az ilyen állapotban felvett állat-formák, s azok viaskodása, az általuk felhasznált tárgyak; a rendkívüli születés; a beavató látomás; az elhivatás kötelező volta; s a leendő varázsló hiábavaló vonakodása stb. Ezeket az adatokat Klaniczay a sámanhit utóéletének, háttérbe szorulásának történeti folyamatába illeszthetőnek gondolja.

A samanizmus és a boszorkányhit érintkezése, valamint az ilyen helyzetben végbemenő történelmi átalakulások magyarázni látszanak a közép-európai néphit varázsló-alakjainak bizonyos hasonlóságát. Ez alapján megállapítja, hogy a táltoshiedelmek alakulása történeti magyarázatot kaphat, és elfoglalhatja helyét egy olyan sorban, ahol már nem egy ősválás túlélő emlékeként rokonítjuk a szibériai népcsoportok archaikus sámanjaival, hanem hasonló körülmények között élő népek hasonlóan átalakult varázslófiguráival vetjük össze... Ez az összehasonlítás pontosabban teszi a helyét a néphit történetileg állandóan változó, s ugyanakkor rendszert képező univerzumában. Megvilágítja, hogyan tudott beilleszkedni a termékenységgel kapcsolatos hiedelmeknek, rítusoknak, félelmeknek abba a rendszerébe, aminek meghatározó képzete a 15–19. században minden bizonnyal a boszorkányhit volt, másrészt hogyan őrzött meg mégis bizonyos mértékű különállást.

A magyar halottlátók tevékenysége ezek közül a varázslók közül a 16–17. századi boszorkányperекből megismert észak-olaszországi *benan-*

danteval mutat analógiát. *Klaniczay* feltevései újabb szempontokkal gazdagíthatják a halottlátók kutatását, s a halottlátók legközelebbi rokonainak keresését.

Történetiségében a halottlátás nem csupán az ősi magyar hitvilág sámánhiedelem-körének töredéke, hanem az évszázadok során kapcsolódott az ókori népek mitológiához és a szerzők által megörökített halottidézésekhöz és alvilágjárásokhoz, s az azokból megismert különböző orakuláris technikákhoz, Hadesz-koncepciókhoz, az entuziazmushoz és az extázishoz, melyek áthagyományozódtak az európai kultúrába.

A középkorban táplálkozhatott a keresztények túlvilágképzetével, a szentek látomásaival és a vizionárius irodalommal.

Bálint Sándor az utóbbiaknak tulajdonított nagy jelentőséget.⁹² S a parasztság körében található látók „bizonyára még a középkor magasrendű lelki kultúrájának, elragadtatott világának kései hírnemói. Egyszerűségükkel, nagyfokú lelki koncentrációjukkal a létnek olyan tájait is ismerhetik, amelyek a modern, racionálisan művelt ember előtt teljesen idegenek. És voltaképpen ebben a világérzésben különbözik a régivágású parasztember halálélménye a modern városlakóétól, akinek tudáskészlete bizonyára bőségebb és széleskörűbb, élete okszerűbb, de valami mégis hiányzik belőle: az egységes, kultikus gyökerekből táplálkozó világkép, amely minden heroikus nagy kultúrának szülőanyja és eszményképe, oka és célja egyszerre.”⁹³

Egy másik munkájában magyarázatot ad a halottlátóknak a paraszti közösségben betöltött jelentőségére. „A szentek egységének tanítása, vagyis élők és holtak sejtelmes közössége, összetartozása valamikor erősebben élt az emberek hitében, képzeletvilágában, mindennapi életében... Az egysége: a nép a látók, halottlátók révén – akik különös lelki adomány föltételezett birtokában „mög tudják mozdítani a halottakat” – közvetlen kapcsolatot is iparkodott teremteni, és megnyugvást szerezni kedves halottjainak másvilági sorsa felől.”⁹⁴

Hasonló *Gunda Béla* véleménye is, aki a magyar halottlátókat egy középkori misztikus-vallásos hagyomány, magatartás őrzőinek tartja.⁹⁵

A középkori irodalomban a lelkipásztori gyakorlat céljait szolgáló iratok mellett olyanok is létrejöttek, melyek a legenda és a kalandos elbeszélések határterületén álltak. Ezek sorába tartoztak a *túlvilági látomások*, amelyek a túlvilágba való leszállást örökítették meg. Gyökerei mélyről és messziről táplálkoztak. Számos előzményükkel találkozunk a távoli keleti pogányság irodalmában (így az asszír Kumma herceg alvilágjárásá-

ban; az akkád Gilgames eposzban), a görög-római irodalomban, a keresztény vallással genetikus kapcsolatban álló zsidó vallási iratokban (lásd a bibliai látomásirodalmat, a kánoni könyveken kívül az apokrif irodalom látomásait: Hénokh könyvét: „Hénokh útja a földön és az alvilágon keresztül”, a „Nyugaton levő négy részből álló alvilágról”; Herasz Pastorát, a Nikodémus evangéliumot; vagy Krisztus alvilágba való leszállását).⁹⁶

A gazdag előzmények ellenére megállapíthatjuk, hogy a túlvilági látomások, víziók fejlődésükhöz a legtermékenyebb talajt a középkor gondolatvilágában találták meg. S ez a népies és népszerűítő vallási irodalom meggyökeresedett középkori magyar irodalmunkban is.

Kodex-irodalmunk számos középkori látomást megőrzött. A műfaj legjelentősebb darabjai a 12. századi Visio Philiberti és Tundal lovag látomása.⁹⁷ Ezekben helyet kaptak az európai vízió-irodalom lényegesebb témái (Visio Philiberti, Szt. Patrik purgatóriuma stb.), s megteremtették a műfaj továbbfejlődésének lehetőségét. A 16. század azután racionálisabb irányba terelte a víziókat, s a reformáció felhasználta célkitűzéseinek megalapozására...⁹⁸

Az előbbieken említett látomások magyar párhuzamait az alvilágot járt Krizsáfáni György vitéz és Tar Lőrinc pokoljárásában figyelhetjük meg.⁹⁹

Mindkét vitéz pokoljárása az írországi Szent Patrik-purgatóriumhoz kötődik. *Tinódi Lantos Sebestyén* 1552-ben örökítette meg Zsigmond király vitézének különös kalandját. *Ipolyi Arnold* is megemlékezett Tar Lőrincről Magyar Mythológiájában, amikor a pokolról és a pokoljáró hősről beszélt.¹⁰⁰ A műfaj továbbélésére is utal: „Ide tarthatók volna azonban, mint regei nyomok, még más e nemű feltűnőbb jelenségek, mint például Taurinus költeményében... Dózsának pokolban járatása, és hasonlóan Gvadányi Peleskei Nótáriusa pokolba menetele...”¹⁰¹

A hagyomány úgy tartja számon, hogy Krizsáfáni 1353-ben, Tar pedig 1411-ben járt a Szent Patrik barlangban, ahol víziók voltak. Lőrinc a látomás alatt „elrejtezett, testén kívül ragadtatott.”¹⁰² A legtöbb középkori látomásban szerepel a világi hatalmasságok túlvilági büntetései bemutatása. Ezekon kívül a két magyar legendában szerepel az is, hogyan érdeklődnek elhunyt őseikről, életben lévő hozzátartozóikról és saját sorsukról. Pokolbeli útjuk során találkoznak rokonaikkal; Krizsáfáni anyjával is. A pokolban megbízásokat kapnak, melyek meghatározott személyeknek szólnak, és csak velük közölhetők. Megtudnak jövőre vonatkozó

„kinyilatkoztatásokat”. Feleletet kapnak arra, hogyan szabadíthatják ki hozzátartozóik lelkét a pokolból.

Vargyas Lajos e két látomás elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy „mindenképpen valami helyi, magyar hagyományt” sejtett az a motívum, „ahogy ez a két lovag látomásaiba, illetve a közös európai látomáshagyományba belekeveri közeli hozzátartozói sorsát.”¹⁰³

A közép-európai és a keresztény elemek mellett keleti eredetű hagyományokat is felfedezett összehasonlító munkája eredményeképpen. *Vargyas* párhuzamait a török-mongol hőselekekből idézi.¹⁰⁴ A keleti hagyományok „létére elég bizonyítékok a keleti samanisztikus alvilágjárások részletegyezései meséinkben”,¹⁰⁵ (l. az Angyalbárányok típusába tartozó mesevariánsokat), sámánextázis túlvilágjárásának megfelelői a néphitben („a magyar halottlátók és révülők is a holtak szellemei közé, a másvilágra bocsátják lelküket extázisukban, tőlük kérdezősködnek az élők sorsáról, de ugyanúgy beszélnek az élőknek is a holtak odaát látott sorsáról, természetesen többnyire hozzátartozóikról.”¹⁰⁶ ... „Itt csak az a különbség, hogy a néphit szerint közvetítő hozza a hírt, az esik révületbe, nem maga az, akinek hozzátartozójáról, evilági vagy másvilági sorsáról szó esik.”¹⁰⁷), s az, hogy ennek nyomai a Tar Lőrinc-mondában is feltűnnek.”¹⁰⁸

A 17. században újabb látomásokról tudunk. Kiemelkedik közülük Fiátfalvi György pokolbeli látomása¹⁰⁹ és Mihály Szécsi Jánosnak mutatott rettenetes dolgok 1645-ből.¹¹⁰ Ez utóbbi protestáns szerző munkája. A mi szempontunkból ez azért is érdekes, mert a történetben szereplő tetszhalott – akinek eltemetésére készülnek – felébred. Beszámol a „bűnös lélek” látásáról, mely pokolbeli és mennyei utazásra oszlik.

A látomásirodalom népszerűségét mutatja, hogy a paraszti rétegek körében is általános lett. Eljutott a népi rétegekhez és barokk vonásokkal gazdagodott. Alkalmazkodott a népi igényekhez, s ennek következtében széles körben olvasott irodalom jött létre, mely a későbbiekben a ponyvába is bekerült.

A 18. század végére keveredett és egybeolvadt az önéletírás, a vízió és a prófécia. A későbarokk időszakából valók *Gál József* kecskeméti gulyásnak a *Látásai* (Naplója és fátumai). E látomás is két részből áll: a túlvilági látomás leírásából, és miután Gál megszabadult az „álnokság és gonoszság cselekedeteitől” mennyei csodák szakadatlan részese lett. „Égi tanítók” tanítják meg az igaz hitre, hogy aztán új hitének profétikus hirdetésével megbízva visszaengedjék a „sok nyomorúsággal teli életre.”¹¹¹

Ehhez hasonló munka Scultz György „Hetedik trombita” c. kézírta.¹¹² Az állítólagos gombkötő mesterlegény látomása is kedvelt népi olvasmány lehetett. Látomása „pokolbéli látásra” és „Isten országának látására” oszlik. Ecseteli a pokol borzalmait, majd bőséggel írja le a menyeyei pompát, a fényes udvartartást, ezt követően Istentől közvetlenül kapott tanításokat, melyeket azért ismertettek vele, hogy prófétaként hirdesse azokat a földön.

Török Zsuzsanna álomlátása¹¹³ 1825-ből való. Három éjszaka jelenik meg nála egy-egy „csúnya-ember”, „kísértő”. Rémületében „az Úr-hoz kijálték ilyen módon hiszek erős hitel a Jesus nevében nem is ad ti kezetekbe melyért rutul káromola engem melyen én annyira meg ilyedtem hogy az én testemnek hasa reszket...” Ezután „elragadtatán lélekben és vitetem egy szép pillyatza, mely vala kies földön fekövén egy hegyen és vala a pillyatza közepén egy font melyben mernek vala két emberek job felöl egy fehér öltözetü álván bal felöl más fekete komor szinu ember ... és mondanának így merik meg az embereket halálok óráján... fel huzot engem egy fekete varnyu három izben ... egy kötelen ... és láték egy fehér galambot és én védelmemre mely engemet el vevén a varnyutól... jövék a job felöl való sereg közé és mondanak azok én nekem azt gondoltam hogy nem szabadulok meg tőle és mondanának meg szabaditot téged a hatalmas...”

A második látásában „az emberek rosz és jó buzakban példaztatnak az urban boldogultak ditsősége példáztatik A para som kertje mutatódik az emberek elé sokban példáztatnak az Ur Jesus Temploma mutatódik a lelki Pasztor szavara való szives halgatasnak kedvesége meg jelenik...”

A harmadik látásában „a pokol kertyiből az Ur Jesus Ditsőgees vitele és az Umak en hozzám tet szava és a pokolnak kétrend beli látása”-t írja le. El akarja titkolni, amit a pokolban látott, de „az Umak szava hozám mely ezt mondja vala hogy ha te azokat eltitkolod a melyeket látál és halottál te is részes leszel abban a nagy bünben mely a pokolig ér azért adatak teneked fülek és a szemek és a nyelv a te szádban hogy amelyet a szemel látál és a füledel halotal a nyelvedel mindenkinek ki jelents és semmit el ne titkolj.”

A túlvilágjárás lényeges alkotórésze a halottlátó hiedelemkörének. A halottlátók huzamos alvása alatt történő események hasonlítanak a víziókban megismertekhez. A halottlátó ez alatt az idő alatt kapja meg tudományát. Ismerünk olyat is, aki többször is megjárta a túlvilágot.

A halottlátók túlvilágjárására a legszebb példákat talán a „lészpedi szent lejár” elbeszéléseiben találjuk.¹¹⁴

Látomások találhatók a mai folklórban is, népmeséinkben és más hiedelemmondákban. Az ezekben előforduló motívum a következő: eleven ember (vagy saját testi mivoltában, vagy csak a lelke) bejárja a túlvilágot (pokoljárás) vagy a mennyországot, vagy mindkettőt. Ilyen motívumokat tartalmaznak az alábbiakban felsorolt mesetípusok: életre-halálra jó barátok, a nagy bűnös (Megölő Istéfán), a Nap sógorai (állatsógorok), a pokol kályhafűtője, a Mőndölőcskék (Angyalbárányok).¹¹⁵

Találkozunk látomásokkal legendákban. Diószegi Vilmos gyergyóditrói gyűjtésében a következő szerepel: „Egy legény volt Ditrón. pásztor ember volt, Mezei Ignác. Amikor megharagudott, fenyegette az Istent a fészivel. Aztán három napig aludt, aztán ő hol járt? a túlvilágon. Elég az hozzá, hogy istenfő ember lett, a pásztorságot elhagyta, beállt zarándoknak, mindig imádkozott.”¹¹⁶

Berze Nagy János Baranyai magyar néphagyományok c. munkájában leírt egy történetet „A másvilágru visszagyűtt lányról”. A lány elaludt, s egyfolytában tizenkét napig aludt. Nem akarták eltemetni, mert a harmadik napon a bal, a hatodik napon a jobb arca kezdett pirulni. A kilencedik napon az egyik, a tizedik napon pedig a másik oldalára fordult. Majd a tizenkettedik napon már nemcsak felült, hanem beszélni is kezdett. Elmesélte, hogy a másvilágon járt, s Jézus Krisztus megmutatta neki a poklot és a mennyországot. Meglátta nagyapja lelkének helyét a másvilágon. Magához térte után a hozzá fordulóknak vezeklést rendelt.¹¹⁷

Ezeken kívül még mások is gyűjtöttek hasonló történeteket, amelyek széles körben ismeretesek parasztságunk körében.¹¹⁸

A föld alatti világot a táltosok is megjárják. Többek között *Diószegi* is közöl egy történetet a valódi táltosról, s annak tudományszerzéséről.¹¹⁹ A táltost – a *Diószegi* által gyűjtött hiedelemtörténetben – „egy öregember vitte, vaj egy szent ember vót” a pokolba és a purgatóriumba.”¹²⁰

Diószegi Vilmos véleménye az volt, hogy a magyar táltos-, garabonciás-, tudósjelölt kiválasztási- és tudománykapási módja nem származtatható ezekből a „másvilágon járásokból”. Ezek az eltérések megmutatkoznak egyrészt a „másvilágon járást” megelőző ... mozzanatokban, másrészt pedig a másvilágonjárás indítóokában és céljában is. Tundalus és a többi nyugat- és közép-európai vizionáló ideiglenes másvilágjárása, meghalása minden előzetes jel nélkül következik be. Ezzel szemben a táltos-, garabonciás-, tudósjelölt hasonló meghalását sok jelenség előzi meg.”¹²¹

Egyetértek *Barna Gáborral*, akinek meggyőződése, hogy a kétféle alvilágjárás egymásrahatását nem lehet tagadni.¹²²

A halottlátó hiedelemkör eredetével kapcsolatos vélemények a következőkben foglalhatók össze.

Az Anjou-korban oldódott fel az ellentét keresztény és pogány, európai és keleti műveltség között.¹²³ A kereszténység elsősorban a természetfeletti lényeket és a hozzájuk kapcsolódó hitet szorította ki, s kevésbé a természetfeletti erővel rendelkező emberek bizonyos fajtáját.¹²⁴ Ezt igazolják a napjainkban végzett gyűjtések.

A varázslás régi formái tovább éltek, s fennmaradtak a legalsó néprétegek saját tudományosai is: a gyógyítók, a jósok, a halottakkal érintkezők, akiknek régi funkciói közül a gyógyítás, idővarázslás, jövőmondás szinte változatlanul fennmaradt a feudalizmusban is, míg maga az istentisztelet természetesen az egyház feladatkörébe ment át.¹²⁵

Barna Gábor úgy véli, hogy bizonyos különleges adottságokkal és funkcióval rendelkező személyek (halottlátók) tevékenysége magába olvasztotta a keresztény hagyományok elemeit, s bennük az egyházi elítélés ellenére egyfajta megerősítésre (legendák, víziók) is talált.¹²⁶

A boszorkányhit mellett megőrizte különállását a samanisztikus elemeket őrző *táltos*, aki elsősorban időjárást eligazító, jóra vagy rosszra fordító; állatalakban viaskodó; kincset a földben meglátó személy lett, a *tudós*, aki átvette és megőrizte a gyógyító és jósló feladatkört, és a *halottlátó*, akinek elsődleges és legfontosabb feladata a halott lelkével való kapcsolatteremtés. E természetfeletti erejű személyekben a samanisztikus képzetek keresztény elemekkel kapcsolódtak egybe. Ezeken kívül a halottlátó alakja köré fonódó hiedelmeket befolyásolhatták a 19. századtól terjedő spiritiszta hatások is.¹²⁷

A halottlátó hiedelemkör kialakulásának régiségét, majd perifériára kerülését bizonyítja, hogy a Palócföldön (a Zagyvától a Sajóig), az Alföld palóc kirajzásainak területén, valamint a sok középkori elemet őrző székelyek és csángók körében maradt fenn leginkább.¹²⁸

A HALOTTLÁTÓK ELNEVEZÉSE

Elnevezésük igen változatos a magyar parasztság körében.¹²⁹ Gyakran arról a faluról nevezik el, melyben a halottlátó él és működik. Így beszélnek a baktai asszonyról (Egerbakta), a cernabarai asszonyról, a dormándi asszonyról, egri asszonyról, a miskolci asszonyról, a fácánosi asszonyról (Fácánoskert), fügedi asszonyról (Nagyfüged), a tárkányi asszonyról (Mezőtárkány), a novaji asszonyról, a bekecsi lányról, a jános-halmi alvó lányról, a csipai emberről stb.

Keresztnevekről is emlegetik őket: Mihály bácsi (a csépai halottlátó), tápai Pista (Miklós István, Tápé), Mihályka vagy beteg Mihály (Halmágyi Mihály, Klézse), monidóka Rózsa (Róka Rozália, Pusztina) stb.

Máskor csak tudósnak nevezik: a miskolci tudós, tudóslány, tudós-ember, tudósasszony, tudományos, tudós, tudó.

Nevezik jósnak is: Jós Pali (Fegyvernek), jósasszony, jóseMBER, jósné, Jósdó, javas, jóvendőmondó stb.

A felsoroltakon kívül a következő elnevezések fordulnak elő: látó, álomlátó, léróasszony, halottlátó, nézegető, nézőné; léleklátó, lélekjáró, lélekyúrú, szellemlátó, szellemező, szellemes, szellemiró, szellemidéző; halottidéző, halottnéző, halottakkal beszélő, beszélgetőasszony, halottas ember stb.; mondó, mondóasszony, mondókásasszony, halottmondó, halottmondóka asszony, halottfelhívó, hívó; elrejtőző; táltos; mennybejáró Katyi (Katu) nenő; templomba járó szentember; bűbájos; bibányos; tecchalott; spiritisz; médikus; kuruzsló; hisztérikus stb.; könnyítő asszony (könyvnyitó asszony); ellátó.

E terminusok földrajzi területhez ritkán kötődnek. Általában több-féle elnevezésük is ismert egy-egy vidéken.

A halottlátók a falu legszegényebb rétegéhez tartoztak, a falu közösségén kívül estek. Fiatalkorukban napszámajártak, cselédkedtek. Sok közülük írni-olvasni sem tudott.¹³⁰

A csépai ember „nem tanult az semmit, nem vót annak semmi híre a tanulással...”¹³¹

A tárkányi halottlátó asszony „egyszerű parasztasszony vót. Tudása nem vót semmi, semmi olvasottsága. Lánykorában markot szedni járt.”¹³²

A kabai halottlátó meg „nagyon szegény, egyszerű asszony volt.”¹³³

Engi Tüdő Vince keresztfiából (aki halottlátó volt) „csetlő-botló szegény ember lett. A háborúban kitanulta a hóhérságot is, de nem szolgált neki a szerencse, hogy a békében is uzsorálhatta volna. Fogott egy kis bérletet a várostól, azon kínlódott ötödmagával, míg ki nem lakoltatták belőle a sok árendahátralék miatt. Akkor beszegődött egy másik szegény emberhez kapásnak, de ezt is inkább csak címnek, mint jellegnek tekintette. A kapálást elvégezte helyette az asszony meg a két serdülő gyerek, ő pedig lopásra adta magát.”¹³⁴

Hírük elterjedésével, a látogatók számának növekedésével az anyagi helyzetük javult, s ez magával hozta, hogy a falu közösségében elfoglalt helyük is változott. „Cigányasszony volt Dormádon, de már nem látni, hogy cigány, háza van.”¹³⁵ A putnok asszonynak „szép, egész nagy lakása van és ötözetre sem látszik rajta, hogy mondóasszony vóna. Az úgy ki van ötöztetve.”¹³⁶ „Jolánka (a putnoki halottlátó) eleinte, amikor kezdte, akkor nagyon szegény volt, szegénysorból került ki. Amikor kezdtek hozzá jární, akkor kezdett ő építkezni. Felépített magának egy gyönyörű házat, a lányának is.”¹³⁷

Nem mindig érvényesült azonban ez a tendencia. Így Mészáros Mihály a csépai halottlátó „úgy maradt ő a maga valóságában szegény embernek. Vót egy rossz épületje, azután egy kevéske kis szőlő, talán 600–700 kvadrát.”¹³⁸

Különleges tudásuk miatt néhány halottlátó előtt felcsillan a gondtalanabb élet lehetősége, de ezeknek a csábításoknak nem engednek. „Egyszer Pestről, a Weiss Manfréd gyárból lejött hozzá (Vidács Mihályhoz) egy mérnök, s rá akarta bírni, hogy Pesten álljon a rendőrkapitányság szolgálatába, mert meglátja, hogy ki a bűnös, ki nem. Evvel a tudománnyal sok bűnöst ártalmatlanná tudott volna tenni...” de nem bírja ezt el az én lelkem”.¹³⁹

A paraszti közösség a halottlátókat tudásuk alapján ítéli meg, s hierarchikus rendbe sorolja őket. Az általam vizsgált terület leghíresebb, legrangosabb halottlátói a következők: Heves megyében a *dormándi*, az *egri*, az *egerbaktai*, a *mezőtárkányi*; Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a *miskolci*, a *görömbölyi*, a *novaji*, a *szihalmi*, a *bekecsi* és a ma is élő *putnoki*, aki az ország leghíresebb halottlátója; Szolnok megyében a *jászberényi* és a *csépai* játszott kiemelkedő szerepet.

A halottlátó megítélését döntő módon befolyásolta, hogy hogyan voltak megelégedve a jóslással, mennyire mondott igazat a halottakról. „Miskolcon is van egy asszony, ehhez is járnak sokan, de azt mondják, hogy a diósgyőri sokkal jobb.”¹⁴⁰ „A tárkányi öreg vót. Én olyan hókuszpókusznak tartottam az ű dógát. Olyan boszorkányos vót. Ez nem is imádkozott. Tán nem is tudott imádkozni. De a tárkányinak az anyja az tudott.”¹⁴¹

Akik nem hisznek a halottlátó tudásában, elítélően beszélnek róluk. „Miskócon az Ibolya utcában is van egy ilyen. Nagy korhely asszony.”¹⁴² Ezzel szemben a nagy tudású „putnoki asszony mindig igazat mondott.”¹⁴³

A legtöbb halottlátónál kiemelik vallásosságát. „Vallásos volt nagyon.”¹⁴⁴ „Mindig úgy mondta, hogy ő a Máriát is látta, meg a szenteket is. Nagy tisztelője volt Máriának. A templomba is nagyon szeretett járni. Míg tudott, mindig ment.” „Minden reggel járt a templomba.”¹⁴⁵ „Az ellátót Halmágyi Andrásnak hívták. Teste nem volt, minden búcsúra elhordozták.”¹⁴⁶ „Az ellátó úgy megtanult írni, olvasni, imádkozni, jobban tudott, mint egy pap... Ő csak misézett, ő még a misét ki nem mondta, nem beszélt az illetővel. Ő adott fel imádságokat, hogy a lelküket megtisztítsák.”¹⁴⁷

Nem minden halottlátó gyakorolta a vallást. A csépai emberről azt mondta az unokája, hogy „túlságosan templomos nem vót. Járt, járt, mint ahogy akkor szoktak idős emberek. Vasárnap. Nem vót az szent ember. Hiába mondják. Mert annak hívták, szent ember. Igazán mondom: ká-

romkodni nem káromkodott, de olyan nagyon nem nyelebőlte az imádságot.”¹⁴⁸

Van, akinél oka van annak, hogy nem jár templomba. A putnoki asszony vallásos „de templomba ritkán jár. Azt mondja, hogy mindent lát és nem bírja, hogy az a sok gonosz ember ott van az isten házában. Azt mondja, a kezük szinte véres a gonoszságtól.”¹⁴⁹

Egyes halottlátókra – elbeszéléseik szerint – őrzőangyal, apostol vigyáz. „Egyszer olyan mértékben ütötte meg a gerincoszlopát (a kabai), hogy nem tudott kiegyenesedni. Akkor panaszkodott, hogy miért kell neki túrni ezt a rettenetes fájdalmat, miért nem segítenek rajta. Mondta neki az apostol: – Miért zúgolódsz? Ha ez neked olyan borzasztó fájdalom, akkor segíték. – Megsínogatta a gerincoszlopát és elmúlt a fájdalom. Aztán volt még egy borzasztó betegsége, érgyulladását kapott. A lánya kihívta hozzá az orvost, az azt mondta: – Ez trombózis. Menthetetlen. – Akkor az azt mondta, hogy közölte vele az apostol: – ezt még túrnöd kell a ti időszámításotok szerint egy hétig, aztán egyik napról a másikra eltűnik a fájdalom. – Így is történt.”¹⁵⁰

A halottlátók csak annak beszélnek, akik fenntartás nélkül hisznek képességükben. A hitetleneket, a rájuk pejoratív megjegyzést tevőket és azokat, akik nem viselkednek tisztességesen az úton, a hiedelem szerint kiutasítják, ezeknek nem jósolnak. Számos hiedelemtörténet kapcsolódik ehhez. Ebből a bőséges anyagból álljon itt példának kettő.

„Beszélgettek az emberek a putnoki vonaton. Jolánka tudta, hogy mennek hozzá. Azt mondta az egyik: – Le van ... a putnoki asszony! – De útközben meggondolta magát, úgy döntött, megnézi. Ahogy bement, azt mondja neki Jolánka: – Ember! Menjen ki a vécére, végezze el a dolgát. Maga azt mondta nekem, hogy én ... Tudja, ugye, hogy mit mondott! – Az ember elszégyellte magát, és elment.”¹⁵¹

„Mesélte anyukám nekem, hogy egyszer Kis Kacza néniel hárman összefogtak, elmentek Amál nénihez (a dormándi halottlátóhoz). Aztán itt a kanális parton mentek, mert a kanális éppen odavitt a dormándi cigányokhoz. Ahogy mentek a kanálisparton, hát az egyik asszony... Azt mondta, elviszi a javasasszonynak. Mikor bementek, azt mondta az asszony: – Maga kedves menjen vissza, mert maga az úton engem jól kifizetett. – Úgyhogy utána megdőbbsent mindenki, hogy honnan tudja ez eztet?”¹⁵²

A néphit úgy tartja, hogy a halottlátók gyakran kerültek kapcsolatba magasrangú személyekkel: királyokkal, államfőkkel és papi méltóságokkal.¹⁵³ A mezőtárkányi halottlátó asszonyról az a hiedelem járja, hogy

volt Ferencz Józsefnél. „Az volt az óhaja, hogy engedje elébe a király. Azt mondta a király, hogy bizonyítsa be, hogy tud a halottakkal beszélni. Mondjon neki valamit a halottakról. Azt mondta erre a királynak, hogy a felséges királyné lila selyemruhában van eltemetve és az a karóra van rajta, amit a király adott neki, de neheztel, hogy a zsebében maradt a pénze. — Mondta, hogy mennyi. — Az az óhaja a királynénak, hogy vetesse ki a zsebéből a pénzt. Azt mondta a király, hogy az nem igaz, mert ő maga vette ki a szekrényből a lila selyemruhát, de ő abban nem vett észre pénzt. Azt mondta a mondóasszony, hogy tétessen a király amit akar, ha nem igaz, de a királyné kívánságára vegyék ki a pénzt. A király azt mondta: ha nem igaz, felakasztatja. Kinyitották a kriptát, és kivették a pénzt amit megmondott az asszony. Maga elé vetette a király, mert eddig elcsukatta. Akkor a király imaházat építtetett neki. Még most is megvan Tárkányban. Egy olyan köoszlop van a kapujában, mint a szobor.”¹⁵⁴

A halottlátóknak széles társadalmi kapcsolataik vannak. Egyes falvakból több halottlátóhoz is jártak, s mint ahogy már említettem, összehasonlították működésük hitelességét. Azok, akik már jártak halottlátónál, beszámolnak az ott tapasztaltakról. Általában olyanok mentek el, akikben megvan a természetfeletti lényekben való hit, hisznek a halottlátó tevékenységében.

Egy-egy faluból általában csoportosan indultak útnak azok vezetésével, akik korábban már jártak a halottlátónál.¹⁵⁵ Napjainkban kisugárzási körük tágult. Nemcsak a parasztság, hanem más társadalmi réteg soráiból is felkeresik őket. Ez jól megfigyelhető az egyik alföldi faluban — Hajdúdorogon — ahonnan legszívesebben a putnoki halottlátóhoz mentek el. Míg régebben gyalog vagy szekérral indultak útnak, ma kocsival mennek. Akiknek nincsen autója, azok közösen bérelnek gépkocsit, sofőrt fogadnak. Ellenszolgáltatásként a gépkocsi paraszt tulajdonosának egy napi napszámmal vagy egy meghatározott összeggel fizetnek.

A messziről érkezettek régebben a halottlátó falujában tölthették az éjszakát. Azokban a falvakban, ahol halottlátó működött, kialakult, kinek a házánál fogadják be éjszakára azokat, akiket a halottlátó aznap nem tudott fogadni. A látónál általában nem aludtak. Mezőtárkányon a látóasszony lányánál, vagy szomszédjainál kaptak elhelyezést. A halottlátásban hívó falubeliek szívesen adtak nekik szállást. Ezek a találkozási alkalmak lehetőséget kínáltak arra, hogy a halottlátóhoz készülők és a falubeliek kicseréljék tapasztalataikat a látottakról, hallottakról.

Egy mezőtárkányi parasztasszony így emlékezett erre vissza: „Ná-

lunk laktak is, háltak is. Rengetegen gyöttek, legtöbben vonattal. Sokszor annyian vótak, hogy nem került rájuk sor. Oszk akkor elszállásoltak oda, ahova tudtak. Minálunk is, édesanyáméknál is aludtak. Mink mint gyerekek hallgatóztunk és mindig mondták sírva: Hát mindent megmondott. Mindent úgy mondott el, ahogy vót.”¹⁵⁶ Az adott helyen lakó halottlátó felkeresése általában így történt. Más a helyzet azonban a falujukból ki-mozduló, vándorló halottlátó öregasszonyok, vak koldusok, cigányasz-szonyok esetében, akik helyhez nem kötve, házról-házra járnak vagy bú-csúkból beszélnek a halottakról.¹⁵⁷ „Tavaly jött egy látóasszony a házam-hoz. – „Mondasson, ne eressen el. Megbánja, ha nem mondat.” – Meg is bántam. Kiszaladtam utána, de eltűnt a látóasszony, mint akit a föld el-nyelt. A szomszédokat is végigkérdeztem, nem láttak-e egy ilyen és ilyen asszonyt. Senki nem látta a környéken.”¹⁵⁸

Búcsúkból beszélő halottlátó a Lészpedben lakó János Ilona, a „szent leány”. „Az őrzőangyalom megmondta, hogy s el kell menni erre a bú-csúra. S a templomnál melyik asszon meghív, ahhoz elmék. Há megmutat-ták a figuráját az asszonnak, s akkor, mikor odamentem, láttam ne, ide vót, hogy kellett jőjjenek.”¹⁵⁹

Fölmerül a kérdés, mivel magyarázható az, hogy ilyen széles körben és tömegesen keresik fel a halottlátót. Az embereket a halottlátóhoz többféle cél vezetheti.¹⁶⁰

Kapcsolatot lehet keresni a halott igényeinek kielégítése és a halott túlvilági életébe vetett hit között. A néphit szerint az a halott, akinek valamilyen kívánsága van, felkeresheti álmában rokonát. „Meghalt egy lány, marólúgot ivott. Az anyja mindig vele álmodott. Elment Jolánkához (a putnoki halottlátóhoz). Megkérdezte, mit csináljon, mert mindig vele álmodik. Azt mondta Jolánka, hogy a lányának van egy kék ruhája, nem azt adták rá. Vigyék ki a temetőbe és ássák be a sírba.”¹⁶¹

Jelt adhat a halott a hozzátartozójának. „Ezek előtt mondták azt: Jaj, kopogtak. Jaj, megütötték a szekrény oldalát. Jaj, megütötték az ajtót háromszor. Jaj, megláttam álmomban. Oszt az ilyenek mentek (a tudósasszonyhoz). És az megmondta: Na, jelt adott kedvesem.”¹⁶²

A halott közölheti kívánságát a halottlátón keresztül. „Vót úgy, hogy mán üzent, hogy gyűjjenek, mert őt nem hagyja nyugodni az a lélek. Menjen el a hozzátartozója. Még írt levelet is, akiket már ismert és már jelentkeztek nála.”¹⁶³

A halottlátó felkeresésében szerepet játszik az élőknek a visszajáró lélektől való féelme. Gyakran keresik fel a halottlátót azok, akiknek a halottja hirtelen, szerencsétlenség, öngyilkosság következtében veszítette életét és végrendelet nélkül halt meg. „A húgom öngyilkos lett. Hallotunk sokat erről a tudósasszonyról (putnokiról). Hát elmentünk. Nem tudtuk, hogy a húgom miért lett öngyilkos, a családuknban ilyen nem fordult még elő. Meg akartunk nyugodni. Elmentünk a nővéremmel.”¹⁶⁴ Az ilyen hirtelen bekövetkezett halálesetekben fényt akarnak deríteni arra, mi vagy ki volt az öngyilkosság oka, s a hirtelen eltávozottnak milyen megbízatásai vannak az élők számára, hogyan végrendelezik.

A halottlító látogatói között sok olyan esetet találunk, amikor a rokonság lelkiismeret-furdalásból megy vagy ment el érdeklődni. Elmentek olyan esetekben is, amikor a család nem talált bizonyos tárgyakat, amelyeket az elhunyt őrzött. „Mehalt Dorogon egy bácsi, tizenhétezer forintja volt. Eltette a pénzt és sehol a világon nem találták. Elmentek Putnokra. Azt mondta a szellem, hogy a pénz kint van a szímben. Egy rossz sparher van kitéve, és annak a fiókjába van téve a pénz. Hazajöttek és valóban ott volt a pénz.”¹⁶⁵ Felkeresték, ha a családban bizonyos perpatvarok, adósság körüli bonyoldamak voltak. „Szabados Gyurinak meghalt a bátyja. Tartozott neki egy ember. Amikor meghalt, nem akart fizetni. Ezért ment el Szabados Putnokra, hogy megkérdezze a bátyját. Az megmondta: az illető hétezer forinttal tartozik és Gyuri kérje meg tőle. Adja csak meg, mert van neki pénze. Jolánka (a putnoki halottlító) is megmondta, ő is megy tanúskodni, ha kell. Az az ember nem tudott mit tenni, meg is adta a tartozást.”¹⁶⁶

A hiedelem szerint a halottlítók gyakran vezetnek nyomra különböző bűnügyekben. „Mesélték, hogy a mostohaapa agyonütötte a fogadott fiát. De nem tudták, hogy hol. Eljöttek Jolánkához (a puntoki halottlítóhoz). Megmondta, hogy menjenek ki a fenyvesbe, ott van eltemetve a gyerek, ott van agyonütve.”¹⁶⁷

Különösen a háború alatt és után mentek sokan – szinte egész falvak népei – a háborúban eltűnt férjük, gyermekeik után kérdezetni. Ebben az időszakban nagyon fellendült a halottlítókhöz való járás. Voltak asszonyok, akik szinte minden akkor élő halottlítónál voltak kérdezetni az elhunyt után. Ilyenkor az utolsó falat kenyeret is elvitték a tudóshoz a jóslásért.

Bíztak abban, hogy segít a tudósasszony, ha valaki eltűnt és a család nem akadt a nyomára. „Vót itt egy család. A tanyán laktak. Egyszer a gyerekük eltűnt, nem találták. Elmentek a jósasszonyhoz, és az megmondta, hogy ki vitte el a gyereket magával. Egy minár. Ez a kisgyereket megszívta és bedobta a kútba, rátett egy kereket. A gyerek meghalt. Nem is tudom, hogy mennyi pénzt fizettek Jolánnak, hogy vigye el őket a tett színhelyére. El is vitték, és ott is vót.”¹⁶⁸

Mint ahogyan munkám elején említettem, a halottlító funkció összekapcsolódhat jósló és gyógyító tevékenységgel is. Ilyen gyógyító tevékenységet folytatott a borsodivánkai ember,¹⁶⁹ a szemerei Kós Borcsa, a kabai halottlító asszony, a jászberényi Papp Terka, a szőregi Vidács Mihály.¹⁷⁰

A kabai halottlátó a következőképpen gyógyított: „Nekem nagyon fáj a hátam. Feküdni nem is tudtam. A kabai asszony gyógyította meg. Imát mondott, mert imádkozni kellett szentelt gyertyánál. Vannak azok a három decis söröspoharak. Egy ilyen pohárban kellett magam mellé vizet tenni. Amellett kellett elmondani egy imát. Hat hétig. Amikor elmondtam vagy két tized olvasót, elmondtam vagy nyolc- tiz Miatyánkot, elkezdett a víz felfelé bugyogni. Azt a vizet én másnap megittam. Olyan volt, mintha valami kristályok forogtak volna benne. De az a víz olyan rossz volt, de olyan, hogy én még olyant nem ittam. Az rosszabb volt, mint akármelyik kanalas orvosság. Minden este egy órát imádkoztam, mindig ugyanabban az időben. Azóta sohasem fáj a hátam. A kabai asszony átvette magára a fájást. És ő levette, de nem tudom, mi módon.”¹⁷¹

A kabai asszony elsősorban arról volt nevezetes, hogy tüdőbetegesen tudott segíteni. „Sok tüdőbeteg is meggyógyított. Ő maga csinálta a gyógyszert. Vót egy nagyon beteg ember. Azt mondta neki, hogy azt a gyógyszert ne használja, amit az orvos adott neki, de ha híják az orvoshoz, mindig menjen. Nagy luk volt a tüdején. Háromszor hat hétre gyógyult meg. Imádkozni kellett. Mindig egy időszakban. Miatyánkot kellett. Be is forrt a tüdeje. Úgy kellett szedni a gyógyszert, amit a néni csinált, hogy egy nap egy cseppet, másnap már két cseppet. Kilenc cseppig. Aztán meg visszafelé nyolcat, hetet és így tovább.”¹⁷²

Más betegségekkel is felkeresték. „Remekül gyógyította még az ekcémát, érzéskületet. Anyámnak a fejfájására porcsint ajánlott. Nőgyógyászati bajokra is volt remek receptje. Ebbe a szerbe hallottam, hogy orgonaszírom kell. Ezt kell teának vagy fürdőnek elkészíteni. Ekcémát is gyógyított. Volt Kabán egy ember, aki huszonöt éven át szenvedett miatta. Olyan rettenetes kínjai voltak, hogy elhatározta: öngyilkos lesz. Egyszer megálmodta, mitől gyógyulna meg. Mivel tudták, hogy a falu esze a nagynéném, elment hozzá. Leíratta vele ezt a receptet, és megkérte: készítse is el neki. S az az ember, akit nem tudom hányszor vágta le a kötélről, szépen meggyógyult a szer használata után. Nem tudom, mi lehetett az összetétele, de kén biztosan volt benne, a szagára emlékszem. Evvel gyógyított meg engem, a fiatalabb nagynénémemet, és az öcsémemet, aki köfaragó volt, s a keze a kőportól ekcémás volt.”¹⁷³

A kabai meglátta, hogy kinek milye fáj, vagy betegsége lesz. „A nagynéném egyszer bejött hozzánk, amikor én férjhez mentem. Az anyósom éppen feküdt, eltörte a lábát. – Kérdezte tőle a nagynéném: – Hogy vagy? – Mondja neki az anyósom: – Fáj a lábam. – Azt válaszolta neki a

nagyném; – Nem a lábad fáj, hanem a fejed. – Anyósom tiltakozott. És mi történt: agyhártyagyulladását kapott, agyérelmeszesedése is volt. Borzasztó sokat szenvedett. Olyan fejfájásai voltak, hogy kibírhatatlan.”¹⁷⁴

Más halottlátók nemcsak az ember-, hanem az állatgyógyításhoz is értettek. Volt akiről az a hír járta, hogy rontani is tud, mint például a homokterenyei halottlátó.

Néhány halottlátó ismert volt szerelmi varázslásairól. Ilyen híre volt a mezőtárkányi, a miskolci, a gyöngyösi és a dormándi asszonynak. A gyöngyösiről azt tartották, hogy „tudott olyat adni, ha nem szereti a férjét, megszereti. Azóta tudja szeretni az urát, előtte meg rá sem nézhett. Port adott neki.”¹⁷⁵

A halottlátók között vannak olyanok, akik meg tudják mondani a hozzájuk fordulóknak, hogy hol keressék az elveszett jószágokat, vagy az ellopott tárgyakat.

„Leváltak egy disznót, és reggelre a padlásról minden eltűnt. A férjem nyomoz. A Sajót egyik oldalán és vissza a másikon, hat hétig keres. Az uram Miskolcon is dolgozott nagyon sokáig az irodában. – És egyet gondolt. Miskolcon is élt egy asszony. És neki gyanús vót egy vadőr. Szanelné, a mondóasszony Kristófnak már egy pár esetet korábban is megmondott. Hétepcsétes titok alatt. Azt mondta neki Szanelné: – Hiába tetszett jönni, én nem mondok semmit. Mán pedig én el nem megyek innen, míg valamit nem mond. – Azt mondta: – Én a világon semmit. – Azt mondta neki Kristóf: – Keresztülszúrom a kardommal, akkor is mondani kell. Akkor csak annyit mondott neki Szanelné: Az elgondolása jó. Tehát arra az elgondolásra, hogy jó helyen tapogat, Gyökérrel a vadőrrel.”¹⁷⁶

A halottlátó és a látogatók kapcsolata, azok fogadása

A halottlátóhoz járás a mai napig elevenen él, az időnkénti egyházi tiltás ellenére is. (Ugyanakkor az egyháznak a túlvilági életről szóló tanításai táplálják, erősítik is ezt a gyakorlatot.)¹⁷⁷

A halottlátó és a hozzáforduló érdeklődők viselkedésének hagyományosan kialakult gyakorlata van, de ennek mibenlétét nem lehet ellenőrizni, mivel a halottlátóhoz fordulók hite és elvárásai a túlvilági tudósítások kialakult sztereotípiái iránt feltétlenül szükségesek a gyakorlat működéséhez, valódiságához.¹⁷⁸ Ha fiatalok keresik fel a halottlátót, előzőleg megbeszélik az öregekkel annak módját, hogyan készüljenek fel az útra, miként viselkedjenek. „Mondtuk egymás közt, hogy el kéne menni a tudóshoz... Mer hát ugye fiatalok vagyunk, hát még mink nem vótunk ilyen helyen. Hát azt mondták az öregebbiek, hogy hát, meg kell kérdezni valakit, aki má vót, hogy hogy is ment ő? Hogy beszélt neki? Hát, mondom, elmegyek én anyukámhoz Bánrévére. Eljöttünk és megkérdeztük tőle, hogy anyukám, hát el akarunk menni az apósomnak megkérdezni, hogy... mi is az utolsó kívánsága?... Anyukám azt mondta nekünk, hogy hát elmehettek... Előbb menjetek ki a temetőbe. Hívjátok magatok után föl a buszra. Ha vonattal... ott is hívjátok föl... De azt is mondta anyukám, hogy hát nem szabad megkérdezni, hogy hol lakik.”¹⁷⁹

Egyes vidékeken meg kell hívni a halottakat a halottlátóhoz, mielőtt útnak indulnának. Csak így jut el a lélek időben a látóhoz. „Az a szokás a faluban, hogy ha valaki ment a halottlátóhoz, előtte való este kiment a temetőbe, beszélt a halottjával, és megmondta neki, hogy menjen el a halottlátóhoz.”¹⁸⁰ „Gyertök velünk Csipára, ó ti szegény lelkök” – hívták magukkal a halottakat a tápaiak.¹⁸¹ Nógrádban kimentek a temetőbe és onnan hívták a halottakat. „Apa jöjjön maga is velünk, meg édesanya maga is a tudósasszonyhoz! – Csak azok mennek, akiket meghívnak.”¹⁸²

Úgy tartják, nem jó, ha sietnek az úton, mert a lelkek elfáradnak.

„Négy asszony jött el a mondóasszonyhoz. Azt mondta, üljenek le, mert a halottak most jöttek, és nagyon el vannak fáradva, hagy pihenjenek.”¹⁸³

Nemcsak sietni nem lehet, hanem „készülni sem szabad”. „Nem lehet azt mondani, hogy elmegyek a jövő héten, azt megint csak később menni. Csak menni kell, ha elhatározta, mer akkor a lélek nyugtalan, mindig csak várja a hozzátartozóit. Akiért mennek, (t. i. a rokonok) az kíséri mindenhova a mondóasszonyt.”¹⁸⁴

Volt olyan halottlátó (ilyen volt a csépai is), aki nem szerette, ha valaki kocsival ment hozzá, „főleg ha sokan mentek egy kocsival, mert ilyenkor minden kocsival utazó érdeklődő halottja felkapaszkodott a kocsira. Így a halott lelke a hozzátartozókkal együtt érkezett meg a halottlátóhoz, és a lovak leizzadtak, nem bírták a sok terhet.”¹⁸⁵

Nem minden halott tud azonban a hozzátartozóval utazni a kocsin. „Jaj lelkem. nagyon elfáradtak a halottak, mert maguk kocsival jöttek, azok meg szaladtak utána.”¹⁸⁶

A halottlátókhoz csak meghatározott idő után lehet elmenni. Egyes halottlátókhoz a halálesetet követő hat vagy hét hét múlva (a putnokihoz, az egrihez, a tárkányihoz). Másokhoz röviddel a haláleset után (a csépaihoz, a pilinyihez, a hejőcsabaihoz). Vannak, akikhez két hét elteltével (a miskolcihoz), de arra is akad példa, hogy már a halál bekövetkezésekor látja a halottat (a kabai). Általában időre van szükség, hogy a lélek megtisztuljon. Ezért a nagyon friss halottat a halottlátó nem látja, „homályban” van.

A halottlátók nem mondanak a halottakról minden nap. A mezőtárkányi csak a hét elején. A putnoki pénteken, szombaton, vasárnap nem beszél. A kabai halottlátó és gyógyító asszony pedig vasárnap délelőtt fogadott. Nem tudósítanak a halottakról ünnepnapokon sem. Ugyanis a néphit azt tartja, hogy a halottak ugyanúgy járnak búcsúba és istentiszteletre, mint az élők. „A pilinyi halottlátó férje a több mint tíz éve elhalt Kővágó feleségét új csizma csináltatására kéri, mert a régi már nagyon megkopott a sok járkálásban.”¹⁸⁷ A halottlátók csak bizonyos ideig látják jól a meghaltakat.

Annak is meghatározott rendje van, hogyan lehet bemenni a halottlátóhoz. Általában egyszerre csak egy embernek vagy közeli hozzátartozóknak beszélnek.

A halottlátóknál jártak mindig hangsúlyozzák, hogy a jóslásért a halottlátók nem kérnek semmit. Régebben terményt, tojást, vaját, szalonát, lisztet stb. vittek, majd ezt fokozatosan felváltotta a pénz. A ma leg-

híresebb halottlátónak, a putnokinak nem adtak kevesebbet száz forintnál; a kevésbé népszerű markazinak 30 forintnál. A mai árak jóval magasabbak, mint régebben. (Pl. a 20-as években működő baktai halottlátónak még csak két forintot fizettek.)

A halottidézés

A halottidézés módjának sok hasonló vonása mellett, egyedi jegyeket is mutat. A halottlátó leülteti a látogatót, imádkozni kezd, majd megkérdezi, hogy kiről akar hallani. Volt azonban olyan halottlátó (pl. a kabai), „aki nem engedte megnevezni a halottat. Teljes bizalmat igényelt. Nem akarta, hogy azt higgyék, kikérdezi a látogatót. Abból amit elmondott ráismertek arra, aki ott jelentkezett.”¹⁸⁸

A halottlátó kétféleképpen kerülhet kapcsolatba a halottakkal: vagy ő idézi meg őket és jelennek meg nála, vagy ő megy el hozzájuk a túlvilágra.” Ilyen eljárásokat örökítettek meg a következő adatok.

Diósvizlón, ahol volt egy csúnya „média”, aki tudott a holtakkal érintkezni, imádkozás után eltávozott, önkívület-féle állapotba jutott, csak keze mozgott, mely írta a túlvilági üzenetet.” A békéssámsoniaknak az a véleménye, hogy „a mondás előtt hét napig kell aludnia.”¹⁸⁹

Az oroszféji asszonyról mesélték, „hogyan egy koronát tett az asztalra, egy tányérral beborította, imádkozott és közben kihűlt. Azt mondta: – Én most nem vagyok az élőkkel. Ima közben a tányér felkölt és karikába ment az asztalon.”¹⁹⁰

„Lefeküdt, mint aki haldoklik, akkor kiadta a lelkét, zökkent. Az, akivel meg beszélni akart, az meg belement a testébe. Akkor a lélek kígyún, az akivel meg beszélni akart, az meg belement a testébe. Akkor az a lélek, akit kérdeztek, megszólal az belőle.”¹⁹¹

Szilhalmon beszélnek a tudósról: „Az többször el volt ragadtatva... hiába szólnak hozzá. Ki tuggya, hol járt akkor az ő elméje, esze. Aztán, amikor felkelt, kiheverte magát, azután mondott a halottakról.”¹⁹²

A kabai halottlátó „ilyen révülési állapotba került. Azt mondta, hogy kellemes érzés. Ő ezalatt nem úgy beszélgetett, mint ahogy én most veled, hanem behunyta a szemét. Percekig ült, imádkozott. Olyan imádságokat, hogy a pap se különbet. Melegség járta át. Elmondta a túlvilági dolgokat,

amiket lát: borzasztó nagy fényességet. Ilyenkor teljesen kiszakadt ebből a világból. Ennek az állapotnak a megszűnése után – miután befejezte a beszédet a halottról – nem emlékezett vissza, miről beszélt.”¹⁹³

Mások úgy tudják, hogy a kabai halottlátó előtt a következő „szertartás” után jelentek meg a lelkek: „Vót egy könyve. Ő azt ide adta nekem. Egy kis könyv volt. A kezembe adta, hogy fordítsam ki, ott, akivel beszélni akarok. Megfogtam és ott nyílt ki a testvérnél. Vót ott egy kis ima, azt el kellett olvasni. Ő is imádkozott. Azután letette a könyvet. Akkor mondta: – Béke legyen veled! – Akkor már jött a testvérem. Ő látta. Mondta, milyen külsejű. Megmondta, hogy egy nagy magas ember, itt a feje széjjel van nyílvá. Meglátszott a fején a hasadás. Szőke ember, három kislánya van. Vágják az imára.”¹⁹⁴

Voltak, akik sötét szobába vezették be a látogatót. A dormádinál „be vót sötétítve az ajtó, ablak. Fügönnnyel, sötétítővel. Olyan nagyon sötét volt, hogy egy kicsit hátborzongató vót na, meglepődött az ember.”¹⁹⁵

„A tudós bevezeti egy sötét helyiségbe és név szerint magához hívja a halottat. (Mondja, hogy ki jöjjön a lelkek közül.) Jancsi jelenjék meg! Itt van a feleséged, oszt kérdezni akarunk.”¹⁹⁶

A markazi lány idézés előtt elővette az imakönyvét, „az borzasztó vót nekem, hogy az imakönyvön keresztül egy ekkora kés vót téve. Egy kicsit megborsókázott a hátam, mert az imakönyv tetején egy kés van. Ő imádkozott, én is akartam. Azt mondta: Nem, csak ő.”¹⁹⁷

Néhány halottlátó spirituszt használt, hogy ezzel is elősegítse az idézést. „Pirituszt isznak, arról beszélnek.”¹⁹⁸ „Piritusz volt a keblükbe, az volt náluk, mindent láttak, mindent meg tudtak mondani. Az olyan tablettaféle volt.”¹⁹⁹

Volt olyan tudós is, aki csak akkor tudott a lélekről beszélni, ha annak valamilyen személyes holmiját (ingét) elvittek.²⁰⁰

A miskolci tudóssasszonyról Suk Máriról jegyezték fel: „Leült velem szembe, kezébe temette az arcát és imát mormolt; hogy mit, azt nem tudom. Egyszer csak megszólalt apám hangja Mári száján keresztül.”²⁰¹

A halottakkal való kapcsolatfelvétel alatt változások figyelhetők meg a halottlátó arcán, viselkedésében:

– ásítózik,²⁰²

– libabőrös lesz,²⁰³

– megmerevedik az arca,²⁰⁴

– nem forog a szeme, mereven néz, nyitott szemmel ül,²⁰⁵

- bágyadt lesz,²⁰⁶
- elfehéredik, elalél,²⁰⁷
- izzad,²⁰⁸
- elájul,²⁰⁹
- önkívületi állapotba kerül,²¹⁰
- „Se szíve, se lelke. Odavan csutkatü szedni.”²¹¹
- elrejtőzik,²¹²
- három napig mereven fekszik,²¹³
- behúnyja a szemét, mintha aludna, és közben ír,²¹⁴
- sóhajtozik, melege lesz²¹⁵
- mélyről beszél, a hangja mintha a pincéből jönne²¹⁶
- azon a hangon beszél, akit hívtak vele,²¹⁷
- sír,²¹⁸
- veri magát, dülöngél,²¹⁹
- arcuk rángatózik, fejük megbiccen,²²⁰
- nagyon kifárad,²²¹
- imádkozás után eltávozott, önkívületi állapotba kerül: csak a keze mozog, mely írja a túlvilági üzenetet,²²²
- láza volt,²²³
- elalszik (Az asszonyok, akik a halottra kíváncsiak, énekelnek és imádkoznak közben. A halottlátó éppen úgy viselkedik, mint a megidézett a halála előtt. Ha pl. részeg volt halálakor, az asszony is részegnek lát-szik.)²²⁴

A halottlátók a halott lelkekkel való kapcsolat megteremtése után látják (esetleg hallják és meg is tudják mutatni) a halottakat. A látók többsége mindig a szoba egy adott pontjára figyel, mert ott látják a lelkeket. A „miskolci lefelé nézett. Mondta, hogy itt jön egy fiatalasszony, fogja a szívét. Három pokróc volt a padlón, és eltolta a lábamat. Oda beszélt.”²²⁵ A látók ezen kívül különféleképpen teremthetnek kontaktust:

- befogja a szemét és az asztal alá les,²²⁶
- a sarokba néz,²²⁷
- befogja a szemét és az elején hajbókol, hajlong, így üdvözlí a megjelent lelket,²²⁸
- a halott egy tükörben jelenik meg,²²⁹
- könyvet tesz maga elé,²³⁰
- az asztalra hajtja a fejét és álmod lát,²³¹
- amikor jön a lélek, megrázkódik és iszik egy cseppet a pohár vízből,²³²
- vízbe gyűrűt tesz,²³³

- imádkozik,²³⁴
- a falon lógó szentképet nézi,²³⁵
- elővesz az asztalsarokból egy nagy könyvet, aztán szépen énekel és imádkozik,²³⁶
- a saját kezét nézi,²³⁷
- szitába les,²³⁸
- a mennyezetet nézi,²³⁹
- a körmére néz,²⁴⁰
- fényes tárgyat vizsgál,²⁴¹
- a tenyerébe néz, úgy beszél,²⁴²

Volt olyan halottlátó, aki fényképet kért a halotról, mert egyszerre több halott szokott megjelenni előtte, és ő a fénykép alapján választotta ki azt, akiről a hozzátartozója meg akart tudni valamit.²⁴³

A tudósítások tartalma

A legtöbb halottlátó leírja a halott külsejét, ruháját: „A jósnő (a putnoki) elmondta, milyen volt a húgom: szép barna. Kék szeme, gesztenyebarna haja volt. Apámról meg, hogy kékszemű bajúszos öreg bácsi. Megmondta, hogy a húgomon sötétkék szoknya és fehér blúz van és fehér zoknit húztak rá.”²⁴⁴

Elmesélik, hol van a halott (a pokolban, a purgatóriumban vagy a mennyországban).

Elmondják, milyen betegségben halt meg az illető. „Jön a felesége. Fogja a fejit meg a mellét, ezt fájlalja. A maga felesége nagyon rosszul néz ki. Jaj, a felesége nagyon súlyos rákos beteg! – Hát ez így is volt. Gondoltam magamban, no ezt eltalálta.”²⁴⁵

Gyakran beszámol a látó arról, a halott meg volt-e elégedve a temetéssel, a sírral. „Nekem azt mondta (a miskolci halottlátó), hogy a férjem kérdezi: „Miért polgári temetéssel temettük el? – Ha azzal temettetek is, miért nem imádkoztatok? Nagyon keveset gondolsz a síromra, be van gyespedve.”²⁴⁶ „A férjemről is beszélt... nagyon sír, hogy akarok róla tudni, hogy ő hol van. De nagyon boldog, azért mert a sírját nagyon ápolom, tiszta virág az ő sírja.”²⁴⁷

Szóvá teszik, ha a rokonságból valaki nem volt ott a temetésen.

„Az édesanyja nem haragszik, hogy nem volt ott a temetésén, mert nem a maga hibájából történt.”²⁴⁸

A mondók közlik a halott kívánságait is. Ilyen kívánság lehet például, hogy tegyék valamelyik kedvelt és otthon maradt tárgyát a sírba. „Ennek a lánynak, akivel mentem, egy húsz éve meghalt lánytestvére volt. Nagyon sírt a nővére. Az volt a kívánsága, hogy a csokrot, amit ígért a húga, nem teljesítette, és ezért kérte, hogy a húga vigye ki a sírjára.”²⁴⁹

Megnevezhetik, kivel küldjék el az otthon maradt tárgyat és azt is, ki fog meghalni legközelebb a családban. A putnoki halottlátó azt mondta, hogy Juliska keveset beszélt. Nemsokára szomorú sors vár a testvéreire, mert lebukik és úgy fog meghalni, mert a halottaik várnak valakit. És ahogy hazajöttünk, írtam egy levelet a nővéremnek, Bagon volt óvónő. Pénteken itt volt a távirat, hogy Marika meghalt. Ezt nekünk előre jelezte (t. i. a tudósasszony). Sokáig keresték ezt a nővérünket, hogy hol van. A szobájában találtak rá, az asztal alá volt bukva.”²⁵⁰

A rokonságot arra kérhetik, hogy csináltasson, vagy ne emeltessen síremléket. A putnoki halottlátó mondta: „a maga felesége nagyon köszöni magának, hogy csináltatott egy síremléket neki.”²⁵¹ Más alkalommal a következőket üzeni: „Sírhelyet ne csináltasson anyám, mert kell a pénz a gyermekek neveltetésére. Tényleg előtte beszélte anyám, hogy csináltat síremléket.”²⁵²

A mondón keresztül kifejezi a halott azt a kívánságát is, hogy imádkozzanak érte; mondassanak érte misét. Elmondja, milyenek a túlvilági körülményei. „Mondta Jolánka (putnoki halottlátó): Tessék kérdezni általam. Én azt kérdeztem: — Édes anyukám, hogyan tudsz eljönni ide onnan, ahol vagy? — Ezt nem mondhatom meg — így mondta az asszony — Mi rajtad az ítélet? — Engem nem ítélték el, hat hétig kellett szenvednem. — Mit tegyek érted, mi a kívánságod? — Imádkozzál értem, misét szolgáltass. — Mit esztek? Mit isztok? — Mi nem eszünk, csak imádkozással élünk. Nagyon sokat tesz nekünk, ha érettünk imádkoznak.”²⁵³

Kérheti a halott, hogy ne sirassák. „A sógornőm elment hozzá (a putnoki halottlátóhoz). A férje halt meg. Azt mondta a jósnő, hogy ne sirasson, mert így is vízben van. Mert őt vízbe temették el. Amikor temették, előzőleg szedték ki a sírból a vizet. Én bele is néztem és látszott, hogy homokot szórtak bele. Vizes volt a homok.”²⁵⁴

Megnevezheti valamelyik családtagját, akivel szeretne beszélni a halottlátón keresztül. „Mondta a halottlátó a nővéremnek: a férje azt kéri, hogy a két fia jöjjön el, mert szeretne velük beszélni.”²⁵⁵

Közölheti, milyen jeltől vehették észre, hogy otthon járt és miért. „A feleségem üzent: emlékszel, mikor egyszer álmodban megjelentem, hogy megmentselek téged? Ez így is volt, hogy egyszer, mikor elhatároztam, hogy a vonat alá vetem magam, akkor éjjel álomban megjelent nekem a feleségem. Ez adott aztán nekem erőt, amiért most is élek, és nem lettem öngyilkos.”²⁵⁶

Számonkérheti a halott, mi lett a sorsa az ajándékainak; használják-e azokat. „Mikor mentünk (a miskolci halottlátóhoz), megkért egy zsidó ember, hogy kérdezzük meg a feleségét is. Azt mondta arról a zsidó asszonyról, hogy nem kötöttem fel a kendőt, amit nekem vett Rimaszombaton, a temetésre. Kössem fel, hordjam.”²⁵⁷

Gyakran adnak tanácsot, foglalnak állást peres ügyekben, családi vitákban. „Kedves férjem! Van egy a családban, aki állandóan lelki bosszúságot okoz neked. A kisebbik lány. De meg ne vedd, és ki ne tagadd semmiből! Mert lélekben akkor sohasem fogsz megnyugodni.”²⁵⁸

Tanácsokkal látják el azokat, akik egyedül maradtak, valamint az öregeket. „A feleségem halála után három évvel meg akartam nőszülni. Amikor elmentem Putnokra, azt mondta a feleségem, hogy jó hogy nem házasodtam meg, mert azzal az asszonnyal soha boldog nem lettem volna. A házat a kezdeből ki ne add, mert nem tudod, mire jutsz.”²⁵⁹

„A feleségem elmondta, hogy én nagyon beteg voltam, a hidegvizes ruhát éjjel a hideg szobába tettem magamra. — Valakit vigyek magamhoz télire, beteges vagyok. És beszélt arról, hogy ki ne semmizzem magam. Hát én akkor úgy nem nagyon gondolkoztam rajta, hogy miből semmizném ki magam? — Nem iszom el. Nem ihatok, azután kártyázni nem kártyázok, hát miből semmizném ki magam? — Hát nem tudtam hitelt adni, hogy miért mondja az én feleségem nekem eztet. Hazagyövek, hát jött egy ismerősöm, kopogtat itt az ablakon. Lajos bátyám, bemennék! — Ni, mondom, mert másfelé laktak ezek. Mondom magamban, mi a csudának jössz? Az apjával is csak néha találkozok. És előgön a fiatalember és nagyon dicsirt. — Mit akarsz te? — gondoltam magamban. — Hát adnék magának vagy hetven-nyolcvan ezer forintot. Minek te? — Hát Lajos bácsi nekem adná a házát, én meg odaadnám a pizt, és eltartanám. Ide figyelj! Ezen még nem gondolkoztam. — Hát azért mondta nekem a feleségem, hogy ki ne semmizzem magam.”²⁶⁰

Más jellegű családi dolgokban is állást foglalnak. „Jól tették, hogy a tehenet nem adták el, majd a gyerekek küldenek pénzt és ki tudják fizetni a temetést és az adósságokat. — Megnyugodva ment haza, tudta már, hogy a halott akarata szerint cselekedett.”²⁶¹

A halottlátók tudományukkal²⁶² válnak ki a falu társadalmából. Tudományuk „Isten rendelése”, s a választás egyaránt eshet nőre is, férfira is. Azonban csak az erre a hivatásra megfelelő, kiválasztott emberek kaphatják meg ezt a természetfeletti képességet. Zagyvarékason azt tartják, hogy a „léleklátó asszony nem tanulja senkitől a tudományát, vele születik.”²⁶³ Némelyek már születésükkor kiválnak a többiek közül, „mert aki foggal születik, az tudós lesz, rontani, bontani tud, léleklátó lesz.”²⁶⁴

A tudás birtoklására kijelölt személynek természetfeletti lények jelenhetnek meg. A lészpedi „szent leján”-nak már gyermekkorában megmutatkoztak. „A sátányok nagyon megzavarodtak, haragudtak és eljöttek. Nem tudtak sem tátámék, sem én, hogy kik lehetnek, kicsudák. Eljöttek a kutya képbe és macska képbe. Macska képbe szöktek fel, az ujjaikat... harapták... tizesztendőskoromban láttam Szűzanya Máriát az ablakon... Tizenkét esztendőskoromban láttam a Kisjézuskát. Kisjézuska a keresztfánál vót, a kezibe három kereszt vót és egyet ideadott s kettő nála maradt. Aszondotta, hogy térgyeljünk le a keresztfánál és mongyuk el a Miatyánkot. Miután elmondottuk a Miatyánkot, aszondotta nekem, hogy imá ő kell menjen, hogy elojtsza azt a két keresztet és én maradjak tőle. Miután elmaradtam tőle az őrzőangyalom hezzámjött s aszondotta, imá menjek véle...

Láttam az Atyának is a szinyit. Az Atyaistent láttam. Az Úrjézus mutatódott meg hamarább. Nagy ember képbe vót, mind a kálvárián. Mondtam neki, hogy mongya meg a nevit, hogy kicsuda. Ő nem mondta meg, hogy kicsuda, felvett az ölibe és vitt felfelé, az ég felé, me érzettem, hogy felfelé menyünk s mikor felértünk oda, egy nagy templomot láttam s a templomnak az az ográdáját. Sok világ vót ottagyan, a Szűzanyát láttam, harangok szóltak. Szűzanya hozzánk jött, megüsmertem őt.

Gyászgúnyába vót, fekete ruházata vót. És fogtam mondani ezeket a szavakat:

– Szűzanya Mária! Kicsuda ez, melyik felhozott ingem?

– A testvéred, az én fijam. – S elvett az öliből s vitt bé a templomba...

– Mária! Szűzanyám, kicsuda ez? Ember, amelyik vár?

– Ez a mi Atyánk!

– Ez az Atya! – Megkeccerezte így.

– Isten!

És akkor az ölibe vett. Mária öliből az Atya ölibe vótam.

Montam: – Mi atyánk, mit akarsz mondani nekem?

Aszonta, hogy a világról sokat fog mondani nekem. A világ rosszaságja erőst bánca őt. S ő megcsókolt ingem s én megcsókoltam őt. S megebredtem ebből.”²⁶⁵

A tudományszerzés a legtöbb halottlátónál betegséggel kezdődik. „Abba a betegségibe (Halmágyi Mihály) három nap s három éjjel csak szuszogott, el volt rejtőzve. Az elméje az örökvilágra volt elménve, a halottakkal volt.”²⁶⁶ A bekecsi asszony „hét éves korában hét napig feküdt, s halottakkal beszélt a túlvilágon. Amikor felkelt, tudott beszélni a halottakról.”²⁶⁷

A halottlátóknál hirtelen és ismeretlen a fellépő betegség. A markazi lányról mesélik, mielőtt tudós lett, „munka közben nagy beteg lett. Az orvosok nem bírták megállapítani a baját.”²⁶⁸

Egyes adatok szerint ez alatt az idő alatt egy természetfeletti lény (pl. Mária, Jézus Krisztus stb.) vezetésével a kijelölt személy lelke végigjárja a túlvilágot; a mennyországot, a tisztítótüzet és a poklot.²⁶⁹ A tárkányi asszonyról úgy tudják, a mennyországban járt, „ő Máriát is látta, meg a szenteket is.”²⁷⁰

Ezzel kapcsolatban közöl egy mondát *Fél Edit*. „Szöginy nagyöreganyám e vót rejtőzve kilenc éjje kilenc napra. Az orvos is megvizsgálta, de eltemetni nem merték, mert a sziviné meleg vót. Osz a kilencedik napjára abba az órába észregyütt, mindőne nyakdott, nem vót mögmerevödve, osz beszéte a csalággjának: a kert hátujábo möntem én ki, osztán egy ősz embőr aszongya: leányom gyere, osz mögmutatto neki, hogy aki möghal hova jut meg, hogy vasárnap soha ne táncujjon meg keményitött ruhát soha ne horgyon, mer az az Isten előtt nagy vétők.”²⁷¹

A túlvilágon való járás alatt a halottlátó teste itt maradt a földön. „... láttam, hogy a testemből kiszállott a lelkem. A testem az ágyban

maradott s a kis Jézus reáburult, ott maradott véle. A lelkem ebbe úgy hordozódott, mint a testem, csak könnyebb vót s fényes. Az őrzőangyalom elvitt a mennyországba, hogy üsmerjem meg... Eltöt egy üdös, s eljött érettem a sátán és akart vinni... Harmadik rendet elgyőzött a fáradtság, ... hogy elgyőzött... Én elől mentem az ösvényen. A Külsősötétségre vagy a Pokolra vaj más helységekre, Gyehenára, me több helység van..."²⁷²

A betegség pár napig tart, a halottlító tetszhalottszerű állapotba került. „A bekecsi látóasszony tetszhalott volt, és megállapították, hogy nem lehet eltemetni, hét napig meg volt halva. Nem is lélegzett. Az orvos megállapította, hogy nem halott, csak ki van hidegedve. Hét éves korában hét napig feküdt. Ő a halottakkal beszélt a túlvilágon. Magához tért, és azóta ismeri a túlvilágot. Amikor felkelt, tudott beszélni a halottakról.”²⁷³

Azt, aki a tetszhalál állapotába kerül, nem szabad felébreszteni. „Hallottam a régi öregektől. Mesélték, hogy vót itt egy fiatal jány. Elaludt egy hétig. Már nem győzték kivárni, pedig szuszogott, élt. Felkeltették az ágyból. Aszonta a jány: – Minek keltettetek fel? Ha még egy kicsit hagyatatok vóna aludni, akkor mindenrül tudtam vóna mondani.”²⁷⁴

A halottlítóknak ezt a tetszhalál-szerű állapotát – földrajzilag körülhatárolhatóan – többféle elnevezéssel illetik: *elragadtatik, elrejtőzik, elrejtezik, ellesz*.²⁷⁵ Legáltalánosabban a *rejtezés* kifejezés használatos (Dunántúl, Duna-Tisza köze, Körösök vidéke, a Bodrog-Szamos-Tisza folyók által közrefogott terület; Erdélyben a Székelyföld, Csík megye, Háromszék megye és Moldva). A palóc etnikai csoport *elragadtatásnak* (Ipoly, Zagyva és Sajó folyók közötti terület), a bukovinai székelyek (Erdély) és a moldvai magyarok (Pusztina és Lábnik faluban, Moldva) *ellesz* szóval nevezik meg. Változó az, hogy a halottlító a tudomány elnyerésekor hány napig fekszik: a bekecsi hét napig²⁷⁶ ill. három napig²⁷⁷, az egerbaktai két napig, ill. három napig²⁷⁸, a bekecsi lány három napig²⁷⁹, a homokterenyei három napig,²⁸⁰ a markazi három napig,²⁸¹ a csépai kilenc napig²⁸², ill. három napig,²⁸³ a putnoki három napig.²⁸⁴

A halottlítók a tudást általában fiatal korukban kapják.²⁸⁵ Ferenc Mari fiatalasszony korában volt „elragadtatva”. 14 éves volt, amikor kapta ezt a tudományt. A putnoki halottlító asszony első betegsége 16 éves korában következett be.

Egyes halottlítóknál ez a betegség többször is jelentkezik, amíg végleg elnyerik tudásukat. A putnoki halottlítóknál a második hosszan tartó betegség huszonegy éves korában jelentkezett. Ezek a rosszulletek megszűntek a halottlítás képességének elfogadásával.

Vannak olyan halottlátók, akik nem árulják el, hogyan kapták a tudományt. A csépai halottlátó még az unokáinak sem beszélt róla. „Nem szót az semmit utána se, amikor felébredt. Nem szót errő az egész tudományru egy szót se.”²⁸⁶

A halottlátók megpróbálnak megszabadulni, próbálják elhárítani a tudományt. Azt tartják róluk, hogy „nagyon sokat szenvedtek ők ezalatt az idő alatt, míg ők ezt a tudományt elfogadták, meg elvállalták. Mer ők eztet nem akarták elvállalni, nem akarták elfogadni, de őket erre a jó Isten rákényszerítette, hogy ezt nekik el kellett fogadni.”²⁸⁷ A putnokiak tudósasszonyuk tudását „Isten verésének” tartják.

A halottlátók kénytelenek elfogadni a „tudományt”, s attól kezdve a betegség nem tér vissza. A putnoki asszony így nyilatkozott erről: „Az apósom felakasztotta magát. Elmentünk Miskolcra, Kovácsnéhoz, a jósnőhöz. Apósomról kérdegettük, de ő össze-vissza beszélt. S közben én megpillantottam a szoba egyik részében az apósom arcát. Felismertem tisztán. Hazajöttünk. Akkor már nem féltem, hanem elfogadtam ezt a különleges képességet.”²⁸⁸

A tudományyszerzésnek az itt bemutatott példák mellett ismeretes egy másik variánsa is, a tudomány könyvből való elsajátítása. A dormándiról beszélték, hogy „ez csak könyvet olvas. Ő könyvből tanulta, úgy nyerte ezt a tudást.”²⁸⁹ Amikor a putnoki halottlátó tizenhat éves korában elvesztette az eszméletét, akkor „egy szép, kék ruhás asszonyt látott. A kezében nyitott könyvet tartott, felé tartotta, mutatta.”²⁹⁰ A csépai émberről mesélte unokája Mészáros András: „...vót ott a malomba egy mónár, osztan attu a molnártu szerzett ő valami könyvet-e, mit-e.”²⁹¹

Előfordul a tudományyszerzésnek még egy módja, a kézzel való átadás hiedelme is. „A putnoki asszonyra a miskolci tudósasszony kézfogással hagyta a tudományt.”²⁹²

A halottlátókról kialakult képet érdekes színfolttal gazdagítják azok a személyes élményekből fakadó írások, melyeket szépiróinknál olvashatunk.

A századfordulón élt *Tóth Béla*, akinek munkásságát az irodalomtörténészek az irodalom határterületéhez sorolják.²⁹³ Írásai kielégítették a polgárosuló emberek újdonságra szomjazó kíváncsiságát. Újságcikkeiben mindenről írt, ami korának olvasóit foglalkoztatta. Így írt a spiritizmusról is. Könyvének egyik fejezetében ismertette azokat a parasztság körében ismert halottlátókat, akikre a korabeli sajtó szenzáció-hajhászó újságírói is felfigyeltek.

Tóth a kötet írása idején tudta meg, hogy a „Biharországban tündöklött” szalacsi halottlátó asszony meghalt. „Mesterségét” eredeti magyar mesterségnek véli. Elhatárolja a nekromantiától, mivel szerinte a magyar halottlátás más természetű. Véleménye az, hogy a krími háború idején, az asztaltáncoltatás keletkezésekor támadt. A dormándi asszonyról azt hallotta, hogy beelát a sírokba, sőt a mennyországba, a purgatóriumba és a pokolba is. Meg tudja mondani, hogy milyen állapotban van a halottak teste. Számot adott a lelkek ügyeiről is: ki vigad a boldogok közt, ki szenved a tisztító tűzben és ki jutott örök kárhozatra. Híre hamarosan elterjedt. A katolikus egyház ellenezte addig, amíg Bartakovics Béla egri érsek meghalt anyjáról el nem mondta, milyen a ruhája, és milyen gyűrűk vannak az ujján.

A dormándi asszony – *Tóth Béla* tudomása szerint – a múlt század hatvanas éveinek közepén halt meg. „Foglalkozását” jövedelmzőnek tartotta. Ez is lehetett egyik befolyásoló tényezője annak, hogy mesterségét többen is folytatták. Követői közt legnagyobb híre a szalacsi és a markazi asszony tett szert.

A Szegedi Napló 1902. március 18-i száma²⁹⁴ kitűnő néprajzi író-

ként jellemezte *Tömörkény Istvánt*, aki kitűnő ismerője volt a szegedi és a Szeged környéki parasztság életének. Sajátos az író kötődése a parasztság hitvilágához, a gyógyítókhoz és a halottlátókhöz. Több novellájában emlékezik meg a csépai halottlátóról, Mészáros Ferencről, Engi Tüdő Vincéről, a gyógyítóról és a vallásos extázisban – elrejtőzésben – lévő lányokról, kiknek „Mária-látása volt.” A holtakat látó c.²⁹⁵ novellájában a következőket tudjuk meg a „csépai embörről”:

„A nép spiritisztája... Annyi bizonyos, hogy a nép egyes rétegei hisznek a csépai azon tudományában, amelynek erejével látja a halottakat, s meg tudja mondani, boldogok-e a túlvilágon, vagy pedig valami bajuk van.

Híre öt-hat megyében elterjedt, mindamellett én, ki eleget érintkezem a néppel, mindössze három esztendő óta tudok róla, bár a csépai ember már valami tizenöt év óta van abban a foglalatosságban, hogy látja a halottakat.

Csépa jó messze van, Szolnok megyében, s mégis erről a tájról is egyre zarándokolnak hozzá, nemcsak vénasszonyok, hanem különféle korú emberek is, a túlvilágon lévő halottjaik sorsát tudakolni.”²⁹⁶

Tömörkénynek érdekes azon megállapítása, mely szerint a csépai ember legtöbb kételkedője saját falujában van. Az ott élők csalásnak tartják, s csak a legkritikább esetben folyamodnak hozzá, leginkább csak a Mária-asszonyok.

Tömörkény személyesen is járt Csépán. Egy Mulandi nevű szomszédja vitte el, „aki nevezetesen fuvarba járó ember.”²⁹⁷ Ő szállította azokat, akik holtjaik iránt érdeklődnek. Kiderül a leírásból a halottlátókhöz távolabbi vidékről járók kialakult szokása: rendszerint öt utast visznek egyszerre, akik fejenként két forintot fizetnek. „Elég olcsó utazás, tekintve, hogy az út hajnalán előbb még a kocsival össze kell szedni az utasokat a tanyák közül.”²⁹⁸

Sokan járhattak Csépára, mert Mulandi említést tett még két kocsi-ról, akik bent laktak a városban, onnan is fuvarozták az öregasszonyokat a halottlátóhoz.

Az utasok az út melletti kocsmákban pihentek meg. Ha a lovak kimerültek a hosszú úton, gyakran ott is éjszakáztak. Csanyon az útszéli kocsmá gazdája is beszélt *Tömörkénynek* a halottlátóhoz menők szokásairól: „Hej, már én is szeretnék oda elmenni egyszer... mily sokan járnak ezen az úton át arrafelé. Egész búcsúk. És csodálatos – mondja – a jól megrakott kocsiban az asszonyok mind szomorúak, míg visszafelé jövet vidámak. Egy rokonával, akit sohasem látott, messze lent a Bácskából, csak ily módon bírt találkozni.”²⁹⁹

Csépán is kialakult az a szokás, hogy a halottlátókhöz igyekvők egy háznál hagyják a kocsit, „s azok az utasok, kiket Mulandi ide fuvarba hozott, itt szoktak meghálni. Nem pénzért, hanem isten nevében.”³⁰⁰

A halottlátó este fogadta *Tömörkönyt*. „Egy napszámos – írja róla – aki a verejtékes munkából este hazamegy, hogy pihenés helyett messziről jött emberek halottairól beszéljen, ingyen. Hogy a beszédje mit ér, nem keresem, mert minek is keressem.... Beszéde különben nem ártalmas senkire, semmiféle köztekintetnek nem kell miatta aggódnia.”³⁰¹

Jelentőségét a következőkben látta: „A hozzá érkezőket, a kételytől úzótteket megnyugtatja, imádkozást rendel a holtak üdvéért, s legföljebb egy legolcsóbb fajta csendes misét ajánl mondatni. Ez okból a papság sem kifogásolja.”³⁰²

„És akármit beszéljünk, érdemes volt elmenni a csépai emberhez, hogy tudtára juttatott annak, hogy mily kegyetlenek vagyunk holtaink emléke iránt” – vonta le a maga számára a tanulságot *Tömörköny*.³⁰³

A Mária-látás c. írásából kiderül, hogy milyen fontos volt a parasztemberek számára a csépai ember kijelentései.³⁰⁴ Az ötömösi pusztán „a Pálinkás-erdő sarkán egy fahegyen állandóan mutatkozik a szűz Mária” – terjedt el a hír az 1890-es években.³⁰⁵ *Tömörköny* sok emberrel beszélt erről a jelenségről, s sokan azt állították: bolondság. „A dolog ennyiben maradt, mígnem a szomszédból ismét hír nem jön, hogy a csépai embör nyilvánosan valóságosnak mondta az alsótanyai Máriát. ... – A csépai embör is azt mondta – szól egyszer a kapás –, hogy a dolog valóságos. És hogy ott lösz az ősszel a hetedik nagy csodatétel. A laposban forrás fakad majd, és abban mindönki möggyógyul, mán akinek van valami baja.”³⁰⁶

A csépai ember kijelentésére „így támad egyre jobban a híre a Mária-látásnak. Az első híradást még eleresztik a fülök mellett az emberek, de a csépai embör beszédére figyelmet szokás fordítani.”³⁰⁷

A Kuruzslók c. novellában látónak nevezi a csépai embert, „mivel-hogy a holtakat látja külön-külön és évszám szerint.”³⁰⁸

A Pusztai titok c. elbeszélésében is említ egy tanyasi asszonyt, a látóasszonyt. „Ez másfajta asszony: ez látja a holtakat. De nem tekint errefelé. Lehet, hogy így faalj-almaszedés közben is lélekkel társalkodik.”³⁰⁹

A Pusztai sámánokban megállapítja: „A holtakat látó paraszti

sámán is elszomorodott, vigasztalan lelkek megkönnyebbitésén, kitisztításán és fölemelésén dolgozik. A nép asszonyainak a lelke könnyebbül meg, ha a holtakat látó, akiben bízik és hisz, elhalt kis gyermekeiről, egyéb szereteteiről jót mond neki.

A holtakat látó emberek nem népcsalók. Ők tényleg hiszik, hogy látják a holtakat, s akiknek mondják, hogy látják, azok is hiszik. Meglepő, hogy a holtakat látó nem kérdezi a látogatójától, hogy milyen halottját akarja látni: elmondja őket rendre és sorra kérdés nélkül. A szótlantul bólogató asszonyfejekből láttam, hogy ez így van.”³¹⁰

Tömörkény kételkedik Mészáros Ferenc tudásában, mint ahogy a túlvilág létezésében sem hisz igazán. „Onnan még nem jött vissza senki.”³¹¹ De a csépai ember vallásosságát, s azt, ahogyan paraszti munkáját becsülettel végzi, tiszteli. Nem hitét, erkölcsét becsüli.³¹²

Gárdonyi Géza szegedi újságíróskodása alatt (1888-tól) közeledett a paraszti témákhoz, s itt érlelődtek novellává korábbi falusi emlékei.

Szemléletének alakulására hatott a szegedi szellemi élet, s a városnak – mint ahogy ez *Tömörkény*nél is megfigyelhető – az a tradíciója, mely ösztönözte a népeletből táplálkozó irodalmat.

Gárdonyi világnézetét az 1890-es évektől misztikus-irracionalista eszmeáramlatok alakították. Pesti tartózkodása idején spiritiszta szeánszok állandó résztvevője lett. Hitt a reinkarnációban, a lélekvándorlásban. Nem véletlen tehát, hogy látogatását a novaji halottlátó asszonynál novellában is feldolgozta, s a Krisztus bankója³¹³ c. kötetében jelentette meg.

A novellában részletesen bemutatja Hegyi Józsefné, Nagy Katalin környezetét, külsejét, tudományszerzését és a halottakról szóló tudósításait. „Azt beszélik róla – írja –, hogy látja az elköltözöttek lelkét s lelát a föld mélyébe, a koporsóba.”³¹⁴

A halottlátó Novaj északi részén lakott. „Alacsony, kis fehérre meszelt ház. Csupán az utca felől van egy kis pirosra festett kerítés.”³¹⁵

Első benyomásairól így vallott *Gárdonyi*: „– No, nem ilyennek vélttem. Ez sokkal egészségesebb és fiatalabb nő, hogysem látónak gondolhasam. – Hogy leültünk, az asszony világosságnak volt fordulva, láttam az arcán, hogy mégiscsak hiszterika. A soványsága miatt látszott az előbb fiatalnak.”³¹⁶

Az asszony nem nyerte el az író tetszését. „Az arca sem bizalmat keltő. Kerüli az ember tekintetét, s nincs benne semmi a szellemlátók idegességéből, mélaságából. A mozgása is élénk, a beszéde tréfálkozó.”³¹⁷

Gárdonyi, amikor a házhoz érkezett, a konyha küszöbén ülve találta,

amint babot válogatott. Kérdésére: „Itt lakik-e az a híres novaji asszony? Aki olyat is lát, amit mi nem látunk?” „A halottlátó” csak lesütötte a szemét és mosolygott.”³¹⁸ A halottakról érdeklődött egy kicsi, alacsony és tiszta szobába vezette be. „A fala csupa rózsás tányér meg szentkép. Az asztal fehér abroszán egy olvasó hevert.”³¹⁹

Gárdonyinak elmesélte, mióta látja a lelkeket, hogyan szerezte tudományát: „Tizenhárom éves korában egy napon hirtelen megvakult, s akkor öt napig egyfolytában aludt. Ezen az öt nap alatt a másvilágon járt és sok mindent látott. Hogy mi az a minden, nem részletezte. A felébredés után folyton körül volt véve lelkekkel s bizony rettegett tőlük. Vége egyszer éjjel öregasszonylélek jelent meg nála: kivezette őt a temetőbe, s ő akkor a sírhalmokon állaltatott: látta az ott nyugvó holttesteket. Ekkor aztán elmúlt a félelme.”³²⁰ A lelkeket azóta mindig látta.

Egyszerű asszony volt: „elmondta, hogy ő írni, olvasni nem tud és hogy neki a halottakkal való foglalkozás nem mulatsága, hanem csak kénytelensége.”³²¹ *Gárdonyi* megfigyelte, hogy amikor a lelkekről beszélt, az asszony oldalt pillantott a szoba közepe felé, a földre. Halottakról a temetés után hat hétre tudott tudósítani.

Gárdonyinak több halottjáról beszélt. Leírta a halott külsejét, hangját, olyan sajátságait is megemlítette, amelyekről csak a hozzátartozók tudtak: a meghalt testvérek számát, korát és nemét. Tudta, ki miben halt meg. Közvetítette kívánságait, s látta: milyen tárgyakkal temették el a halottat.

Hegyi Józsefné élőkéről is tudott. „Azt mondják (a lelkek), hogy nagyon megijedt, mikor maga egyszer öngyilkos akart lenni, mert aki öngyilkos, az szenved a legtöbbet a másvilágon,”³²²

„Ne eméssze magát a nagy gondolkodással, mert lássa, a nagy bánkódás úgy se ér semmit, csak rontja vele az életét. Maga már úgy se lesz boldog ezen a világon.”³²³ Ez az üzenet is megdöbbenetette *Gárdonyit*: „húszonhárom éves koromban egyszer revolvert fogtam magamra, de csüörtököt mondtam.”³²⁴

Gárdonyi úgy tudta, hogy az asszony csak parasztok látogatták. „... nem pénzért dolgozik ugyan, de nem is tiltakozik az ellen, ha a látogató ott felejt valamit az asztalán.”³²⁵

Móra Ferenc műveit olvasva szintén felfigyelhetünk néprajz iránti érdeklődésére. Származását és hivatását tekintve is megmaradt kapcsolata a parasztsággal. Ennélfogva jól ismerte a nép életét, de mégis kívülről szemlélte ezt a világot. A festő halála³²⁶ c. regényében – melynek meg-

írására rejtélyes körülmények között meghalt festő barátjának tragédiája inspirálta – olyan művészt kívánt bemutatni, aki modellje révén akarta megközelíteni a paraszti világot. A regény Tápén játszódik, a hőst Móra magáról mintázta. Pengáló Máriával folytatott beszélgetései során került szóba a csépai halottlátó, akit a regény szereplői csépai szent takácsnak emlegetnek.

Pengáló Mária több alkalommal is felkereste a csépai embert. Azért, mert mint mondta: „Ha énnéköm az isten gyerököt adott vóna, de sok mindön máskép lett vóna! – Kétször csúsztam körül térdön a radnai szent Szűz oltarát, Szögedön is jártam a fekete Máriánál, nem használt semmit. Az embör is azért lött búcsúelőljáró, hogy majd akkor hamarább ránk tekint az isten, az is hiábavaló vót. Két esztendeig megböjtöltem kenyéron, vizön szerdát, péntököt, szombatot, azt se vötte a Jó Isten sömmibe. Már a csépai szent embörnél is jártam, az se tudott mondani sömmit.”³²⁷

A jövőt is megtudakolták a halottlátótól. „Meggérdeztem tüle, mit mondanak felülem a lelkök. Hát tiszta fehérbe látta a szent embör a lelköket, piros rózsza vót a kebelükbe tűzve és azt mondták, lögyek türelömmel, hét tél, hét nyár, aztán elnyeröm az élet koronáját.”³²⁸

Pengáló Mária csépai útja *Mórában* gyermekkori emlékeket idézett fel: „A csépai szent takács? – hiszen ezt a parlagi prófétát én is ismerem. Ez léleklátó volt már az én gyermekkoromban is.”³²⁹

Móráéknak azonban nem volt valami jó véleménye erről az emberről. „Édesanyám is járt egyszer nála, később is mindig emlegette, hogy még olyan nagy akasztófáralóval nem találkozott. Őneki azt mondta, hogy a nagyapám addig nem szabadul ki a purgatóriumból, ahova mint juhászember került, még egy farka birka árát föl nem ajánlják érte Szent Vendelnek. Persze a közvetítő ő lett volna, mert ő minden szenttel tartotta a barátságát. A maga részére senkitől egy krajcárt nem fogadott volna, csak a szentek dicsőségére szedte az adót.”³³⁰

Móra és Mária beszélgetéséből az is kiderül, hogy a csépai ember fia is folytatta a halottlátó mesterséget. „Ez mán a fia annak. Még nagyobb szent embörnek mondják, mint az apja vót, mert annak csak sütétben mutatkoztak mög a lelkök, de ennek fényös délben is mögjelönnék.”³³¹ Maliciával meg is jegyzi Móra: „ez is magyar specialitás, hogy a prófétai mesterség is apáról fiúra szálljon, mint az egyetemi tanárság.”³³² Ez a nagyobb tudású halottlátó az asszonyok jóvendöbelijéről is tudott: „de-rék, bama ember, nagy nembül való.”³³³

A jóvendöbeli rá is illett Móra figurására, Rudolfra. „Akárki mit

mond, mégis csak próféta a csépai takács" – állapította meg az író. – Fölérhettem volna ésszel, hogy ha Pangáló Mária összejön a Rudolf-fal, akkor okvetlenül őbenne találja meg az élet koronáját."334

Móra talán legnagyobb regényírói vállalkozása az Ének a búzamezőkről (1927).³³⁵ A regény a világháború idején és az azt követő esztendőkhöz játszódik. Magyar parasztok életét mutatja be a háború éveiben.

Valószínűleg Szeged környéki alakról mintázta meg a regényben szereplő léleklátót. „... a harmadik dülöben van egy léleklátó asszony, azelőtt ugyan nem az volt, csak história-áruló, de aztán föl hagyott a mesterséggel, és a lelkekkel szövetkezett össze. Pénzt nem fogad el, csak zsírt, meg lisztet, de megéri, mert mindent megmond az égvilágon, még amit nem kérdez is tőle az ember. Sőt néha csak olyant mond, mert ő csak azt nyilváníthatja ki, amit a lelkek megjelentenek neki.”³³⁶

Ezzel az asszonnyal kerül kapcsolatba a regény egyik szereplője Etel, akinek Mária-látása volt. „Etel szólni ugyan egy szót se szólt, meg-süketült-e, mögnémult-e, mög nem foghattam, mert hatot is kérdőzhettem tőle, egyre se felelt, de mindönt rőndbe takarított, még ki is mosott rám. Hanem mióta a Mária először mögjelönt neki, azóta sömmi gondja sömmire, csak a Máriával társalkodik” – emlékezett vissza apósa, Mátyás.³³⁷

Etelnek először a léleklátó asszony kútjában jelent meg Szűz Mária „és ez az asszony hordta szét a hírt mindenfelé.”³³⁸ Ettől kezdve szoros kapcsolat alakult ki a két asszony között. „Úgy a zsoldjába hajtotta Etelt, hogy többet van nála, mint otthon, ott is hál és azzal tán még beszél is. Legalább a léleklátó asszony azt mondja, hogy Etel közvetíti övele a Mária szavait és rendeléseit, hogy ő mondja tovább a népeknek, Etel őrajta kívül nem beszél senkivel, csak énekel.”³³⁹

Móra leírja a léleklátó külsejét, beszédmódját. „Tiszta feketébe öltözött, szúrós szemű időses asszony, mint ahogy a látóasszonynak illik is...”³⁴⁰ Amikor a halottakról beszélt, behúnyta „késpege” szemét. „Nyújtottan beszélt, de keményeket koppan a szó vége, mint patkós csizma a templompadlón.”³⁴¹

A léleklátó a halotról csak három hét múlva tud felelni, „akkorra eloszlik előle a sötétség.”³⁴² Móra tudomása szerint a következőkről tudósított. A boltosnénak megmondta, „hogy egy kis szőke ember jár utána, nagy farsangra meg is fogja kérni.”³⁴³ Etelnek megjósolta: „a lelkek kinyilvánították, hogy Ferenc nemcsak meggyógyul, hanem olyan nagy tisztesség éri, hogy az újságba is kiteszik.”³⁴⁴

A regény egyik szereplőjének azért nem idézte meg a feleségét, „mert kend egy vétkes embőr az Úristen Ítélszéke előtt. Nem tött öleget a mögholt feleséginek azért, amiket ellene vétött.”³⁴⁵

Egy özvegyasszonynak „három pulykáért megmutatta ... a három ura lelkét, ugyan ő nem látta őket, mert be volt sötétítve a szoba, de a látó-asszony beszélt velük és kitudta tőlük, hogy azt szeretnék, ha közös özvegyük még ezen a farsangon férjhez menne, mert nekik addig nem lesz nyugtuk a sír homályában.”³⁴⁶

A Beszélgetések a ferde toronnyal c. regényében is említ egy tudós asszonyt. „Tegnapelőtt beszéltem a szülével, akit teljes nevén Szöröncsés Fekete Örsébetnek hívnak, foglalkozására nézve pedig templompribék, léleklátó, javasasszony, és olyan öregnek látszik, mintha még Könyves Kálmán adott volna neki amnesztiát. Kint lakott a Baktóban.”³⁴⁷

A Földhözragadt Jánosékban írt Engi Tüdő Vincéről, aki „először csak léleklátó volt, holtak felidézője és jóvendőmondó. Szerényen indult, s honoráriumot is csak naturáliákban kívánta, lisztben, babban, tojásban, boroskában.”³⁴⁸

Remenyik Zsigmond kalandokkal átszőtt élete is sejteti, hogy korának egyik leggazdagabb élményvilágú írója. Szabálytalan regényeit át-meg átszővik személyes élményei és emlékei. Jól megfigyelhető ez viszonylag kései regényében a Por és hamuban (1955) is.³⁴⁹ Tulajdonképpen szerzetlenül illeszkedik e műbe egy halottlátóról szóló emlékének leírása. 1917-ben harmadmagával járta be a Mátrát és a Bükköt. Szilvásváradon a kocsmárostól hallottak először a különös asszonyról, Bába Katiról. (Remenyik nem nevezi meg a falut, feltételezhető, hogy az egerbaktairól írt.) „Úgy beszélget a halottakkal, mint ahogy én beszélgetek magukkal, vagy maguk beszélgetnek énvelem, még főz is nekik, és azt mondják, éjszakánként még ágyat is vet a halott lelkeknek... Úgy beszélget a halottakkal, olykor igen nyájasan, édesen, kedvesen, máskor meg igen haragos szavakkal, már amilyen kedvben találkoznak, mintha taknyos gyerekek lennének, akiknek pontosan ismeri a szokását meg az eszük járását... Mindenkinek megmondja a magáét Bába Kati! Csak úgy rezsegnek a halottak itt a Bükkben, akár az istállóban a patkányok” – vallotta a fiúknak még kint a hegyen a furcsa, ugyancsak tudománnyal rendelkező hírben álló „vadúr”.³⁵⁰

A halottlátó asszony sok embert vonzott. Látogatói érkeztek Gyöngyösről, Miskolcra, Hatvanból meg Egerből. „Néha olyan nagy túlekedés van nála, hogy csak úgy tolonganak, kiváltképp ismeretes ünnepek előtt.”³⁵¹

Az érdeklődők között volt tavalý – mesélte a fiúknak a kocsmáros – az éresek is. Azért kereste fel, mert az édesanyjáról akart valamit megtudni.

A diákok érdeklődését felkeltették ezek a beszámolók, s meg is keresték Bába Kati házát. „Az öreg, roskadozó ház a meredek hegyoldal aljába épült, nyilván hosszú évtizedekkel előbb, kiemelkedő magas, fehér kéménnyel a zsuptető fölött. Alacsony deszkapalánk mögött, kicsiny, kopár udvar egyik sarkában állott a ház, szemben vele a másik sarokban egy nyitott gémeskút, keskeny vályúval. Túl az udvaron, mélyen bevágva a meredek hegyoldal éles lejtőjébe, három sötét barlang ürege tátongott, ez volt az istálló, ol és a felszer, a kőbe vájt ajtók mellett kőbe vájt, kicsiny ablakokkal. E barlangok fölött, a meredek hegyoldal lejtőjén faragatlan, ócska fából egybetákoltt, sötét kereszt meredt az ég felé, komoran és dísztelenül, mint valami őskori, pogány emlék...”³⁵²

Szobája sötét volt, alig világította meg a petróleumlámpa fénye. Kedvesen fogadta a fiatalokat, különösen azért, mert a „vadúr”, a környékbeli hegyek csavargója – „az egyetlen tiszta lélek a Mátra hegységei között meg a Bükk erdősegeiben” – küldte őket. „Ő sohasem bántott engemet, nem panaszkodt be, nem árult be soha... Nem úgy, mint a szomszédok meg a falusiak vagy a vásárosok!” – panaszkolta.³⁵³

Bába Kati öregasszony volt már. Remenyik részletes leírást adott külsejéről. „Ő is helyet foglalt a padkán, szemben velünk, hosszú, földig érő, fekete szoknyájában. Két kezét összefogta a mellén, posztóból készült, kopott pruszlikja fölött. Sovány, gyenge hátát most keményen nekifeszítette a színes karikákkal, pontokkal és csíkokkal ékesített kemence oldalának.”³⁵⁴

A halottlító azon kesergett, hogy a halottak „most is itt nyüzsgönek körülöttem, és úgy taszigálják egymást, akár az éhes disznók, és minden erejükkel azon vannak, hogy egymás elé furakodjanak, és kárt tegyenek nekem itt a házban. Már a falakat is összevissza fúrkálták, és ocsmány módon megbontották a zsuptot a tetőn. Elmúlt évben meg elpusztították a tehenemet meg a disznóimat... Ritkaság, ha elviselhető akad hébe-hóba közöttük, aki tisztességgel jön be a házba...”³⁵⁵

„Magukat a halottak hívták ide, lehet, hogy olyan halottak, akiket sohasem ismertek! – mondta Bába Kati.

Először is mind a három fiú jóvendőjéről szölt. „Hármuk élete közül magáé lesz a legnyugtalanabb. Sok ellenség, rosszakarát és hiábavaló küzdelem, keserű csalódás veszi körül. Két gyermeket látok és sok-sok halot-

tat. Sok szenvedést és megaláztatást. Sajnálom, de mást nem mondhatok” – hangzott a jóslás Remenyiknek.³⁵⁶

Amikor a fiúk indulni akartak „a nagy nyüzsgésben, zsongásban, kotozásban és motozásban hirtelen jelntkezett, és keresett bennünket egy halott. Ahogy feléje fordultunk és rátekintettünk, láttuk, hogy még mindig az ágy szélén ül (Bába Kati), ha lehetett, még merevebben és még mozdulatlanabban, csak szeme remegett meghajszoltan és nyugtalanul. Arca sápadt volt, és mintha megnőtt, megduzzadt, felpuffadt volna, ... nem is sápadt volt ez az arc, de akár a kelt tészta, gennyes sárga és majdnem fehér. Hangja is megvékonyodott, akár a cérna vagy a csecsemők hangja, gyenge, erőtlen és szinte síró hang, anélkül azonban, hogy dalamos lett volna, és ahogy gyenge erővel feltámadt, meg is szűnt, el is veszett megint. Figyelnünk kellett nagyon” – emlékezett vissza Remenyik.³⁵⁷

„Itt van egy halott!” – kezdte a tudósítást a halottlátó. „Ott áll a hátuk mögött, a két ablak között. Még sohasem láttam, nem ismerem. Azt mondja éppen, hogy öngyilkos lett, nem is olyan régen, tíz-tizenkét évvel ezelőtt. Erős emberek megfosztották életétől meg a becsületétől.” A halottlátó elmondta a halott jellegzetes viseletét. „Csákót visel a fején és kardot az oldalán”. Megmondta a halott nevét. „Azt mondja: úgy hívják, hogy Gyuri”. Beszámolt a halott helyzetéről: „Nagyon lármás helyen fekszik, ... országút meg vasúti sínek között, nincs egy perc nyugta.” A halott azt üzenté, az bántja legjobban, hogy „nincs senkije. Már azok is elfelejtették, akik valaha tönkretették, halálba kergették.” Remenyiktől pedig azt kérte – mivel az ő távoli atyafija volt – „emlékezzék rá, és vegye védelmébe, ha eljön az idő és módjában áll majd...”³⁵⁸

Remenyik valóban alig emlékezett már erre a halottjára. „Oly keveset tudtam felőle, és oly messzire tűnt már a gyermeki múlt, amelyben és akkor is csak alig egynéhányszor találkoztunk volt, hogy ha a halottlátó Bába Kati nem fogja a kezemet ebben a félreérthetetlen és nyilvánvaló emlékezésben, reá sem gondolok.”³⁵⁹

A népi írók közül *Darvas József* és *Veres Péter*³⁶⁰ regényeiben – a paraszti élet szociográfikus jellegű bemutatása során – bukkan fel a halottlátók alakja. *Darvas* három regényében is szerepelnek: *A fekete kenyérben*, *a Vízkeresztől szülveszterigben* és *a Máról hónapra címűekben*.

Darvas táltosként emlegeti a halottlátót. „Volt itt mostanában a tanya között egy táltos. Olyan negyven év körüli ember, a magamfajta parasztok közül.”³⁶¹ Tudományához a következőképpen jutott: „... ez-

előtt egy évvel álmában megjelent neki valamelyik szent, és azóta minden hónapban két-három napig egyfolytában alszik. Ilyenkor tud beszélni a halottakkal.”³⁶² Megkülönböztető jegye: két sor foga van. A regény egyik szereplője el akar hozzá menni, mert „még a háború elején hivatalos értesítés jött apámról, hogy eltűnt. Anyám akkoriban majd meghűbbant a fájdalomtól, de később megnyugodott, és lassú hit érlelődött meg benne, hogy apám él... Mostanában arra biztat az anyám, hogy menjek el hozzá. Tudjam meg tőle, mi van az apámmal. Nem kell fizetni érte semmit, megmondja ingyen... Azt is látja, hogyan fekszenek a halottak.”³⁶³ A „táltos” kevés munkát végez. „Neki nem lehet dolgozni, minden idejét lefoglalja a táltosság.”

Nagyon sokan keresték fel. „Az egész pitar tele volt hallgató emberekkel. Különösen asszony volt sok. Azok mindig érdeklődőbbek az ilyen dolgok iránt. Azért emberek is voltak elegen, inkább öregek.”³⁶⁴

A táltos csak hosszú alvás után beszél a halottakról. „A táltos tegnap ébredt föl az álmából, éppen arról mesélt, hogy odaértem ... megjelent nékem alvásom alatt beszédre az öreg Kovács is. Azt üzeni a feleséginek, hogy csendes szívvel várja. Addig is legyen Úrban bízó, megtért lélek.”³⁶⁵

Darvas jól érzékelteti azt az atmoszférát, amit a halottlító szavai ébresztenek az emberekben. „Egy öregasszony, nyilván az öreg Kovácsné, hangosan fölsírt. Az asszonyok többen fújogatták az orrukát.”³⁶⁶

A halottlító elsősorban üzeneteket közvetített. „Ifjabb Györgyi István üzeni a feleséginek, hogy ne menjen férjhez.”³⁶⁷

A leírásból kiderül, hogy a regényében szereplő „táltos” vallásos hírben állt, és sok embert megtérített. „Néhány asszony elhagyta az urát, nem engedett magához nyúlni, odaköltözött a táltosékhoz, hogy ők tiszta életet akarnak élni. Volt, amelyikenk az ura belenyugodott, de akadt olyan is, aki haza akarta vinni az asszonyt. Ebből nagy verekedések lettek. Utóbb már a csendőrök avatkoztak bele, és fenyegették a táltost: hagyjon föl a jövendőléssel, mert lecsukják, ha lázítja a népet.”³⁶⁸

A jegyző is megelégette a táltos prédikációit. „Egy reggel két szuronyos csendőr ment ki a táltosért, és bekísérték a községházára... megvizsgáltatták orvossal, és be akarták vitetni a bolondok házába. De a hívői nem hagyták annyiban a dolgot. Összeálltak, bemenetek a községháza elé, és követelték, hogy engedjék ki a táltost. Az igazságért senkit ne bántsanak!”³⁶⁹

A meghurcoltatás után „sokkal szelidebben viselkedett. Csak az

üdvözítő másvilágról és Jézus második eljövételéről beszélt mindig. A tisztaságról szóló dolgot visszacsinálta. Azt mondta, hogy megjelent álmában Isten, és kinyilatkoztatta, hogy most már lehet szülni. Még kell is engesztelő áldozatul az új világnak.”³⁷⁰

Az embereket azonban ez a beszéd már nem elégítette ki, „kezdték lassan elmaradozni. Nemsokára csak néhány ember tartott ki mellette.”³⁷¹

A regény főszereplője egy kislány tisztázatlan halála miatt kereste fel még egyszer a „táltost”, a vak Szentét. „Mikor odaértek, éppen akkor osont be a kiskapun egy fekete fejkendő öregasszony, zsolttáros könyvvel a hóna alatt. Mintha halottat jött volna virrasztani. Mentek ők is utána. Az apró szobába, ahová beléptek, már sokan voltak együtt s csendesen beszélgettek. ... Sente a kuckóban üldögélt. Hátát nekitámasztotta a kemencének, s a térdét szinte az álláig föl húzta, de még így is minden tagja külön-külön rángatózott, s az arcát is furcsa grimaszokba rángatták a megbomlott idegek. Vak volt és idegrángásos: így jött haza a háborúból. A szemei világtalan révedéssel meredtek a levegőbe. Néha arra fordult, amerről a beszélgetést hallotta, és ilyenkor mintha megenyhítő tavaszi napsugarakban fürdetné betegen rángatózó arcát, két grimasz között jóleső mosolygás villant át rajta.”³⁷²

Arca még jobban eltorzult, „mikor az utolsó szavak is elhangzottak, vad vijjogással, rángógörccsös dadogással vágódott ki a száján a látomás: – Lláátok... mminddennt llátok... Llátom, akiket megölték az urak... a bizonyágtételért... lláátom a szolgátestvéreket...látom a Bakos Rozikát is... fehér ruhában van... a kezében egy szál virág... azt üzeni az édesanyjának, hogy jól van... már neki semmi se fáj... üzeni, hogy érte már ne sírjanak... – ... Hhhallomm ... a többiek szavát is... mondják ... majd eljön az Úr ítélete... a gonoszok fölött... de még szenvedni köll... és meghalni sokaknak ... a gonosz kezétől... De nincsen már messze az ítélet... mmegkínzatnak, akik minket megvakítottak... Bakos Rozika, azt üzeni... ahogy ... a gggzadjára... – de nem tudta befejezni, mert „az igazlító Sente száján hirtelen vad gurgulázással értelmetlen hangok tömege tört elő, az idegrángás kegyetlen vitustánccá erősödött, a szájaszélén hab csorgott le; – vinnyogó sírásba oldódott azután minden.”³⁷³

Kádár Lajos a Tisza vidékének kiveszőfélben levő pásztorait, napszamosait, halászati, törpebirtokosait, halottlátóit örökölte meg jó megfigyelőképességéről tanúskodó elbeszéléseiben, regényeiben. A kolomp szól a ködből c. regényében a következőket írja: „Ha újabb mesére áhítoztak, átment két-három vénasszony Csépara a léleklátóhoz. Újabb mese-

anyaggal tértek haza, s közben azt is kitudakolták, hogy a saját halottaik izentek-e valamit odaátról. Azok a túlvilágon örökösen tele voltak panaszszal. Némelyik lélek ugyan beérte a sírjánál elmondott Miatyánkkal, de a másik elvárta még a szagosmisét is.

De a túlvilágiak között azok voltak a leggondosabbak, akik sohasem imádkoztak életükben. Lám, a gazdag Géczy, a híres tőzsér még a másvilágról is azt izente a gyerekeinek, hogy egy hét alatt hetvenhétyszer imádkozzák körül a rózsafüzért. Enyhítésből ugyan megengedte nekik, hogy összes gyerekei egyszerre imádkozhatnak a sírjánál. Ilyen betyár volt a néhai vén Géczy még a másvilágon is.

Az eset után egy évre villám csapott a sírhalmára. Fejfáját porrá égette a mennykő.

Most meg azt izente gazdag örökösének, hogy tiszta fehér márványból csináltassák meg a keresztjét. A léleklátótól jövő Pető Baláznét a sírkőkereskedő gyönyörű karton ruhaanyaggal és egy igazi berlinerkendővel ajándékozta meg. Ezután állított be Petőné a kívánsággal az örökösökhöz. Igazán szép sírkövet kapott Géczy. Azóta nem is háborgatta övét.”³⁷⁴

A Csüdi Mihály lelke c. regényében is említi a csépai embert.³⁷⁵ Csüdi Mihály már mint lélek látogatja meg a halottlátót. „Először Csépara lebegtem át Dékány Mihályho, a híres léleklátó emberhő.

Éppen imádkozott a szentember, mikor besuttyantam a házába.

– Mi járatban vagy, jótélelek? – kérdezett jámboran, amint végzett az imával.

Elmondtam neki aggodalmamat, hogy nem merek az Úr ítélőszéke elé járulni.

– Addig pedig hiába is gyössz hozzám, még a „nagyszámadáson” túl nem esöl.

Elszomorodtam.

– Menyjél csak szépen dolgozra! – parancsolt rám.”

A MEZŐTÁRKÁNYI HALOTTLÁTÓ

A mezőtárkányi halottlátó asszony Juhász Imréné Gyurkó Erzsébet.³⁷⁶ Mezőtárkányon született 1872-ben és 1941. január 11-én halt meg. Szülei szegényparasztok voltak. Lánykorában napszámba járt. Fiatalon ment férjhez Juhász Imréhez. Nádfeleles, háromosztatú házuk volt a falu közepén. A ház mellé nyárikonyhát építettek, ebben fogadta az asszony később a halottak hozzátartozóit. A kertben, az utca felőli részen egy kis kökereszt állt. Juhász Imre néhány hold földön gazdálkodott. Egy szekér, ló és tehén tartozott a gazdasághoz.

Juhász Imréné egyszerű asszony volt. „Tudása nem vót, nem vót semmi olvasottsága.” A falubeliek emlékezete úgy őrizte meg, hogy „parasztosan, öregesen volt öltözve.” A kendőjét mélyen a szemébe húzta. Az elbeszélések szerint alacsony, törekeny asszony lehetett. (Fénykép nem maradt utána.) „Attól kezdve, hogy mondani kezdett, legfeljebb csak a ház körül dolgoztatott. Fehér volt a keze, mert ő nem ment még a kertbe sem csinálni valamit. El volt foglalva a mondással. Csak mosott, meg vasalt, mást nem.” A mezőtárkányiak jellemzése szerint „nyugodt, csendes és kedves vót. Mindig ilyen kedves szava vót: édesem, kedvesem. Mindenkít szeretett. Szolid vót.”

Tudományszerzéséről az alábbi hagyomány ismeretes:

1. A tárkányiak és ő maga is úgy tartotta, hogy ő ezt a tudást Istentől kapta.

2. Hosszabb idejű (három napos) alvás után vált látóvá. „Fiatalasszony korában, akkor lett neki az első gyermeke, ahogy én hallottam az édesanyámtól. Oszt ő azt mondta, hogy el akar menni a templomba, az oltárhoz. Az ura nem akarta elvinni, hogy mindig ilyen babonás. Az anyósa is igen haragudott, mondta: — Mindig ilyen marhaságokat találsz ki. — De aztán mégis csak elvitte az ura. Nagyon beteg lett.”

3. Három napra elaludt, „és úgy mondták, hogy nem engedte elte-

metni a fűzesabonyi doktor. Mert aszonta, hogy el. Ő aztán elmondta, hogy érte két angyal jött, s őt elvitték. Fölvitték a mennyországba. Ott nagyon szép volt minden, látta a Szűzanyát. Az azt mondta: – Te nem maradhatsz itt, csak megengedődött Neked, hogy ezt te meglásd. Neked vissza kell menni a földre, és közöld az üzeneteket a halottakról az élőknek. Ezután kezdett el működni, amiért feljelentgették, mert mindig akadt irigyei.”

4. Nem önszántából kezdett el közvetíteni a halottak és az élők között. „Ő is úgy elaludt, beteg lett. Átszellemült, és úgy jött neki ez. Akkor elkezdett halottakat látni. A népek eröltetni kezdték, hogy mondjon. – Mán ha látod őket, akkor mondjad! – És ebbe úgy belejött. Elment a híre. (Három napot aludt akkor.)”

A három napig tartó eszméletlenség még kétszer megismétlődött, addig, amíg el nem fogadta a tudást.

„Már beszélt is, de utána közben kétszer három-három nap el volt ragadtatva.”

5. Vannak, akik azt állítják: tudományát a dormándi asszonytól örökölte.

Mint általában minden halottlátót, őt is nagyon vallásosnak tartották. „Állandóan ment a templomba minden nap.”

A halálesetek után bizonyos időnek kell eltelnie ahhoz, hogy a halottlátó tudjon beszélni a halotról. Juhász Imréné a hatodik héten kezdett el beszélni. „Hat hét után jelentkezett a halott. Addig bűnös – mondta Őrzi néni. A tisztítótűzön kell keresztül mennie. Addig, míg a hat hét alatt fel nem szabadul a lélek, addig nem jelentkezhet.” „Addig a lélek homályban van.”

A hiedelem szerint a halottak sokszor már azelőtt megjelentek a halottlátónál, mielőtt a családtagok érdeklődni mentek hozzá. Ilyenkor a halottlátó asszony üzent a rokonságnak. „Ha az illető sokan késett, nem ment időben Őrzi nénihez, azt mondta: – Már itt várnak téged a halottak, de sokat késtél.” „Gyűjjenek mán, mert őt nem hagyja nyugodni a lélek.” Akkor is üzent, „amikor valami látomása volt, hogy a hozzátartozójával akar beszélni a halott.” Amikor hívásra vagy más készítésre a hozzátartozók elmentek hozzá, „a lélek jelentkezett már nála, mire odaértek. Két-három, kinek mennyi hozzátartozója halt meg.”

Azt tartották róla, hogy bármikor tudott beszélni, kivéve vasárnap és ünnepnapokon. „A mátraverebélyi búcsú előtt egy héttel nem mondott, mert a lelkek elmentek a búcsúba.” „A Szűzanya ünnepeikor,

Gyümölcsoltó Boldogasszonykor, Pünkösdkor, Kiasasszony napján, Karácsonykor vagy Húsvétkor nem mondott.”

Azokon a napokon, amikor beszélt, csak délig fogadott, „mert 12 órákor eltávoztak a lelkek.” Akikre nem került sor, azok a faluban aludtak. Olyanok adtak nekik szállást, akik maguk is hittek a halottlátóban. Ezek az esték alkalmasak voltak arra, hogy a halottlátókról alkotott ismereteiket, tapasztalataikat kicseréljék, megbeszéljék.

A halottlátó a halottakról sokáig tudósított. „Vót olyan, aki egy óra hosszát is bent volt nála.” Azt beszélték „ilyenkor szinte halottszag volt a szobában”.

Nagy Kristófné parasztasszony így emlékezett vissza arra, hogyan közvetített Juhászné a halottakról: „Mikor bementünk, egy egészen keskeny kis nyárikonyhában ült. Mindig imádkozott. A Miatyánkot mondta, de még a szemét sem nyitotta fel. Mán hogy beköszöntünk, mingyán mondja: – Elgyüttél kedves? – Mondja édesanyámnak: – Édesanyád vót ott az éjjel kedves. Mán neked jelt adott többször is, de te nem vetted észre, oszt azért adott a lányodnak jelt, hogy az majd észreveszi, oszt mondja neked, gyertek el hozzám. Azt mondja a kedves édesanyád: téged otthagvott a férjed. Elkezdett csavarogni, az országot jámi. – Elég bánat vót ez nekem, meg édesanyámnak. – Oszt azt mondta nagyanyám, azé hitt bennünket, mert gyötrődik. Vesse ki a fejből anyám, amelyik úton elment apám, hadd menjen.”

Kis Miklósné, Juhász Imréné szomszédjában lakott, úgy tudja róla, hogy mindig nála volt az olvasója. Behúnyta a szemit. Mindig a föld felé tartotta a fejét. Aztán azt mondta: – Itt vannak a lelkek.”

Ha különös dolog történt a faluban, azt is közölte a családtagokkal. „Egyszer az anyám hajnali misén vót a templomban. Visszalépett, hogy még elmondjon egy Miatyánkot azért a lélekért, akiért a szent mise volt. Aztán nem ment haza, hanem valamiért bement Őrszi nénihez. Szomszédok vótunk. Hát amikor megyen anyukám, azt mondja neki Őrse néni: – Jaj, kedvesem, gyöttök, gyöttök! – Hát anyukám csak les. – Gyöttök? Hát én csak magam gyövök! – Dehogy magad! Csirke Mari kísért el, úgy köszöni meg az Üdvözlégyet, meg a Miatyánkot, amit visszalépeve a templomajtóban elmondta!”

Arról is szólt, ha egy családban veszekedés tört ki. „Az én anyám korán meghalt. Az apámmal és a nővéremmel laktunk együtt. Egyszer egy este a nővérem meg az apám összeszólalkoztak, mert apám menni akart Egerbe, hogy vesz valamit nekem. Reggel a mondó néni mondta mán:

– Kedvesem, mi vót az este nálatok, mert a Franci – így hívták az anyámat – mutatta, hogy valami baj vót a lány miatt, összeszólalkozott az apád a nővéreddel!”

Ha valakinek éjjel megjelent egy lélek, a halottlító másnap megmondta: „Az én anyám meghalt 1919-ben. Volt olyan, hogy láttam az anyámat. De nem tudtam pontosan felismerni. Másnap reggel a néném ment a templomba, meg Őrzi néni is. Mondta: – Mondd meg a gyerekeknek, ne féljen, mert tegnap az anyját látta, az vót otthon.”

Juhász Imréné felvilágosítást adott arról, hogy milyen ruhában van eltemetve a halott, van-e kívánsága: – „Meghalt egy Sárika nevű kislánya Terike néninek. Amikor rá akarták tenni a koporsó fedelit – tíz éves vót a kislány, fehér ruha vót rajta, kék szalaggal megkötve körben a dereka is, a ruhaszéle is, mintha menyasszonyi ruha lett volna. A kezén az olvasója. A kezibe tett egy gyönyörű szentképet. Mondta nekem: – Erzsikém, senki sem látta, mert mindenki el volt foglalva. – Elment Őrzsike nénihez, ehhez a mondóasszonyhoz. Azt kérdezte tőle: – Őrzsikém, mondd meg nekem, van-e valami kívánsága az én kislányomnak? Mi van a koporsójában? Hogy van az én kislányom eltemetve? – Soká gondolkozott az asszony. Sohase nézett senkire, mindig le volt a szeme húnyva, úgy beszélt. Tudta, hogy kivel beszél, de nem nyitotta ki a szemét. Nagyon előre vót a kendője húzva. És akkor azt mondta: – A tekintetes asszony kislányának nincsen semmi kívánsága, mert ő nagyon szép helyen van. A jó Isten trónusánál. És igen szépen fel tetszett őt öltöztetni. Éppen olyan ruha van rajta, és úgy van az isten színe előtt, mint a lurdi Mária... és tart a kezében egy szép szentképet. – De nem mondta meg először az asszony, s akkor kérdi Terike néni: – Mit ábrázol a kép? Mi van rajta? – És akkor sokáig gondolkozott, és akkor megmondta, mit ábrázol a kép.”

A mondóasszony mindig látta maga körül a lelkeket. „Édesapámék téglát vetettek, sártéglát a mondóasszonynál. Édesapám átment a szomszéd emberekkel téglát vetni. Mikor kiásták azt a rengeteg földet, belocsolták, törekkkel beszórták. Hát ott ül egy ember a gödörparton, de egy kicsit rossz volt a szeme. Nem jól látott. Odament a jóasszony. Azt mondta: – Jaj, Guszti! Apád már reggel óta mindig itt van melletted. Annyira félt, hogy bele ne lépj a gödörbe. – Jaj, jaj, Őrzsike néni, meg ne lássam, meg ne mutassa magát! – Nem, dehogy mutassa, a világért se, ne félj tőle, csak őriz téged.”

Sokan felkeresték akkor, ha valaki eltűnt, s nem tudtak róla. Különösen sokan mentek hozzá a háború alatt, és akkor, ha valakinek nyoma

veszett. „A Tisza nagy volt. Kiment egy ember, hogy behozza a takarmányt. De amikor a part aljáról kigyótt, olyan rohamosan jött a víz, hogy... belefut. Az egyik ló is belefut, a másik kimászott. Oszt ennek a felesége elgyűtt, és azt mondta: – Istenem, olyan igazat mondott, mindent az én uramról. Minek is ment ki takarmányért. Inkább maradt volna otthon. Elvitte a Tisza.”

Felvilágosítást tudott adni elveszett, elrejtett tárgyokról is. „Meggondolta azt, hogy az egyik fiú eldugott valami pisztolyt, mikor ment katonának.”

A lelkek és a mondás elfárasztotta a látóasszonyt, „mert gyötörték a lelkek, mer mindenki azon vót, hogy az ő hozzátartozóját hívja, annak beszéljen mán. Ő így mondta: – Annyira tolakodnak, hogy rettenetes.” A lelkek még a temetőben sem hagytak neki békét, ha kiment. Olyankor „mindig rosszul lett. Úgy elszédült, hazavitték. Attól a sok halottól úgy elnyomorodott a szíve. Biztosan körülvették a halottak. Mink nem láttuk a halottakat, de ő látta.”

A halottlátó asszony elvárta, hogy az út megszakítása nélkül és tiszta szándékkal menjenek hozzá. „Este az őrsön beszélgettek. Az egyik tiszt helyettes – Mátyás – mondja a férjemnek: – Jártam a falutokban, öcsém! – A mi falunkban? – Halotta a férjem, hogy ez a férfi nagy istentagadó volt, nem hitt semmiben. – Mezőtárkányban jártam, a ti falutokban. – Mondja a férjem: – Minek? Tán nyomozni tetszett? – Nem, fiam. A halottlátó asszonynál. – Az uram nagyot nevetett. – Tiszt helyettes úr meg a halottlátó asszony! – Azt mondja: – No, no, öcsém, állj meg! Tudod, régen meghalt a feleségem, s én megnősültem újra. A második feleségem jó. Na ülök az irodámban dolgozok. Este van. Az íróasztalomra egy rettenetes nagyot csapnak. Azt hittem, hogy valaki kopog. – Bujj be! – Nem jött be senki. Kimegy. Ott alszanak az emberek. Másnap ugyanebben az órában ismét egy koppanás. Akkor mán körüljártam az udvart. – Semmi. Harmadszorra is olyan koppantottak az íróasztalán, hogy a tintatartóból egy kicsi kifreccsent az itatósra. Ekkor az öreg gondolt egyet magában, hogy beszélnek az öregasszonyok, hogy a halottnak milyen kívánságai lehetnek. Na, egyet gondolt magában. – Elmegyek én Mezőtárkányba, megnézem azt az öregasszonyt, mit tud. – Útnak indult. Fűzesabonyban ott egy kocsmá vót. A mi tiszt helyettesünk bement a kocsmába, megívott egy féldecit. Utána felszállt a vonatra és jött ide. Rengetegen vótak a néni-nél – mondta. – Belenyúltam a zsebembe, hogy hamarabb rámkerüljön a sor, s megfogtam egy ötpengőst. – Kiveszi a zsebéből és tolakodik. A mi

öregasszonyunk megáll az ajtóban és mondja: — teljesen fejbe húzva a kendő, alig látszik ki a szeme, le van húnyva a szeme. Nem nyitja ki. Akkor odaszól nekem, odamutat a kezével: — Maga ott csendőr úr, ne tola-kodjon, tegye csak vissza a zsebibe az ötpengőst, mert ha énhozzám jön, akkor ne menjen be a kocsmába féldecit meginni. Mert a halott csak addig követte. Mára nem tudok magának mondani. — Elszédült az öreg, mint akit fejbeváltak. — Szédültem és mentem ki... Ez tud. Hát honnen tudta, hogy az ötpengős a zsebibe van, meg hogy ő Abonyban leszállt egy féldecire? — Visszajött hozzá rendesen. Nem ivott, nem készített pénzt. Fogadta. Azt mondta: — Jel adott magának a régen meghalt felesége. Háromszor. Azért nyugtalan, mert van egy házuk. Mi van a házzal? Próbált az öreg tagadni: — Nincs ház. — De van ház! Mezőkeresztesen. És azért nyugtalan-kodik a halottja. Jó ugyan a felesége, nem bántja a kis árvát, de ő azt szeretné, ha a kis árvára íratná a részt. De a magáét is írassa a kis árvára, hogy ne csak a vót felesége része legyen az övé, hanem a magáé is. Az a kívánsága, hogy hozassák rendbe a sírját és nünden hozzátartozójáét. — Hát el volt az öreg szédülve. Azt ő tudta, hogy a feleségét hova temették, de azt nem, hogy a felesége hozzátartozói hol feküdtek. És az öreg mondó-asszony mindent pontosan megmondott, hogy a temetőnek melyik részén, mi van mellette. Egy akácfa, vagy ilyen sír. Mindent megtaláltak.”

Számtalan példát találunk arra is, hogy mennyi tisztelője, de irigye is volt a halottlátónak. Sok történet szól arról, hogyan került kapcsolatba világi méltóságokkal. Kiemelkednek azok, amelyek arról szólnak, hogy Ferenc József is magához hívatta Juhász Imrénét.

„Ferenc Jóskánál is vót Pesten. Ferenc Jóska kormányzó vót akkor. Oszt ugye hát nem hitték, mert rengeteg nép járt ide, oszt összehordtak neki mindent a világon. Pénze is vót, merí mindent összehordtak neki. Nem kért ugyan semmit, csak amit rászántak. Felvitte Ferenc Jóska, mi-kor meghalt a felesége. Hogyha meg tudja mondani, hogy milyen ruhában vót, meg mennyi arany meg ezüst pénzt tett a ruhája zsebibe, akkor el-hiszi, hogy tud. Aztán mondhat tovább. De ha ezeket nem tudja elmonda-ni, akkor lefejezik. — Ezt is hallottam édesapáméktól, mikor beszéltek. — El is mondott mindent. Elmondta, hogy hogy halt meg a felesége, milyen ruha volt rajta, mennyi pénzt tettek a zsebébe. Akkor mikor onnan haza-került, olyan lett, mint a halott. A templomba bevítette magát, oszt ott feküdt három nap, meg három éjjel. Se nem evett, se nem itt. De aztán szabadlábba engedték, mondhatott tovább.”

Egy másik változat szerint Ferenc Jóska személyesen kereste fel.

„Ő a Ferenc Jóska idejében élt. Ferenc Jóska civilben ment el őhozzá. Nagyon sok vádoló levél érkezett a tárkányi asszony ellen, hogy miket hazudgál az az asszony, hogy ő halottakat lát. És ne tartsa bolondnak a népet. Tessék hát intézkedni. Azt mondta Ferenc Jóska: – Na, már magam is elmegyek, kíváncsi vagyok rá. – És ahogy bement, azt mondta neki az asszony: ő egy kislányát elvesztette, fehér ruha van rajta, világoskék szalagokkal a derekán. A kezében baba van. Tökéletesen elmondta, hogy milyen helyzetben volt a kislány, mikor meghalt. Erre azt mondta Ferenc Jóska: – Csináld tovább, úgy ahogy eddig. Minden pontosan így van. – Ő engedélyezte tulajdonképpen a tárkányi asszonynak, hogy beszéljen tovább. Mivel a hagyomány szerint Ferenc József meg volt elégedve a halottlátó asszony tudásával, egy feszületet állíttatott a ház végébe, annak bizonyítékául, hogy ott járt, és engedélyezte az asszony működését.”

Mások szerint a király Attila sírját akarta tőle megtudakolni „Ferenc Jóska királyunknak – 15-ben lehetett – izgatta a fantáziáját, de általában mindenkiét, még most is –, hol van Attila sírja, hol van eltemetve a Tiszába. Felhívatta magához a királyi palotába az öreg Őrzi nénit. Ez vót a kívánsága a felséges királynak: – Ha tudsz, akkor nekem megmondod, hogy a Tiszába ugyan, de a Tiszának melyik részibe van eltemetve Attila három koporsóba: ezüstbe, vasba, aranyba. – Ez nagy érték vóna az országnak is, ha megtalálnák, ebbe a rendszerbe is. – Bevitték a kápolnába Őrzi nénit. És ő ott hosszan imádkozott. Mikor befejezte az imádságokat, akkor azt mondta: – Felséges királyom! Itt vót Árpád apánk, és azt mondta: – Még ne szólj egy szót se. – így mondta, így mondom én is. Nem mondhatta meg a királynak, hogy hol van a sírja, hol van ráhúzva a víz Attilára.”

Juhász Imrénét tisztelték, jóslásaival meg voltak elégedve az emberek. Híre eljutott az ország nagy részére, s a paraszti közösség elismerően emlegeti még ma is.

A CSÉPAI HALOTTLÁTÓ

A csépai halottlátó, Mészáros Mihály 1844. május 11-én született Csépán. 1926-ban halt meg, április 10-én. Apja Mészáros Mihály, anyja Polyák Erzsébet. Első felesége Nagy Krisztina, a második felesége Fehér Katalin, akivel az anyakönyv tanúsága szerint 1869-ben kötött házasságot.

Ma is élő unokái nem sokat tudnak már Mészáros Mihály szüleiről. „Az ő szülei, hát arra... már nem is tudok felelni. Így a testvérséget ösmer-tem, az ő testvérjeit. Hát, olyan nagyon szegény család nem vót.”³⁷⁷ Mások úgy tudják, hogy korán árvaságra jutott: „Vót neki egy testvérje, Fekete Mészáros. Jani bátyánknak az apja. Nahát annak a feleséginek vót egy kis birtoka. Ott vót nagyapa, ott nevelkedett náluk, mert még gyerek-korában árván maradt. A testvérje fogta pártját. Az jobban nősült. Osztan vót neki egy kis földje. Oszt ennél vót a nagyapám, mint gyerek. Ottan kapta azt is, hogy a ló megfogta a nyakát, és belevágta a jászolba. Onnan lett olyan nyavalyás ember. Őneki nem vót semmije.”³⁷⁸

Kanyó Péterné, Mihály bácsi egyik unokája úgy tartja, „nemes családból valók, nagyon jómódú emberek voltak. Ő követelhetne volna a jogát, de nem követelte. Mer ő, mikor meghalt az édesanyjuk, pici vót, vót egy idős testvérje, aki már nős volt. Az fölnevelte, s abban az időben el lehetett venni a vagyont. Szépen elszedték. Magára íratta a vagyonát, ő nemes Mészáros János lett, a nagyapa meg a világon semmi se. Annak még egy fillért se. Fölnevelte, oszt slusz. Akkor elment cselédnek, meg kapás-nak.”³⁷⁹

Gyermekkorában pásztorkodott, fiatal korában csösz volt. Aztán egy ideig a malomnál volt fűtő. Később szerzett egy kis szőlőt (300 négyszögölt). „Ezzel azért csak volt munka.” „Télen, meg amikor látogatói voltak, szakajtókat kötögetett.”³⁸⁰

Házatája egyszerű emberre vallott. „Elöl egy rendes épület s nagyobb

udvar, de ez másé; csak ezen keresztül, egy rozoga kerítésen át lehet bejutni abba a kis udvarba, amelynek oldalában a falu szélén, egy kis fehérre meszelt házacska áll. Egy szoba, kamra és konyha az egész. A szobában két ágy, asztal, pad, néhány szék s az a karos pad, mit a paraszthelyen kanapénak szokás nevezni. Oldalt üvegszekrényben egy, a tetőgerendáig nyúló primitív Mária-szobor a Jézussal. Az üvegszekrény fekete oldalára rá van írva, hogy Mészáros Ferenc készítette az egészet, aki fia a csépai embernek...³⁸¹

Tudományát harminc éves kora körül kapta. *Bálint Sándor* a következőképpen örökítette meg az Alföld leghíresebb halottlátójának tudományszerzését: „A néphit szerint... magától Jézus Krisztustól nyerte, aki szegény utasember képében kereste föl betegen fekvő hívét. A Mester kijelentette neki, hogy hat napig el fog *rejtőzködni*, azaz halálszerű állapotba fog esni, miközben majd végigjárja a túlvilág tartományait: a mennyországot, a tisztítóhelyet és a poklot. Úgy is történt. Az emberek csodájára jártak, az orvos nem tudta, hogy mitévő legyen. Hiába szóltak hozzá, hiába rázták, nem ébredt föl, csak a hetedik napon. Elmondta, hogy hol járt...³⁸²

A csépai ember elrejtőzéséről *Kálmány Lajos* a következőképpen emlékezett meg: „Nem táltosról, hanem emberről, a csépairól írta a Szeged Népe X. száma, hogy azt is megmondja, mi a halott lelkének a kívánsága, mi azt mutatja, hogy a csépai emberről azt tartja a nép, hogy amikor elrejtődzik, összeköttetésbe lép a lelkekkel...³⁸³

Az unokák különböző változatban mesélték el a nagyapa tudományszerzését. „Fiatal korában a papa itt egyszer elaludt. Aztán nem tudom, hogy nyolc vagy kilenc napig állandóan aludt. Úgyhogy nem ébredt fel soha. Az orvosok kimaratták a fején a bőrt... nem bírták fölébreszteni. Azelőtt nem beszélt a papa senkinek se ilyet. Szóval nem vót állítólag ilyen tudományú...³⁸⁴

Kecskeméti Józsefné úgy tudja, hogy „amikor rájött ez a bűbajoság, kilenc éjjel meg kilenc áldott nap alatt aludt. Az nem ébredt fel soha. Nem temették el, mert a tollat az orrához tartották, és látták, hogy azt mindig fújja. Lélegzett. Meg se meredt, hideg se vót, azért se temették el.” Amikor aztán mégis felébredt „akkor olyan sovány vót, akár a halott. Aztán mikor már olyan állapotba vót, a mamám ott akarta hagyni, azér, mert félt tüle...³⁸⁵ A tudományt többszöri elalvás után nyerte el.

Mészáros András visszaemlékezett arra, amikor nagyapja idősebb korában újra elaludt. „Nekünk a cséplőgépink mán megvolt. Idele csé-

peltünk a Balázsfődön, oszt akkor onnan gyöttünk fel Péter bátyám, a fia, meg én, az unoka. De már akkor nős vótam. Mikor mán utóára hallottam, hogy aludt, tán három nap is. De előtte mán többször is aludt. Akkor három nap, három éjjel feszt alutt mindég. Azalatt nem történt semmi övele. Mi virrasztottunk az ágya mellett egész éccaka, mint aki halott. De nem halt meg ott, szuszogott mindég. De nem mozdult meg se, meg nem is beszélt senkivel egy szót se.... Nem szót az semmit utána se, amikor felébredt, nem szót az errül az egész tudományru egy szót se. Viszont halála után mink mindent összekutattunk a lakásába, hogy valami könyvet, vagy valamit tudnánk tanálni, de nem.”³⁸⁶

Tudományáról később sem szólt a családban. Egy unokájának azonban gyakran mondta: „Fiam! Szerencsés vagy, hogy nem abba az órába születél, amikor énrám rámmaradt ez a baj, mer aszongya, akkor terád maradt vóna. Én azt feleltem neki: – Öregapám, de jó, hogy nem akkor Mer én a halottaktul félek! – Na, azt jó van, evvel aztán elmaradt. Hát ő aszonta nekem: – Őrá maradt ez a tudás. Ő akkor kilenc nap és kilenc éjjel kint az udvaron feküdt. Étlen-szomjan. Mikor ez letőt neki, akkor gyött észhő.”³⁸⁷

Külsőre „erős, busás öregember vót. Jó erős, jó vaskos... Erősen őszes, nagyhajú..., barázdált arcú, sovány. Homloka fölöttébb magas, mi a sovány fejet a nagy, juhászos hajjal különös formában mutatja... hangján látszik, hogy nem tűr ellentmondást.”³⁸⁸

Mivel gyerekkorában megharapta a nyakát a ló, attól fogva a hangja rekedtessé vált. Öregkorára rosszul látott.

Úgy emlékeznek rá vissza, csendes, jólelkű, családját szerető ember volt. „Az biztos, hogy káromkodni nem hallotta az ember – mondta róla Mészáros András. – Attu nem tanult az ember el káromkodni senki se. Mindig a legszebben beszélt a családjához.”³⁸⁹

Egy emberi gyengéje azonban volt. „Láttam egyszer Csépán, éppen a híres csépai embernél, aki a holtakat jövendőli, hogy amint este a szőlőkapálásból a fiával hazatért, másodmagával megfelelt egy nagy tál suhantott levesnek s egy még nagyobb tál mákos tésztának. A szent ember ezen falánkságát azzal magyarázták, hogy ott csak reggel és este szokott enni a mezei nép, délben mindössze csak egy kis kenyeret fal, amit a zsebében magával vitt.”³⁹⁰

Vallásos ember hírében állt. Nem hiába nevezték a környékbeliek Szent Miskának. „Állítólag szerették a papok, mert ugye ment a templomba, ő látta el a templomot gyertyával... Vót neki egy feszületje a templom-

ban, olyan búcsújáró feszület vót. Olyan kis fehér, azt nagyapa csináltatta, meg ilyen dógot vett a templomba. Ami kis pinz így összegyűtt, azt a templomba költötte el. Nagyon vallásos ember volt a papa, emlékszem rá. Attu nem lehetett egy fenét hallani egisz életibe. Én legalább nem halottam tüle semmit. Még ha valaki: – Jaj, a fene egye meg! – mondja: – Jaj, gyerek, ne átkozódj! Nem szép az. – Mindig csak a jóra, a vallásosságra intette a népet.”³⁹¹ Hívő voltát az is bizonyítja, hogy jó kapcsolatban volt egy öreg zarándokkal, Pál bácsival.

Dékány Teréz is úgy emlékezik vissza rá, hogy az ő egész életét meghatározta, hogy ilyen nagyapja volt. „A természete is olyan volt, mint az élete. Az élet anyagi oldala nem érdekelte.”³⁹²

Ő maga nem nagyon szerette a papokat. Inkább otthon imádkozott, mint a templomban. Így tudják ezt unokái is. „A papokat nem nagyon szerette, nem vót velük rossz viszonyban, de azt mondta, hogy nem mindig azt hirdetik, amit kellene. A papok azt hirdették, hogy pokol van, ő azt, pokol nincs. Azt mondta: minden lélek fölszabadul, ha annak idején tesznek érte. Ezért a halottakért imádkozni kell: A legtöbb a vétkes pap, meg a gyermekgyilkos anya. Ő nem ért egyet a papokkal, mert az nem igaz, hogy az Isten tüzzel éget.”³⁹³

Azt a pénzt, amit adtak neki – a mondásért nem kért semmit –, egy Mária szobor melletti perselybe tette, amelyért időnként megjelent egy Katonáné nevű asszony, aki ezt elvitte Szegedre, ahol misét mondatott Miska bácsi azokért a lelkekért, akikért a miseszolgáltatást átvállalta.

Miután a halottlátás tudományát megkapta, egész életén át beszélt a halottakról. Egészen addig, amíg fel bírt kelni az ágyból. Dékány Teréz, akihez élete utolsó három esztendejére került, úgy emlékszik vissza: „Folytatta élete végéig, amíg olyan súlyos beteg nem lett. Egész télen is ágyba vót, de azért beszélt. Fölült az ágy szélére, úgy beszélt mindenkinek.”³⁹⁴

A halottakkal elrejtőzése alatt vette fel a kapcsolatot. Magyar-Szent-Mihályon is azt mesélik, hogy „Csépán van olyan ember, aki megmondja, hogy kinek mit csinál a rokona és ezt onnan tudja, „mert el vót rejtődve.”³⁹⁵

A család már nem tud arról, hogy mielőtt beszélni kezdett volna, elrejtezett-e. Dékány Teréz a lelkekkel való kapcsolatfelvétel más módjára emlékezett. Amikor ott lakott nálunk, mondotta neki a nagymama: – Nászuram! – mert minden éjfélkor kiment, azt mondta az anyám is, télen is mezítláb, nyáron is mezítláb. Eddig érő hóba is. Mindegy. De pontosan éjfélkor. Hát oszt kérdezték. Először nem mondta, mér megy ki éjfélkor,

mért megy ki mezítláb. Aztán mondta a nagymamának: – Hát ki kell menni, mer így találkozok a lelkekkel. – Hát hun vannak? – kérdi nagyanyám. – Hát ő akkor találkozik velük. Ez nálunk is megvolt, míg csak ki tudott menni. Nagymamám kérte: Nászuram, vigyen ki engem is, hagy lássam meg őket! – Mer egyszer reggel mondja neki: – Hogy van nászuram? – Nagyon jól – így nagyapa. – Mér nagyon jól? – Jaj, nászasszony! Erről gyöttek Hajdúék felől, olyan szépen énekeltek éccaka. Nem hallotta? – Nem, nászuram. – aszongya – de egyszer kivihetne mán. Megláthatnám én is, vagy meghallhatnám. – Olyan gyönyörűen énekeltek, de sokan vótak. Jaj, nászasszony, az nem olyan dolog. Maga ott szörnyet halna, ha ott azt látná. Hát azt a véres embert véresen, az agyonütöttet agyonütötte, az akasztottat akasztottan – ilyen állapotában látom.”³⁹⁶

A csépai ember tudósításának atmoszféráját legjobban Tömörkény egyik írásából érzékelhetjük. „Köszönés után csöndesen helyezkedtünk el a székeken az ágy mellett... Az estebéd beszéd nélkül folyt... azután Muladi (ő szállította az érdeklődőket Szegedről) és az ember (a halottlátó) között a szőlőmunkáról folyt a szó. ... Vannak itt most vélemények, előre-hátra, a termésről, a kötözésről, s különösen hosszasan állapodtak meg a karózásnál, amely itt még nem általános, végül a permetezéshez jutunk, amelynek a csépai ember határozottan ellensége. Azt mondja, hogy ismer olyan szőlőt, amelyet permeteztek, mégsem hoz az idén semmit, míg a másikat sohasem permetezték, mégis terem. Ezt olyan komolyan mondja, mint valamely borászati vándortanárnak. Nem szóltam ellent, mert az öreg egészen logikus alapon áll. Ő ugyanis csak a holtakat látja, a peronoszpóra pedig eleven, s így nem csoda, ha nincs vele ismeretségben...

– Messziről jöttünk magához, jó barátom – mondom...
– A halottaik végett gyüttek? – kérdezte az ember bizalmasan.
– Igen – mondtam –, hogy talán tud felőlük... Ingújjban van az ember, félkönyékkal az asztalon, s mondani kezd:

– Magának látom huszonnyolc halottját. Van közöttük egy hároméves, egy tizenkilenc éves, egy huszonhárom éves férfi, golyó általi halálban, egy negyvenhat éves asszony, gyermekágyban halt el, van egy hatvanöt éves, pirosképű barnás, állásbeli ember, van egy – s így sorra mondta, de olyan gyorsan mind a huszonnyolcat, mígnem legutoljára egy egészen ősz, nyolcvanhárom esztendősb embert látott...

Kis szünet állt be. Azt mondják ugyanis, hogy annak a halottjait is elmondja a csépai ember, aki neki üzenetet küldött. De azt neki nem kell tudtára adni, ő maga szól, hogy „magától izent is nekem valamit”. Vártam hát,

hogy ezt mondja, mert csakugyan próbaképpen izent a napam, hogy mondaná meg, az ő halottai mint vannak. De nem szólt az ember az iránt semmit (lehet, hogy nem elég ideig várakoztam). Mondom is aztán, hogy üzenetet is küldtek neki, amire ismét megszólalt az ember:

– Tudom – mondta. – Annak tizennyolc halottját látom, valamennyi barnás. Van köztük egy négyesztendős, egy – s így sorra mondta a tizennyolcat. Bajuk – folytatta – egyiküknek sincs, sem ezeknek, sem azoknak. Az a huszonnyolc halott a szentháromság templomában van, emezek pedig a Boldogságos Szűz templomában.

Kis szünet után magyarázólag tette hozzá, integetvén a felkönyökölt kezével:

– Mert nézze, akiknek bajuk nincsen holtaknak, azok nem is lehetnek máshol, mint vagy a szentháromság templomában, vagy a Boldogságos templomában. Akiknek bajuk van, azok nem ott vannak. Hát csak legyennek megnyugodva. Az elsőként, a huszonnyolc halottért egy csöndes misét szolgáltatasson, meg száz angyali üdvözetet mondjon el, a tizennyolc halottért pedig egy csöndes misét meg ötven angyali üdvözetet kell elmondani.

E megnyugtató fölvilágosítások után egy forintot csúsztattam a két gyertya közé (misére), s kezelvén Mihály bácsival, távoztunk, honnan utánunk jó éjszakát és szerencsés utat kívántak.³⁹⁷

Mészáros Mihály a nap bármely szakában tudott a halottakról beszélni. „Mindegy vót, hogy mikor mentek hozzá. Amikor gyüttek, ha este, ha reggel. Megmondta: amikor ő fölbredt, hogy ő a halottakról való mondatát soha meg nem tagadja. Ha akasztófa alá viszik se. Mer őneki ezt meg kell mondani. Ezért mindig beszélt, ünnepeken úgy, mint hétköznap.”³⁹⁸

Nem sokkal a haláleset után már tudott közvetíteni. „Nem tudom, hogy kinek, de már másnap reggel megmondta, hogy meghalt. Majd meggyün az értesítés – mondta –, előre ne mondjátok meg a családnak.” „Az első este után meg tudta mondani, ha valaki meghalt.”³⁹⁹

Előre tudta, ha valaki ment hozzá érdeklődni. „De estére – vigasztalta meg az érdeklődő Tömörkényt a halottlító menyé – hazagyön ő. – Biztosan? – Hogyne – feleli meggyőződéssel –, ő azt már odakint tudja, hogy látogatására gyöttek, hát biztosan hazagyön.”⁴⁰⁰

A nála jártak azt tapasztalták, hogy mielőtt elkezdte a tudósítást a lelkekről, időnként rátekintett az előtte ülőkre. „Úgy mondatik, hogy ez úgy van, hogy mikor valaki így ül előtte, a háta mögött az összes halottai megjelennek, s a csépai ember azokat sorról-sorra látja. Látja, hogy milyen

sorban vannak, látja korukat, hajuk színét, és annyira látja őket, hogy bizonyos esetekben a haláleset módját is meg tudja mondani.”⁴⁰¹

A „tudósítás” megkezdéséhez tartozott az a kis ceremónia, mely alatt egyik unokája meggyújtotta a gyertyákat, melyek az üvegbe falazott Mária-szobor előtti feszület két oldalán álltak. „Ezeket kénes masinával meggyújtotta a gyerek, s mindössze ez volt az egész aktus, amivel a vacsora utáni padozatlan szobát ünnepélyes formába akarták emelni.”⁴⁰²

Amikor látogatóinak beszélt, akkor a családtagok nem mentek ki a szobából, vagy a vendéget nem vezette máshová. Így a tudósítást a halottakról mindenki végighallgathatta. A lelkekről röviden beszélt. „Lefelé nézett, nem az illetőre. Összekulcsolta a kezét. Nézett lefelé a födre. Vót egy nagy Máriaja, avval szemben ült.” Előfordult, hogy amikor jöttek hozzá, szakajtót kötögetett, ilyenkor nem hagyta abba foglalatosságát, „a lába között vót a szakajtó, csinálta, szűrkalta. Meghuzigálta a tűjít. Közben meg mondta a mondókáját. Ahogyan a halottakról beszélt, abban az előadásmódban nem volt „semmi komédiásság”.⁴⁰³

A legfiatalabb unokája mesélte, hogy „csak természetesen elbeszélgetett az érdeklődő családtagokkal, mint mi ketten. Semmi egyéb. Elmondta a nagymamáig visszamenően, hány testvér, hány gyerek halt meg. Megmondta, milyen körülmények között halt meg, milyen ruhában van eltemetve, hun van szemőcse, hun van anyajegye, van-e kívánsága a halottnak. Tegyenek érte, hogy hamar felszabaduljon.”⁴⁰⁴

Egy időben a halottakat is meg tudta mutatni azoknak, akik látni akarták azokat. „Volt egy sötét kamra, ahol megmutatta a halottakat, de már akkor nem mutatta meg, meg volt tiltva, mert valaki összeesett s meghalt, mikor meglátta a halottját.”⁴⁰⁵

De nemcsak otthon, hanem kint a szőlőben is mondott a hozzá menőknek. „Mikor gyűttek, akkor sokszor vót úgy, hogy nem vót otthon a nagyapa. Mer ő szeretett a szőlőbe tenni. Vót kint egy kis gunyhócska, abba tanyázott. Oszt oda kellett kivezetni az asszonyokat, akik gyűttek hozzá. — Na, hát ők nem mennek haza anélkül, hogy ne tudjanak meg valamit a nagyapától. Vezessük ki őket. Persze nagyanya nem ment velünk, hanem a gyerekeket erre felhasználta. Mi meg örültünk neki, mert mindig adtak egy pár fillért érte nekünk is. Hát aztán így ment ez a gyerekeletünkben.” Ilyenkor aztán Miska bácsi „leült a kukoricafödre, vagy a szőlőbe, ott elmondta, amit akart.”⁴⁰⁶

Inkább asszonyok voltak az érdeklődők. Elsősorban a környékbeli falvakból (főleg Kunszentmártonból, Cibakházáról), de az ország sok

területéről felkeresték (Szeged környékéről, Szegvár mellől, a Dunántúlról). Híre eljutott Erdélybe. „Erdélyből is gyöttek. Az uram Erdélyben vót katona, határvadász vót. Oszt még ott is emlegették. Az uram mondta, kérdezték tőle, hogy hova való. — Jaj, van-e még az öreg léleklátó Mihály? — Mihály bácsi? — Megvan még — aszongya. — A nagyapám.”⁴⁰⁷

Sokan keresték fel a háború alatti években. „Nagymamámtól hallottam, hogy amikor nagyapám háborúba fogságba került, két éven át nem írt levelet. Nagymamám elment Mihály bácsihoz. Mivel ismerte, mondta neki: — Rózám, legyél nyugodt, nem láttam a lelkek között. Nem halt meg. Él. Valami olyasmit mondott, hogy nagyon sok ember között van. Csakugyan, amikor nagyapám hazajött, akkor mondta, hogy sokan voltak együtt, mert egy uradalomba kerültek. — Sok fehérnép között van. — Amikor nagyapám hazajött, akkor mondta, hogy sokan voltak együtt, mert egy uradalomba kerültek.”⁴⁰⁸

Még a háború után is érdeklődtek nála eltűnteikről. „Nyáron Cserkében voltam. Hát ott érdeklődtek a fürdőben az egyiktől, a másiktól, hogy Mihály bácsinak él-e valakije. Én nem mondtam, hogy az unokája vagyok. Egy mesélgette: katonatiszt volt, huszonnégyben leszerelt és a szülők mindig mondogatták, hogy el kellene menni Mihály bácsihoz Csépara. — Így mesélte a bácsi. Hát — aszongya —, rossz idő vót, ősz vót. Egy másik társával mentek. — Gyere, menjünk el az öreghe. Megforgatjuk az öregget, hogy az mit tud? — A háza kis alacsony, nádas ház volt. Jó nagy szoba. Tisztaság. Vót egy hatalmas nagy asztal, keresztbe a lába. Azon vót a vizes kanta. Azt nézte a nagyapa. Ők azt hitték, hogy onnan jön a tudomány. Aztán mondták, hogy őket azért küldték, mert a Mihály bácsi tud a halottakról, nekik mondjon valamit. Az pedig beszélgetett nekik a testvérekről, erről, arról. Nagyszülőkről. — Vót magának egy rokona, egy katona. Az orosz fronton halt meg, egy társa agyonlőtte.”⁴⁰⁹

Előre tudta, kiről akarnak tudni. „Nem kérdezett az különösebben semmit a hozzá menőktől. Megmondta már neki előre, amikor az asszony azt mondta: — Mihály bácsihoz jöttem, szeretnék érdeklődni. — A fiáról, ugye lelkem? Mer akkor meg ekkor halt meg a fia, hosszantartó betegségben. Pontosan, még azt is megmondta, hogy milyen ruha vót rajta, mikor temették.”⁴¹⁰

Megmondta, ha egy lélek megjelent a családnál éjjel. „Egyszer eladtunk egy lovat. Azt mondja éccaka anyósom: — Jaj, Józsi, gyött valaki a pizér, mer rácsaptak egy nagyot az ajtóra. Mer kupecoknak adtuk a lovat. Hát, másnap átmentem Mihály bácsihoz. Azt mondta: — Marcsa! Nem

vettetek észre valamit az éccaka? – Dehogynem, Mihály bácsi! – mondom. Jártak az udvarunkon, mer attuk el a lovat, oszt féltették a pénzünköt. Aszongya: – Nem, fiam, nem az vót. Hanem egy hozzátartozó. Aztán mondta, hogy a férjemet nagyon várta az unokatestvérem, Fialka Gyuri, míg beteg vót. De az nem ment. Az jelent meg nálunk.”⁴¹¹

A megjelent lelkekért misét mondatott Mihály bácsi. „Más esetben, hogy átmentem, azt mondja: „Marcsa! Mondd meg az apádnak, hogy nem tudok megszabadulni itt az ivadékjaitól. Hogy mondjam meg az apámnak. És hogy csináltasson egy csendes misét. Hát, mondtam is én édesapámnak, de olyan könnyen hagyták, akárhányszor átmentem Mihály bácsiho: – Nem mondtad meg apádnak? Megmondtam én! – No, oszt egyszer édesapám meg is csináltatta, csendes misét, aztán nem vót nálunk semmi.”⁴¹²

Az álomban sokat megjelenő lélek ellen „praktikát” is alkalmazott. „Tizenöt éves voltam, mikor anyámmal voltam ott, nála. Az apjáról akart tudni, mer mindig vele álmodott. Adott anyámnak valamit, egy üvegbe. Szentője be azzal a szobát felülről. Aztán sose álmodott vele.”⁴¹³

Unokái tudnak arról, hogy gyilkost is leleplezett. „Egy farsang reggelén volt, hogy egy barátnémmal készültünk. Megjött a barátnőm is, a Dékány nagypapa barátja is, na ők együtt mentek. – Hát mi még ráérünk, mer korán van, hát osztán beállít egy úriember. Hát begyűtt, beköszönt: – Jó reggelt! Kicsit fölényesen beszélgetett, aztán mondja, hogy Mihály bácsit keresi. Az itt van? – Itt. – Azért, mert az biztos, hogy nagypapa soha nem urazott senkit. Az aszonta jegyző úr, ha hivatalos ügybe vót, de aki odagyűtt, annak csak aszonta: – Jó asszony, jó ember. Nem titulázott meg senkit.

– Jó ember, én vagyok! Ha így gyűttek, akkor mindenki előtt is így beszélt. Nem vót probléma abba, ha valaki ott vót, az én szüleim, vagy a többi testvéreim is bent vótak. Mink gyerekek meg egy sarokba félrehúzódtunk, mintha mink nem is lettünk volna bent. Mondja nagypapa anyának: – Rozi, kimehetnének a másik szobába? Anyádék mán felkeltek? – Azt mondja édesanyám: – Édesapám kihemetnek, hát mér ne. – Nem tudták, hogy mér köl nekik a másik szobába kimenni. Hallgassuk mán meg, mér mentek ki ezek!

– Mondja: – Mihály bácsi, én azért gyűttem, hogy énnekem valamit mondjon a halottaimról. – Hát oszt sorolja neki, hogy az egyik az édesanyja, meghalt. Az édesapja meghalt. Az milyen. Az édesanyja elég jó lelkiállapotban van, az édesanyjának nincs semmi kívánsága. Az a fősza-

badult lelkek közé tartozik. Az édesapjáért tenni kell valamit, azé valami jótékonytságot tenni kell. Hát osztán mondja: – Van magának egy testvére is. – Igen, öngyilkos lett. Azt mondja neki nagyapa – azért vitte ki a szobába –: Az nem öngyilkos lett, hanem azt maga lőtte agyon. – Akkor tiltakozott kézzel-lábbal. – Hát meghalt. – Nem, nem – nehogy azt higgye jó ember, én nem jelentem fel. Nekem arra nincs fölhatalmazásom. Én ezt magának megmondom, ezt maga ölte meg. Ez magának borzalmas vétké, hogy maga a testvére borzalmas körülmények között van. Száz Miatyánkot mondjon el. Píze van, de nehogy fogadjon egy asszonyt, aki maga helyett elmondja. Maga tiszta szívből, lelkiből mondja el azt a száz Miatyánkot. Akkor szolgáltatson szent misét, adjon a szegénynek. Csak jótékonytságot. – Mer hát minden esetben kiemelte a szent miseáldozatot. Ami a legtöbbet tesz az a szent miseáldozat. Nagyon szelid lett az ügyvéd bácsi. Könnyörgött neki: – Mihály bácsi! Kínálta neki a száz pengőt. – Én magától még egy fillért se. Az ügyvéd nagyon szelid lett, félt, hogy föl találja jelenteni nagyapa őt. Aztán mondta nekünk nagyapa, egy szót se, még azt se, hogy itt járt.”⁴¹⁴

Sok hiedelemtörténet szól arról, hogyan tették próbára az öreg tudását. „Itthon vót egy gazda, Domján Jenő. Nagygazda vót. Az valami iskolatársaival fölkereste, hogy ő elgyün, megnézi azt az öregembert, hogy ugyan miből beszél a. Hipnotizál, vagy tudja isten. Hogy így beszélgetett a halottakrúl. El is gyüttek. Domján meg a barátja. Elgyütt tudakolózni. A füleimmel hallottam, amikor odagyütt hozzá valaki, akkor megkezdte a nagyapa: – Maguk tudakolózni gyüttek énhozzám. – De Domjánnak és a barátjának egy szót sem szólt. Hát, hogy öregapám nem szólt semmit, egyszer megszólalt Domján Jenő: – Mihály bácsi! Mi tudakolózni gyüttünk vóna! – Arra azt mondja nagyapám: – Á, maguk nem tudakolózni gyüttek, maguk próbálni gyüttek! Kiprobálni emgem, hogy miből tudok. – Szépen eleresztette őket, hogy az isten áldja meg.”⁴¹⁵

„Vót ő papi törvényszék előtt is, azért mert beszélt. Kezdetben vót itt egy pap, az nem hitte el, hogy amit ő mondott, a halottakról mikor elmentek hozzá. Osztán ennek a papnak meghalt az édesanyja. A pap ágyánál egy Szent Anna kép vót. Ez egy reggel megfordult, befelé. Másnap reggel meg kifelé fordult. A második reggel azt mondja a szógálónak: – Menjen ki Miskához, oszt kérdezze meg, az a Szent Anna kép mér forog ott, az ágya fölött. Mondta neki: – A Szent Anna kép megforog, de nézze meg, hogy nyolc malac helyett kilenc eszik a vályún, azt is nézze meg. – Mert a rengeteg ételt, a drága ételt megfőzték, de ha egy szegény bement,

egy falatot sem adott neki, ott élt az anyja a vályúnál a malacokkal. Ő vót a kilencedik malac. Így megüzente neki. – Hát persze feljelentette a papi törvényszék előtt. Vácra kellett neki menni. A püspökségre feljelentette. Hát bizony, jól körülfogták, jó néhány pap vót, aki körülfogta. Kérdezték, hogy mit tud? Mér mondott ilyet a plébános úrnak? – Mondta, azért mondtam, mer ez igaz vót. Odaküldte a szakácsnőt, hogy a Szent Anna kép megfordult. Hát én meg mondtam, mér fordult. – Aztán akkor minden papnak kellett valamit mondani. Mindenkinek vót halottja, mer az élőkről nem tudott semmit. Se jósolni, mér kérdezték, de nem foglalkozott az olyasmivel. És hogy ott a törvényszéken elmondta mindenkinek amit tudott a halottjaikról. Azt mondták: menjen haza bácsi, és minident, amit csak tud, mondja. Nem lett semmi baja.”⁴¹⁶

Amikor még egy alkalommal tiltották, be is zárták. De hiába, mert „különleges” képességével az ajtók is kinyíltak előtte. „Rázárták, becsukták rá az ajtót. Rátette a kezit az ajtókilincsre, kinyílt, de mán be nem csukódott. Ha egy gyerekéhez ment, akkor csak úgy ment be, ha biztos vót benne, hogy otthon vannak. Ugye télen zárva van az ajtó. Mer hogyha nem vót biztos, akkor az ajtó nem csukódott be. Ezt is tudom, mer ez meg az apámnak a testvirjével történt. Hiába is csukta vóna be az ajtót.”⁴¹⁷

A hiedelem úgy tartja, tudását átadta „egy női személynek”. Egyek szerint egy cibaki lánynak: „Az a nő kijárt a temetőbe, a Mihály bácsi sírjához. És tán úgy adta át.”⁴¹⁸ Azt is mondták, Kecskeméten lesz egy, „az beszél majd, ha nagyapa meghalt”. Gyakran mondogatta: „majd Kecskeméten megszületik az utódom – mondta –, Kecskeméten.”⁴¹⁹ Egy harmadik változat a tudomány örökösét a mezőtárkányi asszonyban vélte felfedezni. „Az járt ide, amikor a mi nagyapánk beteg lett, a Miska bácsi... Beszélgetett is ott, ahogy a betegágyon feküdt a papa. Majd azután, hogy meghalt, utána elgyött hamarosan, másnap, vagy harmadnap, ahogy meghalt... Kérte Rozi nénénket, hogy engedjék be a papához, mer ő beszélni akar vele. – Édes csillagom, nem lehet már vele beszélni, mert már meghalt. Tegnap halt meg. Őneki akkor is beszélni kell vele. Hát oszt őneki ígérte a Miska bácsi a Mária szobrot. Ő lesz az utódja Miska bácsinak. Hát osztán elvitte a mezőtárkányi asszony a Mária szobrot...”⁴²⁰

A putnoki halottlátó asszony Keleti Józsefné Vécsey-Jolán. 1929-ben született Sajókázánban. Apja csordás volt. Putnok környékén *jósnőnek*, *tudósasszonynak*, *táltosnak*, *Jolánkának* nevezik. Római katolikus vallású.

Vécsey Jolán így vallott gyermekkoráról: „Félnék gyermek voltam, ma is félek a békától. Hat elemit végeztem, de sokszor hiányoztam az iskolából, mert segíteni kellett a szüleimnek. A fiatalok társaságában nem jól éreztem magam, mindig a betegek és az öregek kötötték le a figyelmemet, szerettem, és ma is szeretek rajtuk segíteni.”⁴²¹ Egy darabig ápolónő akart lenni, majd apáca.

Fiatalon ment férjhez Csala József bányászhoz. Első férjétől négy évvel ezelőtt elvált, majd férjhez ment Keleti Józsefhez, régi nagy szerelméhez. „Nagy lakodalom volt, hajnali tűzgrással. Most boldog, kivirult. Anyagilag mindkét gyermekét segíti, még egykori férjét is. A nagyobb lányának épített egy hat szobás házat. Itt lakik a második férjével.”⁴²²

Pszichiátriai betegfelvételi lap felhasználásával egy helyi gyűjtő a következőképpen jellemezte a halottlátó asszonyt: „Gyermekeit nagyon szereti. Önmagával elégedett, pedáns. Aktív a munkában, szorgalmas. Szereti, ha foglalkoznak vele. Fantáziája gazdag. Viszonylag jó kifejezőképessége van. Figyelme éber. Szóban széleslátókörű, írásának primitívsege zavarja, ezért nem is szeret írni. Nem tartja magát betegnek. Jószívű, szeret másokon segíteni. Első férjével nem volt boldog. Fiatal korában érzéksalódásai voltak. Egykor stigmafoltok voltak rajta, ma már nem jönnék elő.”⁴²³

Sok hiedelem fűződik Vécsey Jolán tudományszerzéséhez. Az alábbiakban ezekből mutatunk be néhány jellemzőbbnek tekinthető típust.

1. „Egyszer jöttem haza temetésről, és akkor beszéltek, hogy csoda történt Vécsey Jolánnál. Szenved, mint Krisztus. Nagyon beteg volt. Én

nem nagyon ismertem, mert akkoriban jöttek át Dobocsánból. Este mentem a nővéremhez. Az egyik kapuban találkoztam egy ismerős asszonnyal és sír. Mi baja? — Vécsey Jolán beteg. — Hogy? — Már akkor érdekelt, mert már hallottam a temetőben. — Menjen, nézze meg — azt mondta. Bementünk, de a konyha tele volt. Én megálltam, mert nem tudtam bemenni a szobába. Az az asszony, akivel találkoztam, azért sírt, mert a férjéről beszélt Jolán. A férj odamaradt a háborúban. — Megint beljebb mentem. De ott megint megálltam, mert nem lehetett beljebb menni a néptől. Egyszer csak mindenki énrám nézett. Hát oszt visszafordult az az asszony, akivel bementem. — Jolánka magáról beszél, hogy itt jön egy asszony, akinek itt van a testvére. Nekem vót egy öcsém, aki ejtőernyős volt. Oda is maradt a háborúba. Ez meglepett engem. Háromnegyed hét még nem volt. Megkérdeztem Jolánt: — Jolánka, hát mi baja? — Azt mondta, nagyon beteg vagyok. — Mi fáj? — Tessék nézni, aszongya, és lehúzta a hálóingét. És itt elől olyan volt, mint akit vesszővel összecsapkodtak, és olyan véraláfutások voltak rajta. — De az nem annyira fáj, mint ez. — És a jobb oldala olyan volt, mint aki elesik és jól beveri magát. Kék, zöld.

Olvasó volt a kezére csavarva. Kérdeztem: — Hívtak-e már orvost? — Az anyósa is sírt. Mondta nekem, hogy éjjel borzasztó volt, mert valósággal leemelik az ágyról, ki van nyújtózkodva a levegőbe. Fel van emelkedve. Mondta Jolánka: — Most fogok én nagyon szenvedni. Ha ezt én kibírom, nagyon jó dolgom lesz. Hét óraker. És úgy nézett az órára. — De ne nagyon tessék kíváncsiskodni, mert annál nagyobb lesz az én szenvedésem. Kimentem, és mondtam az asszonyoknak: — Imádkozzunk a betegért, mert az imádság nem ronthat. Így imádkoztunk együtt. És eljött a hét óra, már nálunk harangoztak. Egyszer csak hallom, hogy a fiatalasszony elkezd jajgatni, mint akit ölnek. És elkezdenek kopogni. Azt mondta, hogy őt most feszítik. Hát tényleg, mintha három szöveget vertek volna a padlóba. Akkor tényleg be kellett volna menni, mert ottan olyan jajgatás volt. És aztán vártam a végét. Templom után megint visszamentem. Találkoztam a sógornőmmel. Sírt. Neki is volt halottja, és Jolán beszélt róla, meg az én ejtőernyős bátyámról is, a hűgomról is. Bementem. Az a Jolán úgy össze volt csapzva, a haja vizes, mintha nem tudom, hogy szenvedett volna. A hálóing rajta tiszta víz volt. A keze ki volt tárva. Volt, aki jobban meg tudta figyelni, az azt mondta, három szögrem meg volt hasadva a marka. Valamit láttam rajta. Vért nem láttam. Imádkoztunk. Később jöttek a rendőrök. Kérdezték: — Hol van a csoda asszony? — De nem mertek be-

menni a szobába. Mink elmentünk. Másnap mentem a kapujuk előtt. Hát ki jön velem szembe? – Hát a jósasszony. Köszönt. Jolánka, hogy van? – kérdeztem. Ahogy ő kinézett! – Köszönöm, jól – mondta.⁴²⁴

2. „Amikor húsz év körül volt, egyszer elvesztette az eszméletét. Ezt nekem Jolánka nagynénje mondta. Összeesett Jolánka. Próbálták felemelni, de nem volt olyan erős férfi, aki fel tudta volna emelni. Mintha olyan súlyos lett volna, amit ember nem tud megmozdítani, addig, amíg az az idő le nem telt. Aztán nagyon lassan eszmélni kezdett, de nem mondta meg, min ment keresztül. Nem mondta el, mit látott ott, ahol ő volt. Utána kezdődött el neki. De nagyon nagy szenvedés ez, hogy így tud beszélni a halottakkal.⁴²⁵

3. „Ezt nem tanulta, hanem beteg vót. És aztán úgy valami jelenése vót. Úgy lett neki nem tudomány, mert ez nem tudomány, hanem ez a lehetősége.⁴²⁶

4. „Azt mondta, hogy mikor ő olyan tizenhét-húsz éves lehetett, ilyen egészen fiatal korban történt vele. Egy alkalommal ő elvágódott, és egy egészen merev görcs jött a testére. Az eszméletét is elvesztette. Ő nem tudta, mi okozta. Föl akarták tenni az ágyra, és nem bírták felemelni. Begurult az ágy alá. Ott vót három napig. De eddig mindig eszméletlen vót. A három napi eszméletlenség után már tudott magáról, akkor mondta: nekem beszélni kell. De ugye ő olyan apró részleteket nem mondott el, mert ezek olyan titkok, hogy azokat ő kapta, nem mondhatja el.⁴²⁷

5. „Az édesanyjától hallottam, hogy sokat szenvedett. Nagyon beteg volt. Anyira szenvedett, hogy ki volt feszülve, úgy szenvedett, mint Jézus Krisztus a keresztfán. Mán le is tettek róla, hogy életben marad. Az édesanyja azt mondta, hogy lakott ott régebben egy jósnő, ők arra gondoltak, hogy attól kapta. Ráhagyta a tudását.⁴²⁸

6. „Tizenhat éves korában beteg volt. Eszméletlen állapotában állandóan a túlvilágon járt. Amikor meggyógyult, aztán ő azokkal a lelkekkel, akikkel találkozott, barátkozott. Azóta azok a lelkek jönnek hozzá. Hat hétig volt beteg.⁴²⁹

7. „A Mindszenti templom mellett lakott egy öreg tudósasszony. Jolán ment hozzá, akkor még fiatalasszony volt. Azt mondta neki az öreg tudósasszony: – Téged vártalak, közeleg az óráim, és rád akarom hagyni a tudományomat! – Ettől kapta a tudományát.⁴³⁰

8. „Vót ennek egy ilyen nagyanyja, és az hagyta rá. eztet. Ő míg meg nem hal, erről nem tud lemondani. Ő neki mondani kell, mert a nagyanyja úgy ráhagyta, hogy még éltibe. Ő még fiatalasszony vót, már gyakorolta.⁴³¹

9. „Vót egy öreg néni, és az adta rá ezt a tudást. Isten verését hagyta rajta.”⁴³²

10. „Az apósa kórházban volt. Amikor meglátogatta, akkor egy néni haldoklott és ráhagyta a tudományt. Ez Miskolcon vót. De azt is beszélték, hogy az apja hagyta rá. Ő meg azt mondta, hogy eztet Isten adta. Megmagyarázhatatlan – mondta.”⁴³³

11. „Harminc éves lehetett, mikor egy idős halottlító nő megcsipdeste és ezáltal adta rá a tudományát. Az idős halottlító csak ezután tudott meghalni.”⁴³⁴

12. „A putnoki jósasszony a tudományát egy idős asszonytól örökölte, amikor a kórházban feküdt. Az addig nem tudott meghalni, míg valakinek a kezét meg nem fogta. Ez a putnoki asszony megismította az öreg néni kezét. Nem közvetlen a kórházban, hanem hazakerülése után tudta meg, hogy rá milyen tudomány ragadt. Otthon több napon át aludt. Ez alatt a feje felett fényesség jelent meg, és a levegőben lebegett. Az orvosok nem tudták, mi az oka, hogy nincs ébren. Ébredés után a jó tudásával rendelkezett.”⁴³⁵

Vécsey Jolán azt vallotta: „A családunkban előttem nem volt senki jós. Nem voltak babonás emberek a szüleim, sem a nagyszüleim. Apám józan cselédember volt. A cigányok, vagy más műveletlen emberek még ma is zaklatnak olyan buta babonával, hogy háritsam el a rontást. Ilyen babonákban nem hiszek, elzavarom, aki ilyen butasággal keres fel.”⁴³⁶

Tudományszerzését a következőképpen mesélte el: „Egyszer édesapámmal aratni voltunk. Eltört a kaszája és rettenetesen káromkodni kezdett. Én a föld túlsó részén szedtem a markot, de a hangos szitkozódásra rosszul lettem. Elvesztettem az eszméletemet kb. húsz percre. Tizenhat éves voltam akkor. Később beszélték, hogy összefutottak az asszonyok és hosszas dörzsöléssel kezdtek életre dörzsölni. Mikor magamhoz tértem, rögtön elmondtam, hogy egy szép, kékruhás asszonyt láttam. Hasonlított a nénémhez. A kezében egy nyitott könyvet tartott. Felém tartotta, mutatta. Ezután még félénkebb lettem, mint annak előtte. Mindenféle alakot láttam magam körül, de sokáig nem mertem szólni róla szüleimnek. Amikor megemlítettem, idegbetegnek vélték és Miskolcra vittek az Erzsébet Kórház idegosztályára. Hosszas vizsgálat után egészségesnek találtak és hazaengedtek. Huszonegy éves voltam, már két éve asszony, amikor elmentünk a szőlőbe kötni. Már a tető felé jártam, amikor az egyik dús lombú tőkét hiába kötöttem, mindig szétbomlott. Már hatodszor rugaszkodtam neki, amikor hirtelen felbukkant ugyanaz a kékruhás asszony,

akit már láttam a búzaföldön, tizenhat éves koromban. Most nem egyedül volt, hanem egy társával. Ismét felém mutatta a könyvet. Enyhe szédülést éreztem, majd olyan gyorsan, hogy a lábam nem érte a földet, repítettek lefelé a szőlő aljába. Itt összeestem, hazavittek. Otthon eszméletlenül vergődtem, és a vállamon, kezemen kék foltok, vesszőnyomok jelentek meg. Úgy szenvedtem, jajgattam, mint akit vernek. Az összesereglett szomszédok csodáról beszéltek. Szinte egyszerre érkezett az orvos, és a rendőrnnyomozó. Az orvos vizsgálta a megjelenő és eltűnő kék foltokat, majd amikor ezek vörössé váltak és megindult belőlük a vér, kijelentette, hogy orvosilag ismeretlen a jelenség. Mentőt hívott és Miskolcra vitetett. Vergődésem tovább tartott, ezért bekötöztek az ágyba. De az ágy szinte emelkedett velem, úgy vergődtem. Altattak. Röntgeneztek, az agyvizet vizsgálták. Majd megállapították, hogy nem vagyok elmebeteg. Hazaküldtek. Itthon ismét nem mertem szólni az alakokról, akiket láttam. Félttem, hogy betegnek tartanak. Közben az apósom felakasztotta magát. Elmentünk Miskolcra Kovácsnéhoz, a jósnőhöz. Az apósomról kérdezztük. De ő összevissza beszélt. Közben én megláttam a szoba egyik részében az apósom arcát. Felismertem tisztán. Hazajöttünk. Akkor már nem félttem, hanem elfogadtam ezt a különleges képességet.”⁴³⁷

Vécsey Jolán mostanában már tudományszerzésének egyházzal kapcsolatos vonásairól nem beszél. Újabban tudományszerzésének idejét húsz éves korára teszi, amikor is véres embereket kezdett látni. Akkor azonban még nem mert róluk beszélni, csak a férjének számolt be látomásairól, azt hitte, képzelődik. Nagynénjét látta meg először. „Mintha álom lett volna rajtam, kék foltok jelentek meg a testemen.”⁴³⁸

Ezek az első látomások 1949 márciusában jelentkeztek. Akkoriban a gyerekeit sem merték vele hagyni, mert nem lehetett tudni, esetleg milyen roham vesz rajta erőt, féltek: nehogy a gyereket valami baj érje.

Abban az időben szégyellte képességét, és maga is értetlenül szemlélte. A faluban nagy izgalmat keltettek a vele elforduló események. Az ottani hatóság félt mindenfajta rendbontástól, ezért a „rendőrök bevitték a pártgyűlésre, hogy mondja meg, nem igaz, ami vele történt, és nem igaz, hogy látja a halottakat.”⁴³⁹

Ezt követően két esztendeig beteg volt.

„Huszonégy éves voltam, arra kértem a férjem, váljunk el. Félték tőlem az emberek, haragudtak rám.”⁴⁴⁰

A látogatók fogadása Vécsey Jolánál a következőképpen zajlott:

hétvégén nem fogadja az érdeklődőket, mert „a pénteket az Úr Jézusnak ajánlja, a szombatot Szűz Máriának. Vasárnap meg szent misére megy.”⁴⁴¹

A nap nem minden szakában tudósít, csak délelőtt, mert délutánra kifárad. Nappali fénynél, főleg tíz-tizenegy óra között látja a lelkeket tisztán. A dorogiai azt tartják „délután azért nem beszél, mert a lelkek sétálni vannak.”⁴⁴²

„Balog Ferinek a felesége jár hozzá takarítani. Az azt mondja, mikor eljön a délelőtt tizenegy óra, akkor le kell neki feküdni, mert ki van fáradva, reszket és jön a hab a szájából. Míg ő él, addig az mindig így lesz.”⁴⁴³

Nem beszél a halottlátó ünnepnapokon sem, mert a néphit szerint a lelkek ilyenkor búcsúban vannak.

Az érdeklődők az asszonyt a haláleset után hat héttel kereshetik fel. A fűzesabonyiak úgy tudják, nem mond a halottlátó minden megyének, mert „ő fizet utána ilyen adót.” Vécsey Jolán korán reggeltől beszél a halottakról. „Azt mondják, van, amikor hat órától beszél.”⁴⁴⁴

A halottlátóhoz szinte „szünet nélkül mennek, száz-százötven ember is megy hozzá egy nap.”⁴⁴⁵ A várakozók az udvaron gyülekeznek. Általában asszonyok keresik fel, de a látogatók között férfiak is akadnak. A férfiak gyakran nem mennek be a halottlátóhoz, inkább az udvaron, vagy a kocsiban várakoznak hozzátartozóikra. Az érdeklődők különböző korúak, minden generáció képviselteti magát.

Természetesen olyanok is felkeresik, akik nem hisznek tudásában. A fűzesabonyiak szerint „van neki egy kutyája. Nyitva van a kapu, nincs kulccsal bezárva. Be kell menni, mert nem szeretik, ha az utcában vannak, és a kutya nem tűrte azt a férfit bent, aki nem hitt. Majd leszedte, úgy vitték ki a férfit. Mondták, hogy biztosan haragosa ennek a jóasszonynak. Annyira megérezte még az a kutya is. El vótunk ámulva. A kutya körbeszaglászott bennünket.”⁴⁴⁶

A halottlátóhoz egyenként vagy az egy családból valók mehetnek be egyszerre. Az idézés a következőképpen történik. „Mikor bementünk hozzá, a kis asztalkához ültünk. Ő velünk szembe, a hátunk mögötti sarokba nézett. Nekünk csak őt kellett nézni. A szentatyá adott neki egy olvasót, az volt a kezében. Imádkozott, nézte a rózsafüzért. Láttuk, hogy a sarokba tekint, de le-lehajtja a fejét. Mi nem néztünk a sarokba. Ő azt mondta is, hogy ne nézzünk oda.”⁴⁴⁷

„Imádkozik és a halott jön elő. Aztán annak rendje és módja szerint beszél. Az asszony pedig szó szerint adja által. Nem tesz hozzá se. A meg-

jelenő halott beszél az asszonyok.⁴⁴⁸ Mondják a hajdúdorogiak, a halottlátó újabban már nem imádkozik. Csak az olvasót veszi elő, de értelmiségiek és ateisták előtt azt is elteszi.

Vasi Sándorné így emlékezett vissza arra, mi történt vele a „táltosnál”: „Hát fölmentem hozzá, a falu végén élt egy szép házban. Beszélnek, hogy nagyon dühös a táltos, ha becsapjuk. Alig mertem bemenni. Azt is mondják, hogy az elrejtés után, ha a halott rokona nem megy el, ismét a táltost verik meg a halottak. Az meg bénító betegséget tesz a rokonra. Ezt még én nem akartam, mert a legjobban a betegségtől félek. A táltos azt mondta, hogy menjek három nap múlva vissza, kedden, amikor feljön az első esthajnalcsillag. Vagyis úgy hét óra körül. Az én látogatásom után elrejtetik két napig, a túlvilágon jár. A szomszédok néha hallják, hogy sikoltozik, mert vót amikor hangosan beszélt a szellemekkel. Ő keresi fel ilyenkor a halottakat meg azután is, ha a rokon nem jött el, ismét. Akkor a felidézett szellemek meg is verik őtet. A szomszédok látták, amint kék, zöld vót, s alig tudott járni. Meg hallották a verekedéseit. Az egyik látta is, hogy fel vót borogatva a berendezés is.”⁴⁴⁹

Vécsey Jolán a haláleset után hét, különleges esetekben több évre visszamenőleg tud közvetíteni a halottakról. Általában egy halotról beszél egy alkalommal, még akkor is, ha több halott jött el, mert zavarnák egymást.⁴⁵⁰

A halottlátó a halott megidézése után megkérdezi az érdeklődőt, hogy kivel akar beszélni; férfivel vagy nővel? Különben nem kérdez semmit. Ilyenkor a hajdúdorogiak szerint „köd ereszkedik a szobába”.⁴⁵¹

A besenyőtelkiek azt tartják, hogy „gyönyörű asszony, de amikor mondani kezd, olyan csúnya, mint egy boszorkány.”⁴⁵²

Tóth Margitnak a következőképpen közvetített: „Nekünk azt mondta: Itt áll az édesanyja. A háta mögött az édesapja. Mellettük áll egy fiatalabb férfi, fekete hajjal, fekete bajusszal. De az már nem beszél. Annak már nem lehet beszélni, mert az már üdvözült. Azok, akik már a bűnöket levezekelték, azok már nem beszélnek. A nővérem is ott volt, az beszélt: Nagyon örültem, hogy eljöttetek. Nem mennék vissza a földre. Nem volt ott jó nekem, úgy mint itt. Itt nagy a nyugalom, a béke. — Ő tanítónő volt, kórházban halt meg, fehérvérűségben... Jolánka vette át a szót: — Nemsokára szomorú sors vár Marikára, mert lebukik, úgy fog meghalni. — Jolánka mondta: mert a halottjaik várnak valakit. És ahogy hazajöttünk, írtam egy levelet a nővéremnek. Pénteken itt volt a távirat, hogy Marika meghalt. Ezt nekünk előre jelezte Jolánka. — Sokáig keresték ezt a nő-

vérünket, hogy hol van. A szobájában találtak rá, az asztal alá volt bukva.⁴⁵³

Hasonló az a tudósítás is, amit Kovács Andrásné mesélt: „Bementünk. Mingyá mondta: – Két halottjuk van, egy férfi és egy nő, magának az édesapja. Nagyon várta magukat, beszélni akar. Mi hárman ültünk egymás mellett, ő meg velünk szembe. De nem kártyábul vetett, ez csak a falat figyelte. Úgy beszélt. A két haláleset két hónapja történt. Megkérdezte, melyikről akarunk. A férfiről vagy a nőről? Csak egyről lehet. Ha én ezt tudom, akkor nem megyek el. De más csak érdekelt az anyósom esete, mert mind a kettő hirtelen halt meg. Mondtam én akkor kijövek, ha csak az egyikről beszél, csak az anyósomról. Azt mondta, hogy akkor a jóslás nem érvényes, mert akkor a halott elmegy. Kettőhöz egyszerre nem beszél. Apósom közbeszólt, hogy akkor csak a feleségéről beszéljen. Elmondta a jó anyósomról, hogy korán halt meg, nem tudott elbúcsúzni apósomtól. A nyelve elzsibbadt, mondott valamit. Megmondta azt is, hogy agyvérzést kapott. Valami nyomta a szíve körül. – Hát mondták, hogy amikor felöltöztették, elindult az orrán a vér. Vértót vót rajta. Ezért már nem akarták levetni a kombinéját. – Mondta: – Mér nyugtalanodik apósom. Ne tegye, mert akkor ő se tud nyugodni. Nyugodjon bele. – Mondta is apósom, nem alszik. – Nagyon örül a sírkőnek, apósom neve is benne van a sírkőben. Nem várta, nem gondolta, hát még neki sírköve is lesz. A vágya teljesült, hogy ő halt meg hamarabb. – Mindig azt mondta anyósom, arra kéri a jó istent, ő haljon meg hamarabb. – Apósom is csak lesett, mert mindig mondta előttünk anyósom. – Igazságos légy a négy gyerekkel. Egyformán ossza szét a lakást. – Zűr vót odahaza, mert az egyik menyük mindent elhordott. Az anyósom azt is megmondta, hogy a gyerekek ne zűrözzenek. Sajnálja, hogy egyiktől se tudott elbúcsúzni. – Úgy elmondott mindent a jóasszony, ahogy az a létő világon történt. – Köszöni az unokának, hogy... nem mindegyik unokája látogatja a sírját. – Van olyan unokája, akit nagyon szeretett, odaadta neki az utolsó pénzt is. Katona vót, és nem engedték haza a temetésre, s utána se vót, amikor szabadságon vót. – Mutassa a halott, hogy a fejével mi van. Köszöni apósomnak, hogy dörzsölte a fejit – mert az apósom dörzsölte a fejit, amikor beteg volt.”⁴⁵⁴

Vécsey Jolán megmondja, milyen betegségben halt meg a hozzátartozó. Azt is látja, ha valaki erőszakos halállal halt meg. „Itt volt Dorogon egy asszony, a férje agyonverte baltával. Pontosan így látta őt a putnoki asszony. Neki mindig ezeket a percekét mutatja a lélek.”⁴⁵⁵ Elő-

fordul, hogy megüzeni, kivel akar beszélni a lélek. „Első nap elment a két lány. Mondott nekik is valamit. Velük üzente, hogy az apukájukkal szeretne beszélni. Elment másnap János bátyám. Azt mondja: Mindent igazat mondott. A fiúknak nem mondták meg, hogy meghalt az anyukája. — Mert szanatóriumba volt Pesten. Azt mondták a gyerekeknek, kórházban van az anyja. Miért nem viszik ki a sírjához? Mán minden unokája volt a sírjánál, csak a kislfia nem. Köszöni a lélek, hogy leszedte a virágot a sírjára, még ha a spájzba is felejtette. — Azt mondja János bátyám, tényleg leszedte a virágot, a spájzba bevitte, s valahogy nem tudott kimenni a tetetőbe, s elhervadt a virág. Azt üzente a felesége: „Addig nem nyugszik meg, amíg jó anyukát nem kerít a kislfiúnak.”⁴⁵⁶

A putnoki halottlító asszonyt rendszeresen keresik fel azzal a célla, hogy eltűntek után érdeklődjenek nála. „Vót ott egy asszony, mondta, hogy a férje elment. Kiadták körözés alá. Feketébe vótak a mondóaszszonynál. Nagyon ríva jöttek ki. Megmondta nekik az asszony, halott a férje, értesítést fog kapni. A vízbe van, azt is megmondta.”⁴⁵⁷

Még mind a mai napig felkeresik háborúban eltűntek hozzátartozói. „A húgomnak elveszett a férje a háborúban. A húgon a vöröskereszt által is kerestette. Vót ő a miskóci jósnál is. De sehol nem mondták meg, hogy meghalt a férje. Jolán megmondta, hogy olyan helyen van, ahonnan ő nem jöhet, mer már családja is van. A halottak közt nincs.”⁴⁵⁸

Rajta keresztül kérdezi meg a család, hogy egyes ügyekben hogyan viselkedjenek, mit tanácsol az elhunyt. „Meggyesy Ica is volt nála. A férje megmondta, a lányuk nem fogja szeretni a szakmát, amit most tanul. Ez így is van, mert fodrász, a lány valóban nem szereti. A lány megkérte az anyját, hogy kérdezze meg Putnokon az apját, hány éves korában menjen férjhez? — Tizenyolc éves korodban, azt üzeni az apád. Pontosan úgy volt.”⁴⁵⁹

A halottak panaszát is közvetíteni szokta a halottlító asszony. „Vót egy ember Putnokon. Azt mondja neki az asszony: — Jelentkezik magának egy fiatalember, rokona magának. Panaszodik, hogy őneki családja maradt ott, de senki nem törődik vele. Se nem imádkoznak érte, se misét nem mondatnak. Kisült, az anyjának a testvérének a fia. Az istennyila csapta agyon. Így aztán a nagybátyja vette magát, és amikor a feleségének mondat misét, akkor ennek is mondat.”⁴⁶⁰

Őt is felkeresik azok, akiknek hirtelen halt meg valakijük. „Egy asszonyka elment hozzá. A férje hirtelen halt meg, vasutas vót. Maradt két gyereke. Elment a felesége Putnokra. A putnoki asszony imádkozott, úgy

ahogy szokta. És előgyűtt a férje. Azt mondta az asszonynak: – Édes fiam, ne haragudjál rám, hogy meghaltam, én vagyok az oka. Mert hiába mondta az orvos, ezelőtt, hogy nekem nem szabad inni szeszes italt. Tudod nagyon jól, a kocsmából vittél haza mindig. De ne haragudjál, a kislányomat vasutasnak neveld, a kislányomat meg add férjhez tisztességesen. Valami pályára adjad. Nyugdíj kérjél. Köszönöm, hogy édesapának viseled gondját. Ha a vasút nem akar nyugdíjat adni, akkor pereld be. Nyugdíj jár az édesapámra is.”⁴⁶¹

Adósságok tisztázásában is közvetít tanácsokat: „A bátyámat elgázolta egy traktor. Ő mondta nekem, hogy tartozik egy családnak ötezer forinttal. Az asszony meg jött hatezer forintot kérni. Elmentem Putnokra. Azt mondja nekem a testvérem: „Nem tartozik csak ötezer forintta. Ezerforintot már odaadtam neki, és akkor mondtam, hogy a többi a jövő héten adom oda. Az elismervényt nem igazítottuk ki. Tehát ne fizessél neki többet, mint ötezer forintot. Amikor hazajöttem, mondtam: – Ide hallgassál! A testvérem odaadott neked ezerforintot. Nem lett kijavítva az elismervény, mert azt mondtátok, ne bántsuk az írást, úgyis mindegy Józsi bácsi. – Erre az asszony elismerte, hogy tényleg csak ötezer forinttal maradt adós Józsi.”⁴⁶²

Gyilkossági ügyekben is felkeresik Vécsey Jolánt. „Vagy tíz évvel ezelőtt megöltek egy kisfiút egy tanyán. Bedobták a kútba. Mindenütt keresték, a rendőrök is, és nem találták. Elgyűttek ehhez az asszonyhoz. Az megmondta, hogy hol van. És azt is mondta, mikor a delegáció oda fog menni a kúthoz, a tettes fog legelőször a kúthoz lépni. Így is lett. Az illető aztán be is vallotta.”⁴⁶³ A putnokiak úgy tudják, a rendőrség szolgálatába akarta fogadni, de nem vállalta.

Előre tudja, ha valaki meg fog halni. „Az én édesapámat agyonütötte a villám kint a határban. Rá hat héttel lehetett elmenni. Azt mondta a jósasszony: – Sír nagyon a bácsi, aki megjelent, és kéri a feleségét, hogy vigyázzon nagyon a legkisebb gyerekre, mert baj fenyegeti. Ez úgy is lett. Belefulladt a vízbe. Pontosan apám halálának tizenötödik évfordulóján. Virágot vitt ki a sírra, lement fürdeni, beleugrott a vízbe, és szívbénulást kapott.”⁴⁶⁴

A halottlátó a hiedelem szerint az élve eltemetettekről is beszámolt. „Debrecénből ment egy asszony. Azt mondta: a lányát élve temették el. Menjen haza, bontassa fel, a lánya hasra van feküdvé, össze van marcan-golva. Haza ment az asszony. Ott lemosolyogták. Ilyet hogy talál ki valaki, hiszen orvosok vizsgálták meg. De az asszony csak nem nyugodott.

Keresett valami orvost, és elrendelték hatósági úton, bontsák fel a sírt. Csakugyan úgy vót, ahogy az asszony mondta. Össze vót marcangolva. Hasra feküdt. Úgy jött vissza az asszony a putnoki asszonyhoz, hogy igaz vót, amit mondott.⁴⁶⁵

Ha valami eltűnik a faluban, a halottlátó tudja, ki a tolvaj. „Ózdról jöttem egy asszonnyal. Az mesélte, hogy a fia felsőbb iskolába jár, ő meg özvegy. A fia hazajött a szünidőben, és valahol bál volt. Vett a fiának egy cipőt. A fiú elment a bálba, ő meg utána vitte az új cipőt. Letette maga mellé, de valaki ellopta. Eljött a jósasszonyhoz. Azt mondta Jolán, hogy a cipő a faluban van, de nem nevezheti meg a tolvajt.”⁴⁶⁶ Azért nem nevezhet meg ilyen esetben senkit, mert a hiedelem szerint élőkről nem beszélhet.

Azt tartják róla, hogy előre megérzi, ha valaki érdeklődni indul hozzá. „Az én hűgomnak osztálytársa volt. Mondja neki egyszer: – Te Irmus! Eljöhethnél nekem kapálni. – Együtt mentek. Elmentek. Egyszer megállt Jolánka. – Jaj, te Irmus! Nekem haza kell mennem! – Ered már, hát most jöttünk ide. – De mennem kell, itt vannak a lelkek! – Na, most már vigyázz, mert egyedül nem maradok – mondta neki a hűgom. A hűgom kiállt az út szélére, onnan látta a házukat. El kellett neki menni, mert tényleg ott voltak.”⁴⁶⁷

A hiedelmek egy csoportja arról szól, hogy korábban meg tudta mutatni a halottakat, és lehetett hallani azok hangját. „Van annak már tizenöt-húsz éve, volt itt egy asszony. Azt mondja: – Voltam Putnokon. Azt mondta nekem a halottlátó: – Akarja hallani a hangját a halottjának? – Azt mondja: – Jaj, én annyira megijedtem! Nem akarom hallani! De még azt is mondta neki a putnoki halottlátó, hogy még az arcát is megmutatom, ha akarja. – Mert akkor még friss volt az idegzete, és megbirkózott ilyenekkel is. De most már nagyon ki van merülve idegileg, és borzasztóan kell neki koncentrálni.”⁴⁶⁸

Egy asszonynak a következőképpen mutatta meg az anyját. „Elment hozzá egy asszony. Mondta, hogy mutassa meg neki az anyját, akkor hisz neki. – Én nem felelek érte, de ha kívánja, én megmutatom. A sarokba mintha kőd ereszkedett volna, csak a fejét lehetett látni. Így mesélte az asszony.”⁴⁶⁹

Más variációban így mesélik a halott megmutatásának történetét. „Egy asszonytól megkérdezte, szeretné-e látni a halottját? – Kinyitotta a szekrényt, és ott vót a halottja. Még ilyen is vót valamikor, most már ilyet nem hallani.”⁴⁷⁰

A hajdúdorogiak azt tartják, hogy a halottlító asszony a halott szájának mozgásáról olvassa le az üzenetet. „Megkérdeztem Jolánkát, hogy tudja egy időben mondani a szöveget a halottal? – Tetszik tudni, figyelem az ajkát, és hallom a fülemmel. – Teljesen egy időben beszél a halottal.”⁴⁷¹

Sok történetet lehet hallani arról, hogy a hivatalos szervek miképpen ellenezték a halottlító asszony tevékenységét.

1. „Egyszer autóval mentek érte, beültették Jolánkát, de az autó nem indult el. Valami olyan hatalom fogta el az autót, hogy ők nem tudtak boldogulni. Akkor azt mondták: – Szálljon ki! Amikor kiszállt, az autó rögtön elindult. Szinte tényleg megfoghatatlan dolgok történtek körülötte.”⁴⁷²

2. „Le akarta őt ültetni a rendőrség. A mondóasszonyt megverték, de ő nem tud így lemondani arról, hogy ne beszéljen. Ő ettől nem tud megszabadulni. Elment az asszony a tárgyalásra. Mikor mentek, azt mondta a rendőrnek: – Na, maga azonnal menjen haza, mer anélkül nem tud meghalni az édesanyja. Nagyon beteges asszony – aszongya –, magát várja. Azt mondta a rendőr: ha ez így lesz, akkor – nagyobb főnök volt ez a rendőr – abba a minutumba még haza is szállítjuk. Elment haza a rendőr, tényleg beteg-e az anyja, vagy mi van. És az anyja csak annyit mondott neki: – Drága fiam, már nagyon régen vártalak. – És ennyivel meg is halt. Azóta Jolánt nem hurcolták el. Nem lehet, mert igazat mondott.”⁴⁷³

3. „A rendőrség kuruzslónak vette. A rendőrőrmester kiment, hogy elvezesse a rendőrségre. Akkor azt mondta neki: – Te akarsz engem a rendőrségre kísérni? Hiszen te agyonütöted az anyádat. Az eperfa alá temetted el. – A rendőrség is meghallotta, mit mondott az asszony. És elmentek oda. És csakugyan úgy volt. Ott volt eltemetve az eperfa alá.”⁴⁷⁴

A tudósasszony sokat szenvedett tudományától. Úgy vélekednek, ha nem mond el mindent, amit a lélek közöl vele, a látogató után kell szaladni, mert a lélek annyira bántja, hogy a „plafonig vergődött, olyan kínjai voltak.”⁴⁷⁵

„A lelkek nem hagynak neki békét. Azt mondják, olyan kínjai is voltak, hogy dobálózott fel. Nem tudtak vele mit csinálni. Mégis muszáj neki beszélni. Kínózzák a lelkek és kényszerítik, hogy a halottakkal beszéljen.”⁴⁷⁶ Halottakról szóló tudósításairól a következőképpen nyilatkozott: „Velem szemben ül a kérdező. Megmondja a halott nevét. Az elhalálozás időpontját. Én abban az utolsó pillanatában látok minden

halottat, amikor még él. Ha húsz, harminc éve halt meg, akkor is az utolsó pillanatában jelenik meg előttem. Ha baleset áldozatáról van szó, akkor riasztó a megjelenő áldozat. Ilyenkor az engem megfigyelőktől tudom, nagyon elsápadok. Amit mondanak, azt én közvetítem. Mintha sügnának a fülemben, úgy hallok a hangokat. Egyébként nem vagyok vakbuzgó, ritkán járok templomba. Sokszor elmondom az érdeklődő hozzátartozóknak, hogy egy-egy értéktárgyat, amit az elhunyt már nem tudott megmondani, hogy hova tette, hol találják meg. Sokan találtak már rá így elvesztettnek hitt dolgokra. Huszonnégy év alatt egyetlen ember sem mondta nekem, hogy nem igaz, amit közvetítek.”⁴⁷⁷

Külföldieknek így beszél a halottakról: „Az 1950-es években, amikor Kazincbarcikát építették, felkeresett egy német mérnök. Tolmács segítségével kérte, egyetlen fiáról adjak hírt, aki eltűnt a II. világháborúban. Nem akartam vállalni, hiszen én csak magyarul tudok. A mérnök fia pedig nem ismerte a magyar nyelvet. Hosszú könyörgés után vállaltam. A fiú valóban meghalt, ezért sikerült megidézniem. Nem értettem az idegen szavakat, de diktáltam az apának, aki írta. Már írás közben sírt, ezért, amikor befejeztem, megkértem a tolmácsot, fordítsák le, amit mondtam. Így tudtam meg, hogy a fiú egy közölt város határában egy tömegsírban fekszik. Ez a sír egy gránáttölcsér volt. A fiú közölte az apjával, hogy már a katonaságnál a bal alsó fogát kihúzták és ezt arannyal pótolták. A fiú apja három év után felkeresett. A megjelölt sírban a fogáról megismerte a fia maradványait és hazaszállította.”⁴⁷⁸

Külön meg kell említenünk azt a hiedelemkört, mely szerint Vécsey Jolán kint járt Amerikában egy „versenyen”, és arról, mely szerint a pápa is meghívta magához.

„Amerikában vót ez a tudósasszony. Kettő volt még meghíva rajta kívül. A másik egy olasz férfi volt. Kongresszust hívtak össze, rengeteg pszichológus volt meghíva. Azt kellett bizonyítani, hogy van lélek a halál után. A világ minden részéről mentek. Egy pszichológiai vizsgálat volt ez. Kétszázezer dollárt ígértek annak, aki bizonyítja, hogy van lélek a halál után. Azt mondta Jolánka, mikor találkoztam vele, hogy most jött a tanácsházárul, megkapta az engedélyt a kiutazásra a kislányával. Mondta: – Tudom, hogy megnyerem, és a kétszázezer dollárt a tanácsnak adom. – Ő nyerte meg. Ez egy kétszázezer dolláros hagyaték volt, amit egy angol úr adott erre a célra. Azt mondta, hogy aki ezt bizonyítja, annak hagyja a pénzt. Jolánkát repülővel vitték ki Amerikába. Nagyon félt, mert nem tud angolul. De ő olyan nyelven beszél, amilyen a halott beszél. Ő azt

nem érti, de látja a halott száját, fülel és figyel. – Az olasz beszélt a halottal, de ő elalszik. Ott is az történt. Elaludt és Jolánka beleszólt, hogy ne engedjük el a szellemeket, mert mondanivalója van számunkra. Az olasz csak meg tudta idézni a szellemeket. Jolánka beszélt vele és olyan dolgokat beszélt, hogy azok akik ott voltak, mondták, hogy igaz, mert ők ismerték a halottat. Bizonyíték volt arra, hogy a meghalt mondja. Később Chicagóban is kellett neki menni, itt különleges vizsgálatokon esett keresztül. Ez olyan nagy esemény volt, hogy a Vatikánból is voltak megbízottak. Voltak ott papok, meg profán emberek, vallásosak, ateisták. Mind kíváncsi volt arra, hogy hogyan bizonyítják be, hogy van élet a halál után. Jolánka mondta a szöveget, ő nem tudta, hogy mit mond, de látta, hogy azok értik. Angolul mondta. Ez neki nagyon nehéz volt. Ő olyan rosszul volt, hogy ha az isten nem ad melé egy védőszellemet, tán meg is halt volna a repülőgépen.⁴⁷⁹

„A pápa ninciusa is ott vót, a pápa megbízottja. Amerikában ott vót azon, amin a putnoki asszony. Hát nem hiszi senki, hogy ilyen létezik. Mikor hallja, hogy mi van, akkor telefonálta a pápának Rómába. – Szentséges atyám! Még ilyen nem történt. Ezt láttam. – És elbeszélte, hogy mit. – Azt mondja: Hozdd el! Kérd el a magyar kormánytul! – A magyar követségtül kéri, a magyar követség se nem mondott se meleget, se hideget. Az Budapestre telefonált, kéri a magyar kormánytul, mit csináljon. Az akkori magyar kormány tanácstalan volt, telefonált Moszkvába. Moszkvában meg azt telefonálták, hogy adják oda. El is hozta a pápai bíbornok. Egy hétig volt ott az asszony a pápánál. Az urával együtt. Adott a pápa neki egy szent olvasót, gyémántokkal van tüzdelve. A pápának azt mondta: – nem különleges valamit – az édesanyjárul, az édesapjárul. Előhívta őket. A pápa csodálkozását fejezte ki, mert előtte nem hitte a pápa sem. De csak belátta, hogy van emberfeletti tünemény.⁴⁸⁰

Vécsey Jolán, aki az elmúlt évtized legismertebb halottlátója, 1982-ben Moldován Domokos filmje és az azt követő viták megaláztatásai után működését kénytelen volt beszüntetni. Moldován a film adta lehetőségek felhasználásával koncepciója érdekében egyoldalúan állította be Jolánka tevékenységét, s ezzel nevetségessé és lehetetlenné tette ennek a „műfajnak” a továbbélését.

ÖSSZEKÉSZ

A halottlátók a paraszti közösségekben fontos társadalmi szükségletet elégítettek ki. Valójában a parasztság „pszichológusaként” működtek. Egyfajta választ adtak az emberi lét egyik alapvető kérdésére: a lélek halhatatlanságára; tanácsaikkal a valláserkölcsei normák betartására intenek. Azzal, hogy a hozzátartozó másvilági sorsáról felvilágosítást adtak, segítették a halál gondolatának elfogadását; a hozzátartozók lelkiismeretének megnyugtatót. Sok halottlátónak szinte baráti kapcsolata alakult ki a hozzájáró érdeklődővel. A putnoki halottlátó például segítette az özvegyen maradtakat további életük alakításában. Volt olyan adatközlő, aki újabb házasságot is kötött Jolánka megnyugtató „jóslásai” után.

Ez a sokoldalú tevékenység ad magyarázatot arra, hogy a halottlátó a mai néphit egyik legintenzívebben élő alakja. Moldován Domokos filmjének hatására sokak figyelme fordult a halottlátók felé. Viték folytatók a rádióban, televízióban. Néhány nyilatkozó gondolata valóban segítheti e jelenség működésének megfejtését, funkciójának feltárását. Ezek közül idézek néhányat.

A katolikus teológia és filozófia lehetségesnek tartja a halottlátás képességét. „Minden tényt elismer az egyház, ha egyszer bebizonyul az – mondta *Nyíri Tamás* –, hogy valaki valami megmagyarázhatatlan úton-módon halottlátó képességgel rendelkezik, a tényt nem lehet kétségbe vonni. „Contra facta non valent argumenta.” Más kérdés az, hogyan értékeljük ezeket a tényeket ... Nem tartja teológiai szaknyelven szólva természetfölötti képességnek.”⁴⁸¹

A marxista filozófia képviselője *Lendvai Ferenc* is állást foglalt ebben a kérdésben. Véleménye szerint „a halottlátás nem szó szerint létezik, nem a halottat látja, mert ilyen nincs. Ez a telepátia egy különleges, köznapri értelmezése.”⁴⁸²

A pszichológus *Buda Béla* több hipotézist említ. Az első szerint a

gondolkodás tulajdonképpen bevetített beszéd, amikor is az eredeti beszéd elveszti hang jellegét, de a pszichikumban végigfut ugyanaz a beidegzési aktus is.⁴⁸³ Amikor tehát gondolkodunk, akkor magunkban önmagunk számára sem hallhatóan a gondolatainkat el is mondjuk. Ez egy belső beszéd. Ezt egy igen éles hallású ember, a médium, a látnok le tudja olvasni.

Más elképzelés abból indul ki, hogy vannak a halottlátásnak kommunikációs magyarázatai is. Rengeteg információt adunk át egymásnak mimikával, tekintet váltással, gesztusainkkal, apró mozdulatainkkal. Ezek az információk más kódban mennek végbe, mint a beszéd. Nagyon sok ilyen megérzésnek, amiben érzelmi viszonyulás van, lehetnek ilyen támpontjai is.⁴⁸⁴

Buda Béla véleménye az, hogy „egyetlen ilyen elképzelhető út sem magyarázza meg ezeket a jelenségeket, mert minden ilyen jelenség a tényvé válás szintjén akadt el. A tények egy része voltaképpen a pszichológiában értelmezés, összefüggések megragadása; de nem anyagi valóság. A tények elemzése függ az értelmezőtől és annak szempontrendszerétől. Mindez az emberi dolgokban hallatlanul bonyolult, nagyon kevés az abszolút egyértelmű igazság. ... Ilyen szilárd pont a telepátia világában nem létezik. Ezt a jelenséget először igazolni kell.”⁴⁸⁵

A babona lélektani és társadalmi tényezőit elemezve *Buda Béla* rámutatott arra, hogy „... a hiedelmek rendszere (akár maga a vallás is) funkciót tölt be a társadalomban, szabályozó szerepe van, a kultúra tagjainak viselkedését irányítja az adott társadalom alapvető céljainak érdekében, és gondoskodik az emberi relációkban keletkező feszültségek levezetéséről. Ilyen módon tehát az egyszerűbb kultúrák hiedelmei intézmények.”⁴⁸⁶

Szociálpszichológiai aspektusból vizsgálva a babonákat, azok társadalmilag tanult jellegét kell vizsgálni. „Kulturálisan, szubkulturálisan megőrzött hagyomány csoporthatásokon... át, vagy személyek modellhatásán... át öröklődnek. A személyiség ontogenetikus fejlődésében veszi át ezeket a hiedelmeket, részben pedig szociológiai okokból kerül kapcsolatba ezeknek hordozóival..., részben pedig lélektani okokból. Ugyanolyan tanulás ez, mint amilyen segítségével egyéb társas sémáinkat, viselkedésmódjainkat sajátítjuk el. Ahogyan a társasélet egyéb normái telítődnek értelemmel és hittel, úgy kap a babonás hiedelem is töltést, valóságshínezetet azáltal, hogy mások is osztják és annak megfelelően viselkednek...”⁴⁸⁷

Magyarországon keveset tudunk a hiedelmek szociológiájáról, lélek-

tanáról. Buda Béla szinte kivételnek tartja *Tóth Bélát*, aki már a századforduló táján megfigyeléseket tett a hiszékenységek mibenlétéről. Helytállóan tartja Tóthnak azt a gondolatát, hogy „a sikeres jósok egy része megfigyeli a kliens nem verbális megnyilvánulásait, továbbá akaratlanul elejtett információit, és ezek alapján teszi megállapításait. A „látó” emberek a tulajdonképpeni jóslást megelőző kommunikációkban eleve olyan inszINUÁCIÓkat tesznek, melyekre a kapott válaszok és reakciók sokat elárulnak nekik, és különböző összefüggések, következtetések levonását teszik lehetővé. Sokan közülük bele tudják élni magukat klienseik lelkiállapotába.”⁴⁸⁸

A halottlátó c. film vetítése során néprajzkutatókat is felkértek, hogy szóljanak hozzá a vitához.

Dömötör Tekla a következőkben foglalta össze véleményét: „A keresztény egyház, az mindig úgy tekintette a laikus halottidézőket, mint amelyek ... belekontárkodnak az ő mesterségébe. Az egyházak gyakorlatilag nem tűrték, hogy az erre nem predesztinált személyek, tehát laikusok, halottakkal érintkezésbe lépjenek. Ennek ellenére nagyon sok helyen vannak halottlátók. ... Tehát a halottlátók azért voltak, mert funkciójuk volt a falusi életben, és hiába tiltotta az egyház, és az állam se nézte jó szemmel a tevékenységüket, mégis fönnmaradtak. ... a saját gyűjtéseim is egyértelműen azt mondják, hogy a halottlátók csak közhelyeket mondanak... Azonban néhány halottlátó bele tudja élni magát valahogy a látogatónak a lelkivilágába, és eltalálja azt, hogy a halott, aki iránt érdeklődik, férfi volt, vagy nő, esetleg úgy hozzávetőlegesen meg tudja mondani, milyen ruhában feküdt. Ezek hitelesítő jegyek, amelyek az ő közhelyeit a halott után tudakozódó előtt hitelessé teszik, de sohasem volt arra példa, hogy ennél többet mondjanak a halottlátók.”⁴⁸⁹

Kunt Ernő a halottlátóhoz járás funkcióját emeli ki. „Egy embernek a halálakor három nap áll rendelkezésünkre a mi kultúránkban is, a hagyományos paraszti kultúrában is, hogy eltemessék... A paraszti közösség úgy oldja meg ennek a rendkívüli sokknak a levezetését, hogy részben különböző előjelekkel, amiket a hiedelmek szállítanak, bevezeti a halál beálltát és a gyász idejét igyekszik feloldani különböző szükséges találkozásokkal. ... A paraszti szokásban ott van a lehetőség, hogy általában körülbelül két hónap múlva elmehessenek a halottlátóhoz, és ott még egyszer utoljára szembenézhetnek elhunyt hozzátartozójukkal. (E) ... feltételezett utolsó kapcsolat után tűnik el igazán az élőknek és a halottaknak a kapcsolata és attól tovább véglegesen eltávolodnak az élők, csak az

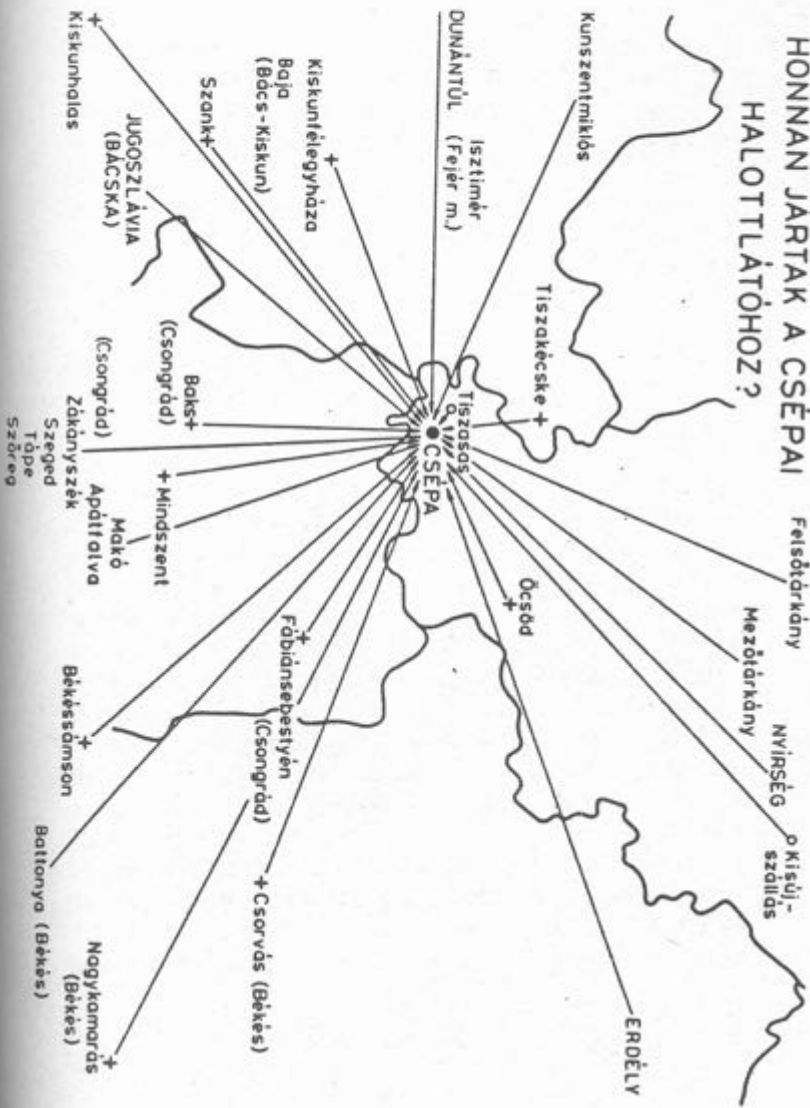
életre fordítják az energiájukat, a halottak pedig eltűnnek az úgynevezett túlvilágon.”⁴⁹⁰

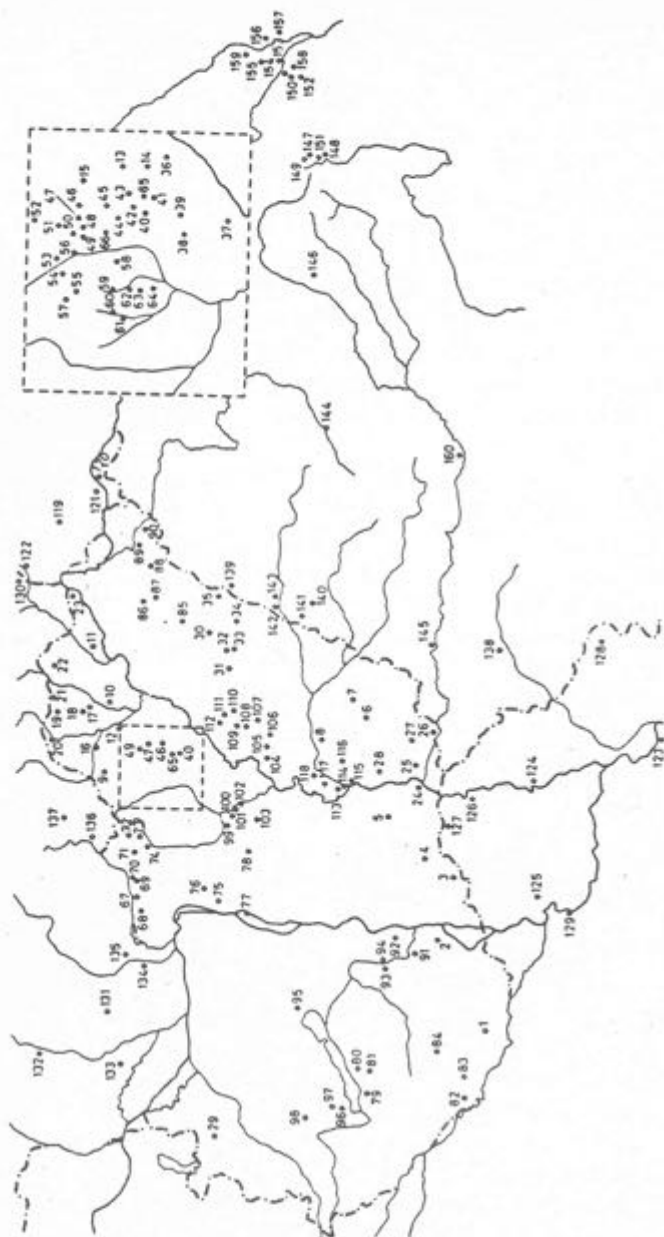
Voigt Vilmos már a filmet megelőzően vizsgálta a hiedelmek hihetőségének kérdését. „A hiedelmek paradigmatikája sztereotíp figurák ... alakjában ölt testet. Izolált lények körül nem alakulnak ki hiedelmek... A paradigma második foka voltaképpen maga a hiedelemrendszer jelensége. Az egyes hiedelmek a paradigmatika szintjén összefüggnek egymással, és össze is kapcsolódnak. Az európai boszorkányüldözés hiedelemrendszer megléte nélkül, ez pedig a keresztény vallás egész ideológiája nélkül... A paradigmatika harmadik foka ... egy olyan magyarázó elv, amely egy-szersmind a hiedelemrendszer okát és milyenségét is meghatározza.”⁴⁹¹

Voigt leszögezi, azért hiszünk a hiedelmekben, „mivel a paradigmaticus és szintagmatikus tengelyeket egyéb tudatformákban kipróbálnak tapasztaljuk. Amikor a hiedelmekben önállóan jelennek meg, ilyen értelemben elfogadjuk őket”, „hiszünk bennük”.⁴⁹²

Voigt Vilmos a film kapcsán kifejtette: „A lélek továbbélésének kérdései, ezek nemcsak a halottlátónak, és közönségének, hanem a filozófiának, a pszichológiának, a társadalomtudománynak, a tudatot vizsgáló tudományoknak alapvető kérdése. Minden világnézet éppen ezekre az alapvető kérdésekre próbál választ adni. ... A másik, ami miatt éppen ezek a vonások ... bizonyára még sokáig megtalálhatók lesznek, talán az, hogy itt lélekhittelemmel, a túlvilággal kapcsolatos elképzelésekkel, az álomlátásokkal, a bűnnek és bűnhődésnek, a jónak és a rossznak, családi összetartozásnak, a közösségnek, kisközösségnek, társadalomhoz való tartozásnak olyan alapvető, mindenki számára problémát okozó jelenségei figyelhetők meg, melyek nagyon sokszor kapcsolódást hozhatnak éppen a halottlátó eseményeibe... A jelenlévők többsége gondolkozik azon a kérdésen, hogy mi lesz az eltávozottak sorsa... szeretnék tudni a jövőt. A halottak jövőjében nem is annyira a halottak jövőjét, a saját jövőjét szeretné tudni, azt, hogy övele mi történik, övele törődnek-e, mit jelent az elmúlás, hogyan gondol rá az utókor, a közvetlen utód, a család. ... amikor ezek a kérdések elmúlnának s a rájuk adott felelet elmúlna, megszűnne az emberi kultúra.”⁴⁹³

HONNAN JÁRTAK A CSEPAI HALOTTLÁTÓHOZ?

A 2. térkép helységeinek jegyzéke

Baranya megye: 1. Diósviszló, 2. Szebény.

Bács-Kiskun megye: 3. Madaras, 4. Mélykút, 5. Kiskunmajsa.

Békés megye: 6. Orosháza, 7. Békéscsaba, 8. Szarvas.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye: 9. Putnok, 10. Bekecs, 11. Sárospatak, 12. Miskolc, Diósgyőr, Tapolca, Hejőcsaba, 13. Szentistván, 14. Borsodivánka, 15. Bogáncs, 16. Edelény, 17. Encs, 18. Baktaháza, 19. Szemeré, 20. Bódvaszilas, 21. Hernádszurdok, 22. Kovácsvágás, 23. Ricse.

Csongrád megye: 24. Kiskundorozsma, Szőreg, Szeged, 25. Maroslele, 26. Apátfalva, 27. Földeák, 28. Baks.

Győr-Sopron megye: 29. Kapuvár.

Hajdú-Bihar megye: 30. Debrecen, 31. Kaba, 32. Derecske, 33. Tépe, 34. Kismarja, 35. Álmosd.

Heves megye: 36. Poroszló, 37. Pély, 38. Heves, 39. Átány, 40. Dormánd, 41. Besenyőtelek, 42. Füzesabony, 43. Szihalom, 44. Kerecsend, 45. Maklár, 46. Novaj, 47. Eger, 48. Egerszalók, 49. Egerbakta, 50. Szarvaskő, 51. Hevesaranyos, 52. Bélapátfalva, 53. Bükkszék, 54. Mátraderecske, 55. Parád, 56. Sirok, 57. Bodony, 58. Domoszló, 59. Markaz, 60. Abasár, 61. Gyöngyös, 62. Detk, 63. Ludas, 64. Nagyfüged, 65. Mezőtárkány, 66. Aldebrő, Feldebrő.

Nógrád megye: 67. Balassagyarmat, 68. Patak, 69. Endrefalva, 70. Piliny, 71. Vízválasztó, Salgótarján, 72. Bárna, 73. Kisterenye, 74. Hasznos.

Pest megye: 75. Rákospalota, 76. Fót, 77. Szigetszentmiklós, 78. Albertirsa.

Somogy megye: 79. Kéthely, 80. Bucsák, 81. Nikla, 82. Háromfa, 83. Lajospuszta, 84. Kerekpuszta.

Szabolcs-Szatmár megye: 85. Újfehértó, 86. Ajak, 87. Petneháza, 88. Nyírmeggyes, 89. Tunyogmatolcs, 90. Botpalád.

Szolnok megye: 91. Jászberény, 92. Jánoshida, 93. Jászsalsószentgyörgy, 94. Jászládány, 95. Újszász, 96. Fegyvernek, 97. Kenderes, 98. Kisújszállás, 99. Karcag, 100. Kunhegyes, 101. Abádszalók, 102. Nagyiván, 103. Tiszaigar, 104. Tiszaszőlős, 105. Tiszaug, 106. Tiszasas, 107. Csépa, 108. Szelevény, 109. Tiszakürt, 110. Tiszainoka.

Tolna megye: 111. Szekszárd, 112. Fadd, 113. Borjád, 114. Kajdacs.

Veszprém megye: 115. Ősi.

Zala megye: 116. Cserszegtomaj, 117. Rezi, 118. Zalaszentgrót.

Szovjetunió: 119. Dercen (Drisina), 120. Királyháza (Korolevo), 121. Nagyszőlős (Vinohradovo), 122. Ungvár (Užgorod).

Jugoszlávia: 123. Belgrád (Beograd), 124. Törökbecse (Novi Bečej), 125. Kismilitics (Nemesmilitics), 126. Mohol (Mohol), 127. Szabadka (Subotica), 128. Vercsec (Vršac), 129. Vukovar.

Csehszlovákia: 130. Botfalva (Derevei), 131. Nagycétény (Velky Cetin), 132. Horka (Hôrka), 133. Hidaskürt (Mostová), 134. Zseliz (Želiezovce), 135. Léva (Levoce), 136. Balogpádár (Padorovce), 137. Rozsnyó (Rožňava).

Románia: 138. Temesvár (Timișoara), 139. Bihardiószeg (Diosig), 140. Buntyesd, 141. Cséfa (Cechova), 142. Szalacs (Salacea), 143. Nagyvárad (Oradea), 144. Gyalu (Gilau), 145. Máriaradna (Radna), 146. Görgeynyszentimre, 147. Csíkszentdomokos (Sindominic), 148. Kászonalitz (Plaiesii de Jos), 149. Gyergyófalva (Suseni), 150. Terebes (Trebis), 151. Máréfalva (Satul Mare), 152. Lészped (Lespezi), 153. Pusztina (Pustina), 154. Diószeg (Tuta), 155. Valén (Valeni), 156. Lábnik (Ladnic), 157. Kalabor, 158. Klézse (Cleja), 159. Hadikfalva (Dornesti), 160. Déva (Deva).

JEGYZETEK

1. *Ferenczi Imre*: Adatok a látó (néző) alakjához. Ethnographia, (a továbbiakban Ethn.), LXX. 1959. 435–438.
2. *Körner Tamás*: A mai hiedelmek rendszerezéséhez. Ethn., LXXVIII. 1967. 281.
3. *Diószegi Vilmos – Nagy Ilona*: Halottlátó. In: Magyar Néprajzi Lexikon, II. (Szerk.: *Ortutay Gyula*) Budapest, 1979. 449.
4. *Dömötör Tekla*: Hiedelem, monda és rítus a mai magyar faluban. In: Hiedelemrendszer és társadalmi tudat. I. (Szerk.: *Frank Tibor – Hoppál Mihály*) Budapest, 1980. 294.
5. *Kiss Áron*: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Budapest, 1881. 230–231., 17. századi halottlátó adatok található még *Kopcsányi Márton*: Narratio Rei Admirabilis ad Posonium gestae, De Spiritu quodam (1643), *Szatmári Baka Péter*: Spiritus Posoniensis in Hungaria. Pozsony, 1650., és *Komáromi Csapkés György*: Disputatio Theologica de Lamiis Veneficis. Quam Aaterni Numinis axilio Sub Praesidio excellentissimi, Clarissimi panter. Várad, 1656. munkáiban is. (Makkai László hívta fel rá a figyelmemet.) A magyarországi boszorkányperekben is emlegetik a halottlátókat. Így egy Csongrád megyei perben 1750-ben. In: *Schram Ferenc*: Magyarországi boszorkányperek. I. Budapest, 1970. 290–291., 283. „Decimus quartus testis Martius Santa Zignarus annorum: cir. 57. juratus examinatus fatetur. ad Imum Vagyon Gyanóságba Linka Maria Boszorkányságba felül a Fatensnek im ez következendő okokra nézve, Imo Azért, mert egykor a Fatensnek Feleséghe öszve szollalkozván véle, az balakon által valamit mondot a Feleségének, intvén a Feleghit, hogy hadjon békit, azon szóra csak fel fördült (!), a feleséghe el ájulván szemeit is el fordultak, csak úgy öntözgették hideg vízzel gondolván hogy meghal magához térvén az Aszszony valamennyire, Linka Maria ki ment, és kérte Kis Gubinét, hogy a Czigány Aszszonytul kérdezze meghal látott a Más világon, mert tudja hogy nem volt eő egy kevéssé ezen a világon. Melyre a Fatens halván az ő üzenetet rutul mocskolta, és boszorkányozta Linka Mariát és igazította a Város Hazához hogy ha neheze jőéjőn panaszra de soha sem jöt sem mire sem vette.”
- „Elég bizonyosságok vannak róla az kik látták az Gubiné által tudakoztattat tőle, hogy mit látott a Másvilághon, mert te tudod hogy eő most egy darabigh nem vőit ezen a világhon?
- Én nem cselekedtem; hiszen ő magha azt mondotta hogy el szédült azért én is mondotham hogy talán más világhon volt; és én nevettem rajta.” (Köszönöm Pócs Évának, hogy felhívta figyelmemet erre a perre.)
6. *Pápai Páriz Imre*: Keskeny út. Debrecen, 1713.
7. *Diószegi Kiss István*: Kiosztatott talentom... Ethn., IX. 1898. 403–404., Debrecen, 1769. 195–198.
8. *Bod Péter*: Szent Hilárius. h.n. 1760. 182.
9. *Makkai László*: A középkori magyar hitvilág problematikájához. Ethn., XCV. 1983. 113.

10. *Iványi Béla*: A kaposvári uradalom utasítása 1633-ból. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, XII. 1905. 281., *Diószegi Vilmos*: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Budapest, 1958. 319., *Singer (Székely) Leó*: Dunántúli babonák. Ethn., IX. 1898. 235.

11. *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása, III. Pest, 1869. 73.

12. *Orbán Balázs*: i. m. 73.

13. *Czuczor Gergely – Fogarasi József*: A magyar nyelv szótára, II.

14. *Ballagi Mór*: A magyar nyelv teljes szótára, II. Budapest, 1872.

15. *Kandra Kabos*: Magyar mythologia. Eger, 1897. 119.

16. *Kandra Kabos*: i. m. 119.

17. *Kandra Kabos*: i. m. 119.

18. P. H.: A szalacsi halottlító asszony. X. 1899. 171–172. Itt említtem meg, hogy a halottlító első említése az Ethnographiában *Gál Kálmán*: Temetkezési szokások Nógrád mellett c. írásában található. Ethn., VI. 1895. 223.

19. V.ö. *Harmath Lujza*: Nyárádmenti székely népszokások. Ethn., X. 1899.

47.

20. *Benkóczy Elek*: Egervidéki babonák. Ethn., XVIII. 1907. 102.

21. *Benkóczy Elek*: i. m. 102.

22. *Benkóczy Elek*: i. m. 102.

23. *Nyáry Albert*: A halottlító. Ethn., XIX. 1908. 91.

24. *Nyáry Albert*: i. m. 92.

25. *Nyáry Albert*: i. m. 93.

26. *Nyáry Albert*: i. m. 94.

27. *Nyáry Albert*: i. m. 93.

28. *Nyáry Albert*: i. m. 94.

29. *Nyáry Albert*: i. m. 95.

30. *Nyáry Albert*: i. m. 95.

31. *Nyáry Albert*: i. m. 96.

32. *Berze Nagy János*: Babonák és babonás alakok Besenyőtelkén. Ethn., XXI. 1910. 26.

33. *Berze Nagy János*: i. m. 26.

34. *Berze Nagy János*: i. m. 26.

35. *Berze Nagy János*: i. m. 27.

36. *Fekete József*: Tudósasszonyok. Ethn., XXI. 1910. 291.

37. *Fekete József*: i. m. 291.

38. *Fekete József*: i. m. 291.

39. *Fekete József*: i. m. 292.

40. *Fekete József*: i. m. 293.

41. *Fekete József*: i. m. 293.

42. *Fekete József*: i. m. 294.

43. *Fekete József*: i. m. 294.

44. *Fekete József*: i. m. 294.

45. *Borovszky Samu* (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vármegye. Budapest, é.n. 269–270.

46. *Fludorovics Zsigmond*: A magyókról. Néprajzi Értesítő (a továbbiakban: NÉ), XIV. 1913. 235. és u.ö.: A novaji asszony. Budapesti Hírlap, 1914. I. 27.

47. *Herkely Károly*: A mezőkövesdi matyó nép élete. Budapest, 1939. 124.
48. *Herkely Károly*: A matyók betegsége és halála. Ethn., XLVIII. 1937. 186.
49. *Herkely Károly*: i. m. 187.
50. *Dala József – Erdélyi Tamás*: Matyóföld. A híres Mezőkövesd. Budapest, é.n. (1941.) 130.
51. *Ilyés Endre*: A magyar református földműves nép lelki élete. Szeged, 1931. 91.
52. *Ilyés Endre*: i. m. 157.
53. *Ilyés Endre*: i. m. 158.
54. *Vajkai Aurél*: Cserszegtomaj. NÉ., XXXI. 1934. 197–198.
55. *Vajkai Aurél*: Az Ősi-i javasember. Ethn., XLIX. 1938. 364.
56. *K. Kovács László*: A kolozsvári hástátiak temetkezése. Kolozsvár, 1944. 188.
57. *K. Kovács László*: i. m. 188.
58. *K. Kovács László*: i. m. 188.
59. *Bálint Sándor*: Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza. Budapest, 1942. 19–22.
60. *Bálint Sándor*: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete, III. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. 1978/79. 2. Szeged, 1980. 208–212., vö. még: *Grynaeus Tamás*: Engi Tüdő Vince. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1972/73. 1. 155–183., *U.ő.*: Adatok a magyarországi halottlátók néprajzához. A Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattára (a továbbiakban: NMA). 12722.
61. *Diószegi Vilmos*: Nem halt meg, csak elrejtett.... A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője, I. 1953. 42–44.
62. *Diószegi Vilmos*: A novaji tudósszöny. Néprajzi Közelmények (a továbbiakban: NK) I., 1956. 58–77.
63. *Balassa Iván*: Karcasai mondák. Budapest, 1963.; *Berényi Andrásné*: Nagy Rozália a nevem. (Válogatta, szerkesztette és az utószót írta *Hoppál Mihály*) Budapest, 1975. 79.; *Bosnyák Sándor*: A bukovinai magyarok hitvilága. I. Folklor Archívum (a továbbiakban FA) 6., Budapest, 1977. 102–103.; *U.ő.*: A moldvai magyarok hitvilága. FA., 12. Budapest, 1980. 71–83.; *U.ő.*: A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. FA., 14. Budapest, 1982. 90.; *Csiszár Árpád*: A hazajáró lélek. (A beregi nép lélekhitéből. In: A nyíregyházi Jós András Múzeum Évkönyve, VIII–IX. 1965–1966. Nyíregyháza, 1967. 159–201.; *Demeter Imre*: Hazajárnak-e a lelkek? Szalézi Művek, h.n. 1948. Idézi *Barna Gábor*: Halottlátók a magyar néphitben c. dolgozatában. In: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához, 10. Budapest, 1982. 200.; *Fél Edit*: Margit és a halál. Vigília, L. 1985. 11. 865–871.; *Fügedi Márta*: Emberfeletti hatalmú lények Mátradereske faluközösség hiedelmeiben. FA., 14. Budapest, 1982. 207.; *U.ő.*: Emberfeletti hatalommal felruházott lények Mátradereske hiedelemanyagában. In: Mátradereske. Néprajzi tanulmányok. (Szerk.: *Bakó Ferenc*) Eger, 1978. 113.; *Gulyás Éva*: Jászdózsai hiedelmek. FA., 4. Budapest, 1976. 95–96.; *Hoppál Mihály – Küllös Imola – Manga János*: Emléklül hagyom.... Budapest, 1974. 120.; *Kovács Endre*: Doroszló hiedelemvilága. Újvidék, 1982. 150–151.; *Krupa András*: Újkígyósi mondák és igaz történetek. Békéscsaba, 1981. 168–170.; *Kunt Ernő*: Temetkezési szokások Pályokon. Herman Ottó Múzeum Évkönyve, XV. Miskolc, 1976. 285–286.; *Luby Margit*: Bába lelte babona. Budapest, 1983. 87.; *Cs. Pócs Éva*: Zagy-

varékas néphite. Néprajzi Közlemények (a továbbiakban NK), VIII. 1964. 125–127. és u.ő.: A falu hiedelemvilágának összetevői. In: Nógrádsípek. (Szerk.: Szemerényi Ágnes.), Budapest, 1980. 307–310.; Sándor Mihályné: Egy bihari parasztasszony hiedelmei. FA., 4. Budapest, 1976. 232.; *Sergő Erzsébet*: Halottlátók, tetszhalottak, szokások. Fejér Megyei Szemle, I. 1983. 95–96.; Szabó Lajos: Taktaszadai mondák. Budapest, 1975. 244–262. és 408–410.; *Ujváry Zoltán*: Halál és temetés két Túróc-völgyi faluban. In: *Varia folkloristica*. Debrecen, 1975. 160.

64. *Barna Gábor*: Halottlátók Borsodban. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 12. Miskolc, 1973. 109–113.

65. *Barna Gábor*: Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén. Budapest, 1979. 57.

66. *Barna Gábor*: A hiedelmek alakjai a Zemplén-hegység falvaiban. In: Néprajzi tanulmányok a Zemplén-hegyvidékről. Szerk.: Szabadfalvi József. Miskolc, 1981.

67. *Barna Gábor*: Halottlátók a magyar néphitben. In: Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához. 10. (Szerk.: Hoppál Mihály – Novák István) Budapest, 1982. 199–212.; U.ő.: Totenseher im ungarischen Volksglauben. In: *Ethnographica et folkloristica Carpathica* 2. Debrecen, 1981. 177–189.

68. *Barna Gábor* szíves szóbeli közlése 1978, U.ő.: Hozzászólás. (A palóc néphit kutatása). In: Nógrád megyei múzeumok évkönyve, 1977. 37–39. Itt mondok köszönetet Barna Gábornak könyvem megírásához nyújtott segítségéért.

69. *Diószegi Vilmos – Nagy Ilona*: i. m. 449.

70. *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 203.

71. *Diószegi Vilmos – Nagy Ilona*: i. m. 449.

72. *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 203.

73. *Orzóy Robert*: Néphit elemek idegbeteg kórképeiben. Orvostörténeti Közlemények 4. 1980. 101–111.

74. *Orzóy Róbert*: i. m. 111.

75. *Kelemen András*: A sámánisztikus tevékenység kórlélektani vizsgálata. Orvostörténeti Közlemények, 3. 1979. 77–85.; U.ő.: A sámánizmus kórlélektani szempontból. Forrás, 11. 1979. 49–62.

76. *Kelemen András*: A sámánizmus pszichoszociális alapjai. In: Mítosz és történelem. (Szerk.: Hoppál Mihály – Istvánovits Márton). Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 3. Budapest, 1978. 143–147., v.ö.: *Szerbák Elek*: Halál, temetés és búcsúztatás a XIX. sz. eleji Magyarországon. Különös tekintettel az orvostörténeti adatokra. Orvostörténeti Közlemények 4. 1980. 175–190.

77. *Kelemen András*: A sámánizmus kórlélektani szempontból. Forrás. II. 1979. 60.

78. *Kelemen András*: i. m. 60.

79. *Diószegi Vilmos*: A honfoglaló magyarság hitvilága („ősvallásunk”) kutatásának módszertani kérdései. Ethn., LXV. 1954.

80. *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 295., v.ö.: *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 203.

81. *Diószegi Kiss István*: i. m. 403–404.

82. *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 319.

83. *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 320.

84. *Név nélkül*: Ethn., 1869. 171., *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 320.
85. *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 320.
86. *Pais Dezső*: A néző és a látó. (A sámán teljesítményei körül. I.). In: A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből. Budapest, 1975. 250.
87. *Pais Dezső*: i. m. 252.
88. *Pais Dezső*: i. m. 255.
89. *Klaniczay Gábor*: Benandante – kresnik – zduhac – táltos. Samanizmus és boszorkányhit érintkezési pontjai Közép-Európában. Ethn., XCIV. 1983. 116–133.
90. *Klaniczay Gábor*: i. m. 127.
91. *Klaniczay Gábor*: i. m. 127. – Itt jegyzem meg, hogy *Barna Gábor* és *Bódi Erzsébet* (szíves szóbeli közlésük, 1984) nem találtak vizsgálataik során szláv népeknél halottlátót. A Magyar Néprajzi Atlasz (a továbbiakban: MNA) alapján azonban feltételezhető, hogy a szerbeknél, horvátoknál és a románoknál ismert. Ezt támasztja alá *Diószegi Vilmos* 1961-es gyűjtése, amelyet magyarországi románok között végzett. (Lásd: *Pócs Éva*: A magyarországi románok néphite *Diószegi Vilmos* gyűjtésében. *Békési Élet*, 4. 1981. 487.) E gyűjtés alapján tudjuk, hogy Magyarországra jártak Magyarországról román asszonyok halottlátóhoz, Petre bácsihoz. Ez a halottlátó a hiedelem szerint segéddel dolgozik, akinek a neve dracu (ördög) vagy ursoi. A bolgárok körében ma is működő halottlátót is számon tartnak (*Frankovics György* szíves közlése, 1984.). *Tamás Ferenc*: Egy „népi tudományos” személyisége és a körülötte kialakult folklór (A putnoki halottlátó asszony helye és szerepe a népi kultúrában). Kézirat. Budapest, 1980. c. szakdolgozatában beszámol egy német származású parasztasszony, Maria Simma halottlátói tevékenységéről, s az Égi Világosság c. spiritalista folyóirat áttanulmányozása során rábukkant a Baranya megyei (Potony) Horvát Vendelné Vucseta Rozália, a Zala megyei (Ketele) Bukovecz Katalin horvát halottlátó és egy fugyiváráshelyi román halottlátó asszonyra. (Lásd: *Égi Világosság* 1900. és 1908.)
92. *Bálint Sándor* szíves közlése, 1979.
93. *Bálint Sándor*: Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népeletről. Kassa, 1943. 191–192.
94. *Bálint Sándor*: A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. III. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1978/79. 2. Szeged, 1980. 208–212.
95. *Gunda Béla* szíves közlése, 1978.
96. *Félegyházy Tamás*: A bibliai látomásirodalom. In: Világirodalmi Lexikon, 7. (Szerk.: *Király István*) Budapest, 1982. 70–71., *Sz. Molnár Ágnes*: A vízió. In: i. m. 71.; *Vanyó László* szerk. Apokrifek. Budapest, 1980.
97. V.ö. *Bálint Sándor*: Ünnepi kalendárium. I–II. Budapest, 1977. 281., *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 204.; *Katona Lajos*: Túlvilági látomások kódexeinkben. In: Folklór-kalendárium. Budapest, 1982. 446–465.; *Molnár Ambrus – Dr. Szigeti Jenő*: Református népi látomásirodalom a XVIII. században. Budapest, 1984.; *Posonyi Erzsébet*: A Tar Lőrinc-monda és a Szent Patrik purgatóriumi víziók keletkezése. Magyarságtudomány. I. Budapest, 1942.; *Vargyas Lajos*: Keleti párhuzamok Tar Lőrinc pokoljárásához. Műveltség és Hagyomány, V. Debrecen, 1963. 41.
98. *Gyenis Vilmos*: Késő-barokk és népies irodalom (XVIII. századi protesztáns víziók). Irodalomtörténeti Közlemények (a továbbiakban ITK), 1968. 1–23.;

Tar Lőrinc pokoljárása. Középkori magyar víziók. (Szerk.: *Belia György és Szalai Anna*). Budapest, 1985.

99. *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 204.; *Szilády Áron* szerk.: Régi Magyar Költők Tára. III. Budapest, 1881. 357–358.

100. *Ipolyi Arnold*: Magyar Mythologia. Pest, 1854. 179.

101. *Ipolyi Arnold*: i. m. 387–388.

102. *Posonyi Erzsébet*: i. m. 34.

103. *Vargyas Lajos*: i. m. 42.

104. *Vargyas Lajos*: i. m. 44.

105. *Vargyas Lajos*: i. m. 49.

106. *Vargyas Lajos*: i. m. 46.; vö. *Berze Nagy János*: Baranyai magyar néphagyományok I–III. Pécs, 539.; *Kriza János*: Vadrózsák. II. Budapest, 1911. 165–168.; *Horger Antal*: Hétfalusi csángó mesék. Budapest, 1908. 87–89.; *Kálmány Lajos*: Ipolyi Arnold népmesegyűjteménye. Budapest, 1914. 175–176.

107. *Vargyas Lajos*: i. m. 43–44.

108. *Vargyas Lajos*: i. m. 49.

109. *Szabó T. Attila*: Fiátfalvi György pokolbeli látása 1626-ból. ITK., 1931. 71–86.

110. *Dézsí Lajos*: Régi magyar verseskönyvek. ITK., 1915. 431–444.

111. *Gyenis Vilmos*: i. m. 11–17.

112. *Gyenis Vilmos*: i. m. 17–23.

113. „Ajánlva Harasztai Benjáminnak Török Zsuzsanna álomlátása.” 1825. XII. 18. A Ráday Könyvtár Kézirattára. (K. O. 616.) Itt köszönöm meg *Molnár Ambrus* esperes úrnak, hogy felhívta a figyelmemet erre a kéziratra.

114. *Kóka Rozália*: A lészpedi „szent leján”. Tiszatáj, 8. 1982. 29–44.; u.ő.: kéziratosa anyaga, melynek készsége átadásáért köszönetemet fejezem ki.

115. *Berze Nagy János*: Mese. In: A magyarság néprajza. III. (Szerk.: *Viski Károly*). Budapest, é.n. 263.; *Solymossy Sándor*: Monda. In: A magyarság néprajza, III. (Szerk.: *Viski Károly*). Budapest, é.n. 191–193.

116. *Diószegi Vilmos*: A pogány magyarok hitvilága. Budapest, 1978. 85.

117. *Berze Nagy János*: Baranyai magyar néphagyományok. III. Pécs, 1940. 234–235.; *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 205.

118. *Ferenczy Imre*: i. m. 436.; *Bosnyák Sándor*: A bukovinai magyarok..... i. m. FA., 6., Budapest, 14–24.; *Erdélyi Zsuzsanna* szíves közlése, 1984.

119. *Diószegi Vilmos*: A pogány... i. m. 15.

120. *Diószegi Vilmos*: A pogány... i. m. 15.

121. *Diószegi Vilmos*: A pogány... i. m. 38.

122. *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 205.

123. *Vargyas Lajos*: i. m. 49.

124. *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 206.; *Körner Tamás*: i. m. 284–285.; *Pócs Éva*: A magyar néphit ún. természetfeletti lényei. Ethn., XC. 1979. 331–341.

125. *Dömötör Tekla*: A magyar nép hiedelemvilága. Budapest, 1981. 42.

126. *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 42.

127. *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 207.; *Név nélkül*: A szalacsi halottlátó asszony. Ethn., X. 1899. 171.; *Arad*, 1877. 170–176.; *Tóth Béla*: A spiritizmusról. Budapest, 1902. 108–111.; *Tordai Vilmos*: Okkult elemek a magyarság életében.

Budapest, é.n. (Tordai könyvében a novaji, mezőtárkányi és a töröcskei halottlátók-ról tesz említést.) További adatokat rejtenek a spiritiszta folyóiratok: a Rejtelmes Világ, a Világosság és az Égi Világosság. Ezek mellett további kutatást igényel a századfordulótól megjelent napilapok átvizsgálása. Így pl. *Tóth Kálmán: A sírbalató tárkányi asszony.* Miskolczi Napló, 1925. I. 13.; *U.ő.: Erzsébet királyné és a tárkányi asszony.* Miskolczi Napló, 1925. I. 25.; *Adamovics I.: Kegyetlen hiszékenység...* Északmagyarország, 1967. IX. 17.; *Név nélkül: Kuruzsló jósnő.* Szabadság, 1901. III. 2.; *Név nélkül: A dormándi jósnő.* Miskolczi Napló, 1924. XII. 21.; *Név nélkül: A novaji asszony Kerekes Kálmánnál.* Ellenzék, 1910. I. 27.; *Név nélkül: Borsodszemereji kuruzsló asszony elítélése.* Reggeli Hírlap, 1930. X. 11.

128. *Barna Gábor* szíves szóbeli közlése, 1979.; *U.ő.: Hozzászólás.* (A palóc néphit kutatása.) In: Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. Salgótarján, 1977. 102–1–3., *U.ő.: Kunszentmártoni és tiszazugi szokások.* In: A kunszentmártoni József Attila Gimnázium Évkönyve. (Szerk.: *Dobrosi Dénes – Kakuk Mátyás*) Kunszentmárton, 1978. 62–64.; *Diószegi Vilmos – Nagy Ilona:* i. m. 448., v.ö. még: *Bosnyák Sándor: A bukovinai magyarok...* i. m. FA., 6. Budapest, 1977. 102–103.; *Diószegi Vilmos: Adatok a táltos révüléséhez.* Ethn., LXIV. 1953. 301.; *Pais Dezső:* i. m. 353

129. A IV. fejezet a Magyar Néprajzi Atlasz (a továbbiakban MNA) nyomára készült.

130. V.ö.: *Barna Gábor: Halottlátók...* i. m. 202.; *Berényi Andrásné:* i. m. 92., *Nyáry Albert:* i. m. 93.

131. Csépa, Barna Gábor gyűjtése.

132. Mezőtárkány, saját gyűjtés.

133. Hajdúdorog, saját gyűjtés.

134. Móra Ferenc: Hiszek az emberben. Budapest, 1951. 36.

135. Tiszaigar, Szendrey Ákos gyűjtése. NMA., 2508.

136. Fűzesabony, saját gyűjtés.

137. Hajdúdorog, saját gyűjtés.

138. Csépa, Barna Gábor gyűjtése.

139. Szőreg, Grynaeus Tamás gyűjtése. NMA., 12.722.

140. Miskolc, saját gyűjtés.

141. Hajdúdorog, saját gyűjtés.

142. Fony, saját gyűjtés.

143. Mogyoróska, saját gyűjtés.

144. Mezőtárkány, saját gyűjtés.

145. Mezőtárkány, saját gyűjtés.

146. Egyházaskozár, Szabó Mátyás gyűjtése. NMA., 2307.

147. Egyházaskozár, Diószegi Vilmos gyűjtése. NMA., 2275.

148. Csépa, saját gyűjtés.

149. Hajdúdorog, saját gyűjtés.

150. Debrecen, saját gyűjtés.

151. Hajdúdorog, saját gyűjtés.

152. Besenyőtelek, saját gyűjtés.

153. v.ö. *Barna Gábor: Halottlátók...* i. m. 202.

154. Tiszaigar, Szendrey Ákos gyűjtése. NMA., 2508.

155. V.ö. *Tömörkény István: A holtakat látó.* In: Munkák és napok. Budapest, 1963. 172–174.

156. Csépa, saját gyűjtés.
157. V.ö. *Pócs Éva*: A falu hiedelemvilágának... i. m. 309.
158. Mezőkövesd, Diószegi Vilmos gyűjtése. NMA., 3050.
159. *Moldován Domokos*: „Erőst fáj a fejem, ha megyek látomásba, pokolba vaj mennyországba...” Beszélgetés egy moldvai csángó-magyar asszonnal. Kortárs, 9. 1980. 309.
160. V.ö.: *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 201.
161. Putnok, saját gyűjtés.
162. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
163. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
164. Putnok, saját gyűjtés.
165. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
166. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
167. Putnok, saját gyűjtés.
168. Putnok, saját gyűjtés.
169. *K. Kovács László*: i. m. 188.
170. *Grynaeus Tamás*: Adatok a... i. m. NMA., 12.722.
171. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
172. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
173. Debrecen, saját gyűjtés.
174. Debrecen, saját gyűjtés.
175. Szuhahuta, Diószegi Vilmos gyűjtése. MNA.
176. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
177. V.ö. *Pócs Éva*: A falu hiedelemvilágának... i. m. 308., *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 202.
178. V.ö. *Pócs Éva*: A falu hiedelemvilágának... i. m. 309.
179. Csépany, *Moldován Domokos*: A halottlátó. Budapest, 1982. 202–203.
180. Mátraderecske, *Fügedi Márta*: Emberfeletti hatalmú... i. m. 428.
181. *Grynaeus Tamás*: Adatok... i. m. NMA., 12722.
182. Szuhahuta, Diószegi Vilmos gyűjtése.
183. Tiszaigar, Szendrey Ákos gyűjtése. NMA., 2508.
184. Putnok, saját gyűjtés.
185. Tiszakécske, Pócs Éva gyűjtése, MNA.
186. Besenyőtelek, saját gyűjtés.
187. *Nyáry Albert*: A halottlátó... i. m.
188. Debrecen, saját gyűjtés.
189. Csalog Zsolt gyűjtése, MNA.
190. Szabód, Zentai János gyűjtése. MNA.
191. Gyulaj, Andrásfalvy Bertalan gyűjtése. MNA.
192. *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 300.
193. Debrecen, saját gyűjtés.
194. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
195. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
196. Bernecebaráti. E.Z. gyűjtése, MNA.
197. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
198. Tibolddarác, Pócs Éva gyűjtése, MNA.

199. Tiszasüly, Pócs Éva gyűjtése, MNA.
200. Bácsstopolya, Borus Rózsa gyűjtése, MNA.
201. *Diószegi Vilmos: A sámánhit...* i. m. 300.
202. Szádellő, Paládi Kovács Attila gyűjtése, MNA.
203. Úrményháza, Csalog Zsolt gyűjtése, MNA.
204. Dévaványa, Csalog Zsolt gyűjtése, MNA.
205. Ond, Pócs Éva gyűjtése, MNA.
206. Bencsik János gyűjtése, Tiszacsege, MNA.
207. Hajdúnánás, Dankó Imre gyűjtése, MNA.
208. Hajdúnánás, Dankó Imre gyűjtése, MNA.
209. Hajdúnánás, Dankó Imre gyűjtése, MNA.
210. Hajdúnánás, Dankó Imre gyűjtése, MNA.
211. Földes, Ujváry Zoltán gyűjtése, MNA.
212. Furta, Béres András gyűjtése, MNA.
213. Vajdácská, Pócs Éva gyűjtése, MNA.
214. Csikkozmas, K. A. gyűjtése, MNA.
215. Gyimesközéplak, D. A. gyűjtése, MNA.
216. Szuhogy, Hegyi Imre gyűjtése, MNA.
217. Gyergyótölgyes, V. I. gyűjtése, MNA.
218. Jászkisér, Pócs Éva gyűjtése, MNA.
219. Törte, Ikvai Nándor gyűjtése, MNA.
220. Gyöngyöspata, Kecskés Péter gyűjtése, MNA.
221. Csitár, Diószegi Vilmos gyűjtése, MNA.
222. Siklósnagyfalu, Zentai János gyűjtése, MNA.
223. Váralmás, Kósa László gyűjtése, MNA.
224. Hont, Fűzesgyarmat – Sárkány Mihály gyűjtése, MNA.
225. Putnok, saját gyűjtés.
226. Tiszanána, Paládi Kovács Attila gyűjtése, MNA.
227. Aszaló, Diószegi Vilmos gyűjtése, MNA.
228. Tiszaeszlár, Pócs Éva gyűjtése, MNA.
229. Apagy, Erdész Sándor gyűjtése, MNA.
230. Lelesz, Hegyi Imre gyűjtése, MNA.
231. Úrményháza, Csalog Zsolt gyűjtése, MNA.
232. Kálnok, G. V. gyűjtése.
233. Gernjeszeg, Sz. J. gyűjtése.
234. Tóti, Kósa László gyűjtése, MNA.
235. Uri, Barabás Jenő gyűjtése, MNA.
236. Erdőkövesd, Szemerkényi Ágnes gyűjtése, MNA.
237. Tarnaméra, Paládi Kovács Attila gyűjtése, MNA.
238. Tarnaméra, Paládi Kovács Attila gyűjtése, MNA.
239. Felsőtárkány, Pócs Éva gyűjtése, MNA.
240. Szőreg, Grynaeus Tamás gyűjtése, NMA., 12722.
241. Szőreg, Grynaeus Tamás gyűjtése, NMA., 12722.
242. Szőreg, Grynaeus Tamás gyűjtése, NMA., 12722.
243. Szőreg, Gryaneus Tamás gyűjtése, NMA., 12722.
244. Putnok, saját gyűjtés.

245. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 246. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 247. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 248. Hajdúböszörmény, saját gyűjtés.
 249. Putnok, saját gyűjtés.
 250. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 251. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 252. Putnok, saját gyűjtés.
 253. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 254. Putnok, saját gyűjtés.
 255. Putnok, saját gyűjtés.
 256. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 257. Putnok, saját gyűjtés.
 258. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 259. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 260. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 261. *Dala József – Erdélyi Tamás*: i. m. 130.
 262. V.ö.: *Barna Gábor*: A halottlátók... i. m. 200., *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 21.
 263. *Cs. Pócs Éva*: Zagyvarékás... i. m. 126.
 264. *Gulyás Éva*: i. m. 95.
 265. *Kóka Rozália*: i. m. 31–34.
 266. Egyházaskozár, Diószegi Vilmos gyűjtése, NMA., 2275.
 267. Fony, saját gyűjtés.
 268. *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 23.
 269. V.ö.: *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 201., *Bálint Sándor*: Egy magyar szentember... i. m. 21., *Benkóczy Elek*: i. m. 102.
 270. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
 271. *Fél Edit*: Kocs 1936-ban. Budapest, 1941. 74.
 272. *Kóka Rozália*: i. m. 35–37.
 273. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 274. Balmazújváros, Dankó Imre gyűjtése, MNA.
 275. V.ö.: *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 32., *Barna Gábor*: Halottlátók... i. m. 201.; Lásd még: *Alapi György*: Bűbájosok és boszorkányok Komárom megyében. Komárom, 1914. 12–13.; *Erdélyi Zsuzsanna*: Hegyet hágék, lőtöt lépék. Budapest, 1976. 252.; *Gyöngyösi Gergely*: Arcok a magyar középkorból. Budapest, 1983. 252.; *Karácsonyi János*: Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. Budapest, 1922. 164–165.
 276. Fony, saját gyűjtés.
 277. Erdőbénye, Mád (név nélkül), MNA.
 278. Szarvaskő, (név nélkül) MNA.
 279. Monok (név nélkül) MNA.
 280. Homokterenyé, Diószegi Vilmos, MNA.
 281. Szuha-huta, Diószegi Vilmos, MNA.
 282. Csépa, saját gyűjtés.
 283. Csépa, saját gyűjtés.

284. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 285. V.ö.: *Diószegi Vilmos: A sámánhit...* i. m. 71., *Fekete József: i. m. 210.*,
Nyáry Albert: i. m. 40.
 286. Csépa, saját gyűjtés.
 287. Szabó Lajos: i. m. 253–254.
 288. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
 289. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
 290. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
 291. Csépa, Barna Gábor gyűjtése.
 292. Putnok, saját gyűjtés.
 293. *Tóth Béla: i. m. 108–109.*
 294. *Péter László: Utószó. In: Tömörkény István: Munkák és napok a Tisza partján. Budapest, 1963. 508.*
 295. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 165.*
 296. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 177.*
 297. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 60.*
 298. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 64.*
 299. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 68.*
 300. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 69.*
 301. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 69.*
 302. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 67.*
 303. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 69.*
 304. *Tömörkény István: Új bor idején. Budapest, 1958. 394.*
 305. *Tömörkény István: Új... i. m. 395.*
 306. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 384.*
 307. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 387.*
 308. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 117.*
 309. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 390.*
 310. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 388.*
 311. *Tömörkény István: Munkák... i. m. 389.*
 312. *Péter László: Utószó. i. m. 530.*
 313. *Gárdonyi Géza: Krisztus bankója. Budapest, é. n. 132.*
 314. *Gárdonyi Géza: i. m. 133.*
 315. *Gárdonyi Géza: i. m. 134.*
 316. *Gárdonyi Géza: i. m. 135.*
 317. *Gárdonyi Géza: i. m. 136.*
 318. *Gárdonyi Géza: i. m. 136.*
 319. *Gárdonyi Géza: i. m. 137.*
 320. *Gárdonyi Géza: i. m. 139.*
 321. *Gárdonyi Géza: i. m. 140.*
 322. *Gárdonyi Géza: i. m. 142.*
 323. *Gárdonyi Géza: i. m. 144.*
 324. *Gárdonyi Géza: i. m. 148.*
 325. *Gárdonyi Géza: i. m. 147.*
 326. *Móra Ferenc: A festő halála. Budapest, 1926. 114.*
 327. *Móra Ferenc: A festő... i. m. 115.*

328. *Móra Ferenc*: A festő... i. m. 117.
329. *Móra Ferenc*: A festő... i. m. 116.
330. *Móra Ferenc*: A festő... i. m. 118.
331. *Móra Ferenc*: A festő... i. m. 118.
332. *Móra Ferenc*: A festő... i. m. 116.
333. *Móra Ferenc*: A festő... i. m. 246.
334. *Móra Ferenc*: A festő... i. m. 246.
335. *Móra Ferenc*: Ének a búzamezőkről. II. Budapest, 119.
336. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 119.
337. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 128.
338. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 129.
339. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 129.
340. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 152.
341. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 153.
342. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 153.
343. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 152.
344. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 157.
345. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 161.
346. *Móra Ferenc*: Ének... i. m. 201.
347. *Móra Ferenc*: Beszélgetések a ferde toronnyal. Budapest, é.n. 234.
348. *Móra Ferenc*: Földhözragadt Jánosék. Budapest, 1932. 63.
349. *Remenyik Zsigmond*: Por és hamu. Budapest, 1966. 118.
350. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 120.
351. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 121.
352. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 121.
353. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 125.
354. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 127.
355. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 129.
356. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 131.
357. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 133.
358. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 135.
359. *Remenyik Zsigmond*: i. m. 136.; Köszönöm *Barna Gábornak*, hogy felhívta a figyelmemet *Remenyik, Darvas és Kádár* könyveire.
360. *Veres Péter*: Három nemzedék. I. Budapest, 1944.; v.ö. *Diószegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 296.
361. *Darvas József*: Vízkeresztől Szilveszterig. Budapest, 1966. 126.
362. *Darvas József*: i. m. 176.
363. *Darvas József*: i. m. 177.
364. *Darvas József*: i. m. 216.
365. *Darvas József*: i. m. 217.
366. *Darvas József*: i. m. 228.
367. *Darvas József*: i. m. 231.
368. *Darvas József*: i. m. 536.
369. *Darvas József*: i. m. 537.
370. *Darvas József*: i. m. 538.
371. *Darvas József*: i. m. 538.

372. *Darvas József*: i. m. 536.
373. *Darvas József*: i. m. 537.
374. *Kádár Lajos*: Kolomp szől a ködből. Budapest, 1959. 49–50.
375. *Kádár Lajos*: Csüdi Mihály lelke. Budapest, 1944. 27.
376. Ebben a fejezetben mezőtárkányi gyűjtéseim szerepelnek.; V.ö.: *Czövek Judit*: A mezőtárkányi halottlító. In: Néprajzi tanulmányok (Szerk.: *Balassa Iván – Módy György – Ujváry Zoltán*). Debrecen, 1982. 793–799.
377. Csépa, saját gyűjtés. Itt jegyzem meg, hogy erről a halottlítótoról írt *Barna Gábor*: Mészáros Mihály, a csépai halottlító c. tanulmányában. In: Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népeletéből. (Szerk.: *Barna Gábor*). Eger – Szolnok, 1982. II. k. 337–354.
378. Csépa, saját gyűjtés.
379. Csépa, saját gyűjtés.
380. Csépa, saját gyűjtés.
381. *Tömörkény István*: Munkák... i. m. 178.
382. *Bálint Sándor*: Egy magyar szentember... i. m. 21.
383. V.ö.: *Díoszegi Vilmos*: A sámánhit... i. m. 297.
384. Csépa, saját gyűjtés.
385. Csépa, saját gyűjtés.
386. Csépa, saját gyűjtés.
387. Csépa, saját gyűjtés.
388. *Tömörkény István*: Munkák... i. m. 113–114.
389. Csépa, saját gyűjtés.
390. *Tömörkény István*: Munkák... i. m. 171–181.
391. *Barna Gábor* gyűjtése, Csépa.
392. Csépa, saját gyűjtés.
393. Csépa, saját gyűjtés.
394. Csépa, saját gyűjtés.
395. Csépa, saját gyűjtés.
396. Csépa, saját gyűjtés.
397. *Tömörkény István*: Munkák... i. m. 176–177.
398. Csépa, saját gyűjtés.
399. Csépa, saját gyűjtés.
400. *Tömörkény István*: Munkák... i. m. 179.
401. *U.ő.*: Munkák... i. m. 180.
402. *U.ő.*: Munkák... i. m. 180.
403. Csépa, saját gyűjtés.
404. Csépa, saját gyűjtés.
405. Csépa, saját gyűjtés.
406. Csépa, saját gyűjtés.
407. Csépa, saját gyűjtés.
408. Csépa, saját gyűjtés.
409. Csépa, *Barna Gábor* gyűjtése.
410. Csépa, saját gyűjtés.
411. Csépa, saját gyűjtés.
412. Csépa, saját gyűjtés.

413. Csépa, saját gyűjtés.
414. Csépa, saját gyűjtés.
415. Csépa, saját gyűjtés.
416. Csépa, saját gyűjtés.
417. Csépa, saját gyűjtés.
418. Csépa, saját gyűjtés.
419. Csépa, saját gyűjtés.
420. Csépa, Barna Gábor gyűjtése.
421. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
422. Putnok, saját gyűjtés.
423. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
424. Putnok, saját gyűjtés.
425. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
426. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
427. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
428. Putnok, saját gyűjtés.
429. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
430. Putnok, saját gyűjtés.
431. Füzesabony, saját gyűjtés.
432. Putnok, saját gyűjtés.
433. Putnok, saját gyűjtés.
434. Putnok, saját gyűjtés.
435. Putnok, saját gyűjtés.
436. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
437. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
438. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
439. Putnok, saját gyűjtés.
440. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
441. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
442. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
443. Putnok, saját gyűjtés.
444. Füzesabony, saját gyűjtés.
445. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
446. Füzesabony, saját gyűjtés.
447. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
448. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
449. Ózd, Diószegi Vilmos gyűjtése, MNA.
450. Mezőtárkány, saját gyűjtés.
451. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
452. Besenyőtelek, saját gyűjtés.
453. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
454. Füzesabony, saját gyűjtés.
455. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
456. Besenyőtelek, saját gyűjtés.
457. Füzesabony, saját gyűjtés.
458. Putnok, saját gyűjtés.

459. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 460. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 461. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 462. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 463. Putnok, saját gyűjtés.
 464. Putnok, saját gyűjtés.
 465. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 466. Putnok, saját gyűjtés.
 467. Putnok, saját gyűjtés.
 468. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 469. Putnok, saját gyűjtés.
 470. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 471. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 472. Füzesabony, saját gyűjtés.
 473. Füzesabony, saját gyűjtés.
 474. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 475. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 476. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
 477. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
 478. Putnok, Egerszegi Sándorné gyűjtése.
 479. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 480. Hajdúdorog, saját gyűjtés.
 481. *Nyíri Tamás* rádiónyilatkozata a *Halottlító* c. műsorban, 1978. III. 18. Petőfi. 17.30.; *Juszt László – Zelei László* (szerk.): *A halál egészen más...?* Budapest, 1981. 100.
482. *Lenévai Ferenc*: *A halál... i. m. 100.*
 483. *Buda Béla*: *A halál... i. m. 100.*
 484. *Buda Béla*: *A halál... i. m. 102.*
 485. *Buda Béla*: *A halál... i. m. 103.*
 486. *Buda Béla*: *A halál... i. m. 104.*
 487. *Buda Béla*: *A babona lélektani és társadalmi tényezői.* In: *Gustav Jahoda*: *A babona lélektana.* Budapest, 1975. 17–18.
 488. *Buda Béla*: *A babona... i. m. 2.*
 489. *Dömötör Tekla*: *Halottlítás, életlítás. Vita egy filmről, film egy vitáról.* *Napjaink*, XVII. 1982. 276–277.
 490. *Kunt Ernő*: *Halottlítás... i. m. 277.*
 491. *Voigt Vilmos*: *Miért hiszünk a hiedelmekben?* *Ethn.*, LXXVII. 1976.
559.
 492. *Voigt Vilmos*: *Miért hiszünk... i. m. 568.*
 493. *Voigt Vilmos*: *Halottlítás... i. m. 281–282.*

TOTENSEHER IN DER UNGARISCHEN VOLKSÜBERLIEFERUNG

Nach der ungarischen Volksüberlieferung stellt der Totenseher eine Person von übernatürlichen Kräften dar, die eine Mittlerrolle zwischen den Lebenden und den Toten einnimmt, Verbindungen zu den Verstorbenen schafft: über sie spricht, ihre Stimmen hört, sie eventuell sogar sieht oder Nachrichten von ihnen bringt. Einige unter den Totensehern kennen die Zukunft, andere heilen, wieder andere berichten über weitentfernte Dinge (z.B. wann ein Angehöriger aus der Fremde oder ein Kriegsvermisster zurückkommen, wohin ein Tier verschwunden ist.).

Über derartige Fertigkeiten verfügen sowohl Frauen als auch Männer.

Auch im Leben des ungarischen Dorfes von heute kommt dem Totenseher eine wichtige Rolle zu, obgleich die Zahl der Zaubereien und mythischen Gestalten recht gering geworden ist. Heute bekommt der Forscher bei der Sammelarbeit zu Glaubensarten neben den Geschichten über Hexen das meiste über Totenseher zu hören. Während die Hexe jedoch ausschliesslich in die Sphäre der bösen Wesen gehört, ist die Rolle des Totensehers eine zwiefache: seine Person umgeben gleichzeitig Angst wie auch Verehrung. Die Leute fühlen sich von ihm angezogen, und nehmen seine besonderen Fähigkeiten im Notfall in Anspruch, dennoch distanzieren sie sich aber auch von ihm. Somit nimmt der Totenseher in der gesellschaftlichen Hierarchie des Dorfes eine Sonderstellung ein.

Im Rund des ungarischen Bauerntums erhalten die Totenseher recht unterschiedliche Namen. Oft werden sie nach ihrem Dorf oder ihre Wirkungsstätte benannt. So spricht man von der Frau aus Bakta oder dem Mädchen aus Bekecs. Man nennt sie auch bei ihrem Vornamen, z.B. Pista Tápai, Mihályka oder kranker Mihály. Anderswo heissen sie nur der Weise (der Weise von Miskolc) oder Wahrsager (Wahrsager Pali, Fegyvernek). Darüber hinaus werden zahllose Ausdrücke und deren Synonyme verwendet. Diese Termini können nur selten mit Landschaften in Verbindung gebracht werden. Im allgemeinen sind in einer Gegend mehrere unterschiedliche, nebeneinander existierende Benennungen bekannt. Die ungarische ethnographische Fachliteratur hat die Benennung des Totensehers angenommen.

Die Totenseher sind im gesamten ungarischen Raum bekannt. Dennoch leben die bedeutendsten unter ihnen auf den Gebieten, die von der ethnischen Gruppe der Palotzen bewohnt sind (in der Landschaft zwischen den Flüssen Zagyva und Sajó), sowie im Kreise jener Personen, die noch viele Elemente aus dem Mittelalter bewahren (Siebenbürgen, Tschango-Ungarn, Moldau). Wenn Totenseher auch in

Raum der Grossen Ungarischen Tiefebene vorkommen, so ist dies in erster Linie mit dem Ausschwärmen der ethnischen Gruppe der Palotzen zu erklären.

Die Bauerngemeinschaft beurteilt die Totenseher aufgrund ihres Wissens und verleiht ihnen so ihre hierarchische Rangordnung. In diesem Jahrhundert lebten die bedeutendsten unter ihnen in den Dörfern bzw. Städten: Dormánd, Mezötárkány, Novaj, Bekecs, Csépa, Putnok, Eger, Miskolc, Jászberény. Es waren dies sowohl Frauen als auch Männer.

Die Totenseher verfügen über weitläufige gesellschaftliche Beziehungen. Die bekanntesten unter ihnen werden sogar aus einer Entfernung von mehreren hundert Kilometern aufgesucht. Einzelne Dorfgemeinschaften suchen mehrere Totenseher auf und stellen dann Vergleiche an. Vorwiegend diejenigen, die an übernatürliche Wesen (Hexe, Alp) glauben, gehen zu den Totensehern. Allgemein machen sich Gruppen aus einem Dorf auf den Weg, welche gewöhnlich von einer Person angeführt werden, die früher schon einmal beim Totenseher war. Heute hat sich ihr Ausstrahlungskreis erweitert: Nicht nur die Bauern, sondern auch Angehörige anderer Gesellschaftsschichten suchen die Totenseher auf. Während man dies früher zu Fuss oder per Fuhrwerk tat, fahren die meisten heute mit dem Auto. Wer selber kein Auto hat, mietet gemeinsam mit anderen eines. Dem Chauffeur oder Autobesitzer zahlt man dafür einen Tageslohn oder eine bestimmte Summe.

Wer von weither kam, verbrachte früher eine Nacht im Dorf des Totensehers. Dorfbewohner, die an das Totensehen glaubten, erstatteten den Besuchern gern Unterkunft. Meist kam es dann zu einem Gedanken- und Erfahrungsaustausch über das Totensehen und die Toten. Der Besuch bei einem Totenseher mit festem Wohnsitz erfolgte meist in dieser Weise. Anders war es jedoch bei den alten Totenseherinnen, den blinden Bettlern oder Zigeunerinnen, die ihr Dorf verliessen und herumwanderten, um an keinen Ort gebunden, von Haus zu Haus ziehend oder auf Jahrmärkten über die Toten zu sprechen.

Das Verhalten der Totenseher und der sich an sie wendenden Interessenten hat gewisse Traditionen. Wenn junge Leute den Totenseher aufsuchen, besprechen sie sich vorher mit den älteren, wie sich auf den Besuch vorbereiten und wie sie sich dort verhalten sollen.

Nach einem Todesfall kann man den Totenseher erst, nachdem eine gewisse Zeit verstrichen ist, aufsuchen. Der Tradition gemäss erst dann, wenn die Seele des Verstorbenen sich geläutert hat und aus dem Fegefeuer befreit ist. Einige Totenseher können erst sechs oder sieben Wochen nach dem Todesfall, andere schon kurze Zeit nach Eintritt des Todes Informationen über die verstorbene Person liefern.

Die meisten der Totenseher „sprechen“ nicht jeden Tag und nicht zu jeder Tageszeit. Die meisten von ihnen „sehen“ in den Vormittagsstunden klar. Dem Volksglauben nach erstatten sie auch an kirchlichen Feiertagen keine Auskunft über die Toten.

Es stellt sich hier die Frage, womit zu erklären ist, dass die Totenseher in so grossen Gruppen und breiten Kreisen nach einem plötzlichen, tragischen Todesfall in einer Familie oder Verwandtschaftskreis aufgesucht wurden.

Bei unerwarteten Tragödien wollte man herausbekommen, was der Todesgrund war, und was der Verstorbene den Überlebenden noch anzuvertrauen hatte, wie er seinen Nachlass ordnen wollte und welche Ratschläge er seiner Familie erteilt.

Den Glaubensarten nach leiten die Totenseher in verschiedenen Straftaten oft auf eine Fährte. Gross ist die Anzahl jener Fälle, wo die Familie von Gewissensbissen getrieben zum Totenseher geht.

Später wird dem Totenseher dann wiederholt ein Besuch abgestattet, wenn das überirdische Leben des Toten für unstat angesehen wird, weil man das Empfinden hat, der Tote „kehre zurück“ und in irgendeiner Weise „gäbe er Zeichen“ davon.

Die Besucherzahl ging sprungartig in die Höhe bei irgendeiner Katastrophe oder zu Kriegszeiten. Dann machten sich fast ganze Dörfer auf den Weg, um sich nach dem Ergehen der vermissten Männer oder Kinder zu erkundigen. Es gab Frauen, die dann fast jeden lebenden Totenseher aufsuchten, um so viel Informationen wie möglich über ihre Lieben zu bekommen.

Die Totenseher wurden aber auch zu anderen Gelegenheiten aufgesucht; z.B. bat man um ihren Rat in persönlichen Schicksalsschlägen, oder wenn irgendein Gegenstand oder ein Tier abhanden gekommen war. Demnach befassten sich die Totenseher nicht nur mit Toten.

Es gibt auch Totenseher, die weissagen, Liebeszauber stiften oder heilen. Derartiges Können besaßen der Totenseher-Mann in Borsodivánka und Szöreg und die Totenseher-Frau in Kaba. Andere Totenseher befassten sich auch mit der Heilung von Tieren.

Die Verbindung zwischen dem Totenseher und dem Toten, das „Gespräch“, kommt im allgemeinen in einem religiösen Äusseren zustande. Eine solche Umgebung hilft dem Totenseher, Verbindung mit dem Toten aufzunehmen. Dies kann auf zwei Arten vor sich gehen: entweder zitiert er ihn zu sich und die toten Seelen erscheinen bei ihm, oder er „geht hin“ zu ihnen ins Überirdische. Einige Totenseher „schlafen“ einige Tage, bevor sie die Seelen anrufen. Sie beten dann vor dem Einschlafen, später entfernt sich ihre Seele und sie verfallen in Trance. Nachdem sie aus diesem Zustand wieder zu sich gekommen sind, wachen sie auf und beginnen, von dem Toten zu berichten.

Einige Totenseher greifen zu Gegenständen, wenn sie den Toten anrufen. Während er mit den Toten in Verbindung steht und dann über die Toten berichtet können im Verhalten und Gebärden des Totensehers Veränderungen wahrgenommen werden.

Die meisten Totenseher erzählten den Angehörigen über die menschliche Gestalt der angerufenen Seele, beschreiben ihr Äusseres, ihre Kleidung und nennen ihr Alter. Er sagt auch, wo der Tote jetzt ist: in der Hölle, im Fegefeuer, im Himmel oder in welchem Land er bestattet ist. Er berichtet, an welcher Krankheit der Betreffende gestorben ist. Oft berichtet er auch davon, ob der Verstorbene mit der Beerdigung und dem Grab zufrieden war.

Der Totenseher vermittelt die Wünsche des Toten und versieht die Alten, Alleingeblienen mit Ratschlägen.

Obwohl der Totenseher für seine Dienste nichts verlangt, gibt ihm jeder etwas, wie es in den einzelnen Landschaften und Fällen gerade Brauch ist. Dennoch sind die Totenseher im allgemeinen arme Leute, und die meisten von ihnen haben ihre Arbeit als Bauern nicht aufgegeben.

Die Wissenschaft des Totensehers leitet die bäuerliche Gemeinschaft von übernatürlichen Wesen her und sieht sie als „Vorsehung Gottes“ an. Es gibt solche,

denen dies Können angeboren ist: In dem Moment, wo sie geboren werden, unterscheiden sie sich durch ein Zeichen von den anderen. Andere erlangen ihr Können in der Pubertät. Bei ihnen fängt dies mit einer plötzlichen Krankheit an, während der der Totenseher-Anwärter Visionen hat. In diesem Zustand wird seine Seele von übernatürlichen Kräften durch die Gefilde im Überirdischen geführt. Für diesen Zustand gibt es im ungarischen Sprachgebiet geographisch deutlich abgetrennt voneinander mehrere Benennungen: rejtezés, elragadtatás, eliesz (im dt. etwa: Verheimlichung, Verzückung).

Über den Totenseher des ungarischen Volksglaubens sind zahlreiche Mitteilungen erschienen und verstreute Angaben gemacht worden. Ein Grossteil dieser wurde in den Spalten der Schrift *Ethnographica*, in Lokalzeitungen, in Studien zu Besatzungsbräuchen und Sagensammlungen veröffentlicht. Als interessante Erscheinung soll hier erwähnt werden, dass man bei zahlreichen ungarischen Schriftstellern auf Beschreibungen über die Totenseher stossen kann, und auch in den neuerlich erschienenen bäuerlichen Selbstbiographien werden sie erwähnt.

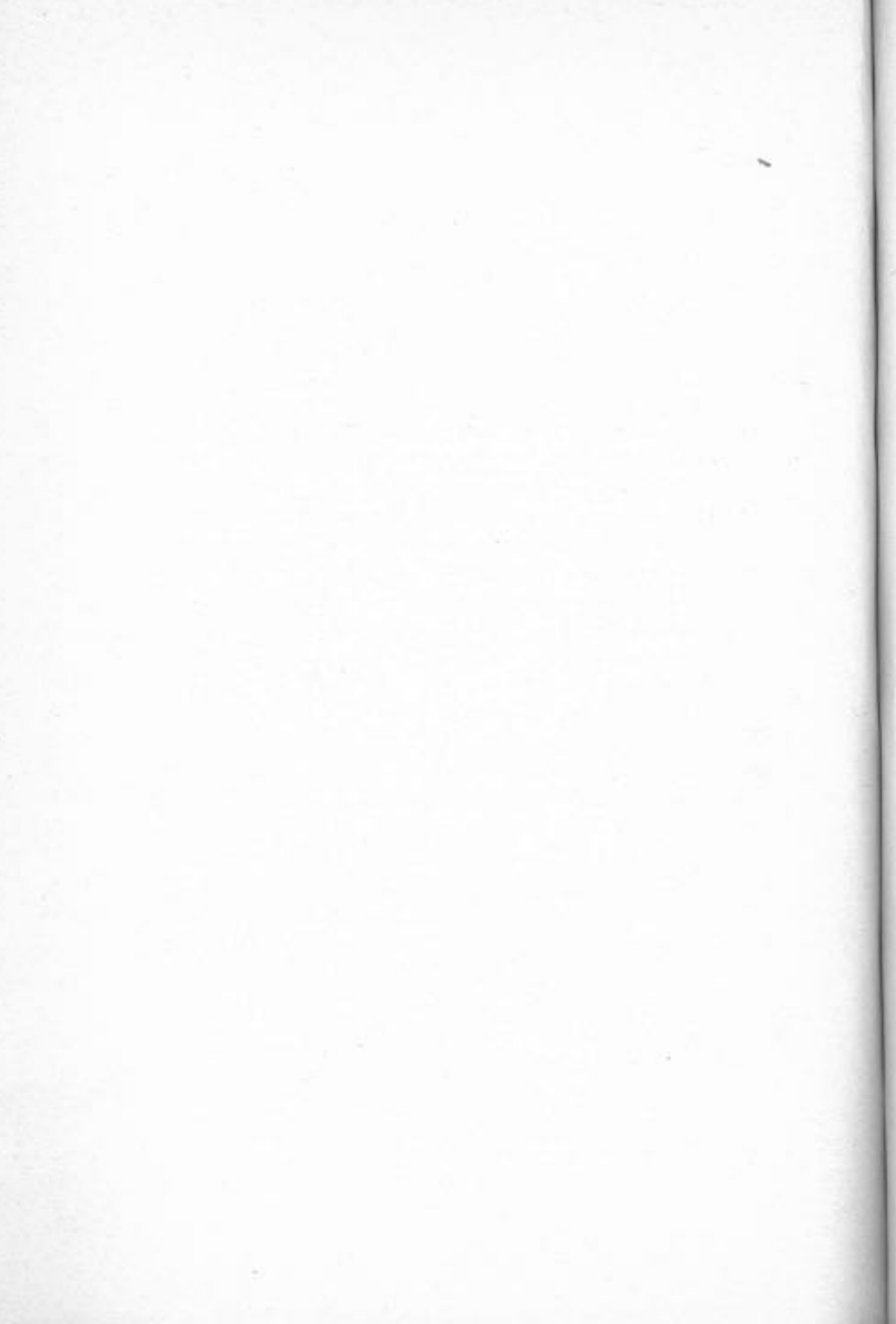
Bisher hat sich mit der Frage des Totensehens am eingehendsten Vilmos Diószegi beschäftigt. Er untersuchte den Glaubenskreis um die Totenseher im Verlauf der Aufdeckung der Galubenswelt des ungarischen Volkes zur Zeit der Landnahme und hält den Totenseher für einen Nachfahren des ungarischen Schamanen aus der Zeit vor der Landnahme.

Aufgrund meiner Untersuchungen bin ich zu dem Schluss gekommen, dass es sich beim Totensehen nicht um eine ungarische Spezialität handelt. Wir können dies in irgendeiner Form bei den meisten Völkern antreffen. Am häufigsten wird versucht, ohne Mittlerpersonen mit dem Toten in Verbindung zu treten. Die Verbindung über Mittlerpersonen ist schon aus dem Altertum bekannt. Es soll hier nur an die Totenanrufung und die Unterweltswanderungen, die in der Mythologie der Völker des Altertums verewigt wurde, sowie an die aus ihnen bekannten orakelhaften Techniken, an die Hades-Konzeption und an den Enthusiasmus und die Ekstase gedacht werden, welche sich in die europäische Kultur überliefert haben. (Siehe: Homer, Aischylos, Statius, Horaz usw.) Auch in der Bibel treffen wir an mehreren Stellen auf das Totensehen mit Hinweisen auf die Totenanrufung. Die durch die Autoren des Altertums bewahrten (bewahrten) Vorgänge nahmen auch Einfluss auf die Werke aus dem Mittelalter. (Augustinus, Dante usw.) Diese Vorstellungen konnten natürlich nur im übertragenen Sinne in die Gedankenwelt des Ungarns eindringen.

Ogleich die Formung der Physiognomie des Totensehers in der Zeit vor dem Christentum eingesetzt hat, hat sie sich während des Mittelalters um neuere Züge bereichert. Hierzu trugen neben der Vorstellung des Christentums vom Überirdischen die Visionen der Heiligen, ihre Legenden sowie die bestimmte Themen vermittelnde und bearbeitende mysteriöse Literatur, bzw. das aus diesen hervorgehende volkstümliche heilige Wissen bei. Die überirdischen Erscheinungen und Visionen gewannen auch in der ungarischen mittelalterlichen Literatur an Publikum. Dies beweist sich dadurch, dass ihre Werke im Laufe der Zeit auch in die volkstümliche Kultur eindrangten. Aufgrund unserer Forschungen kann festgestellt werden, dass die Visionenliteratur von entscheidender Wirkung auf die Gestaltung des Weltbild der Totenseher war.

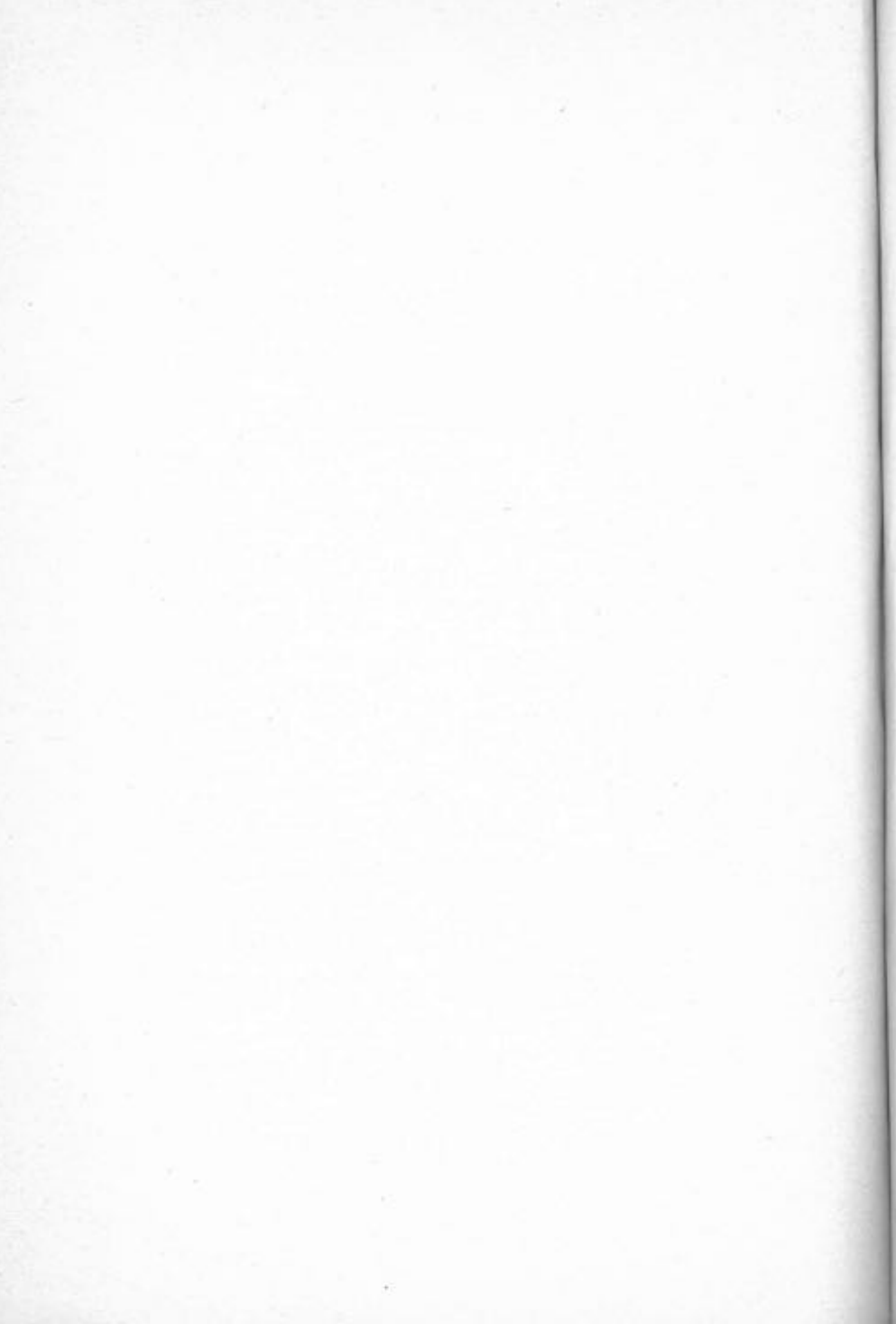
Neben diesen Wirkungen stand die Gestalt des Totensehers auch unter dem Einfluss der sich im 19. Jahrhundert ausbreitenden spiritistischen Wirkungen.

Judit Czövek

INHALT

Einleitung	5
Übersicht über die Literatur zu den Totensehern	7
Ursprung des Glaubenskreises	19
Bezeichnungen für die Totenseher	28
Materielle und gesellschaftliche Bedingungen	29
Zweck des Besuches bei den Totensehern	34
Das Tun der Totenseher	38
Beziehung zwischen Totenseher und seinem Klienten, Empfang der Besucher	38
Totenanrufung	40
Inhalt der Berichte	43
Untersuchung des Wissenserwerbs	46
Totenseher in der Belletristik	50
Der Totenseher von Mezőtárkány	63
Der Totenseher von Csépa	70
Der Totenseher von Putnok	81
Zusammenfassung	95
Karten	99
Noten	103

TARTALOM

Bevezetés	5
A halottlátókkal foglalkozó irodalom áttekintése	7
A hiedelemkör eredete	19
A halottlátók elnevezése	28
Anyagi és társadalmi körülmények	29
A halottlátó felkeresésének célja	34
A halottlátók működése	38
A halottlátók és a látogatók kapcsolata, azok fogadása	38
A halottidézés	40
A tudósítások tartalma	43
A tudományszerzés vizsgálata	46
Halottlátók a szépirodalomban	50
A mezőtárkányi halottlátó	63
A csépai halottlátó	70
A putnoki halottlátó	81
Összegzés	95
Térképek	99
Jegyzetek	103
Német nyelvű összefoglaló	119

STUDIA FOLKLORISTICA ET ETHNOGRAPHICA
Publikation des Lehrstuhls Für Volkskunde der Universität
Lajos Kossuth zu Debrecen

1. UJVÁRY Zoltán: A temetés paródiája (*Die Parodie auf das Begräbnis*). Debrecen, 1978.
2. DOBROSSY István: Dohánytermesztés a Nyírségben (*Tabakanbau der Nyirgegend*). Debrecen, 1978.
3. KUNT Ernő: Temetők az Aggteleki-karszt falvaiban (*Friedhöfe in den Dörfern der Aggteleker-Karstgegend*). Debrecen, 1978.
4. SZABÓ László: A magyar rokonsági rendszer (*Das ungarische Verwandtschaftssystem*). Debrecen, 1980.
5. BARTHA Elek: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban (*Die ethnographische Untersuchung des Glaubenslebens in einem zempléner Dorf*). Debrecen, 1980.
6. DÁM László: Lakóházak a Nyírségben (*Wohnhäuser in der Nyirgegend*). Debrecen, 1982.
7. SZALAY Emőke–UJVÁRY Zoltán: Két fazekas falu Gömörben (*Zwei Töpferdörfer in Gömör*). Debrecen, 1982.
8. FARKAS József: Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához (*Einige Kapitel zur Wirtschaftsethnographie des Marschgebietes von Ecsed*). Debrecen, 1982.
9. DOBROSSY István–FÜGEDI Márta: Termelés és életmód (*Produktion und Lebensweise*). Debrecen, 1983.
10. SZABADFALVI József: Tanulmányok a magyar pásztorkodás köréből (*Studien zum ungarischen Hirtentum*). Debrecen, 1984.
11. BÓDI Erzsébet: Egy magyarországi lengyel falu táplálkozása (*Die Ernährungsweise in einem Polendorf in Ungarn*). Debrecen, 1984.
12. ERDÉSZ Sándor: Kígyókultusz a magyar néphagyományban (*Schlangenkult in ungarischen Volksüberlieferung*). Debrecen, 1984.
13. SZALONTAI Barnabás: Nyírbátor népi építészeté (*Die Volksarchitektur von Nyírbátor*). Debrecen, 1984.
14. BARTHA Elek: Házkultusz. A ház a magyar folklórbán (*Hauskult. Das Haus in der ungarischen Folklore*). Debrecen, 1984.
15. FETERCSÁK Tivadar: Népszokások Filkeházán (*Volksbräuche in Filkeháza*). Debrecen, 1985.
16. KÖRNYEINÉ GAÁL Edit: Az első világháború emlékei a népi kéziratos forrásokban és a szájhagyományban (*Erinnerungen an den ersten Weltkrieg in volkstümlichen handschriftlichen Quellen und mündlichen Überlieferungen*). Debrecen, 1985.
17. VIGA Gyula: Kőmunkák egy bükkaljai faluban (*Steinbruch- und Steinmetzarbeiten in einem Dorf am Fusse des Bükk-Gebirges*). Debrecen, 1985.
18. KAPROS Márta: A születés szokásai és hagyományai az Ipoly mentén (*Bräuche und Glaubensarten in Verbindung mit der Geburt entlang des Flusses Ipoly*). Debrecen, 1986.

19. BERECKZI Ibolya: Népi táplálkozás Szolnok megyében (*Volkstümliche Ernährung im Komitat Szolnok*). Debrecen, 1986.
20. FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta: Temetkezési szokások a Beregi-Tiszaháton (*Bestattungsbräuche auf dem Theissrückten von Bereg*). Debrecen, 1986.

Redakteur:
Zoltán Ujváry

Adresse:
Néprajzi Tanszék
Lehrstuhl für Volkskunde
Lajos Kossuth Universität
DEBRECEN, 10
Pobox 16.
H-4010